

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA MİKRO-ÜTOPYALAR:
KÜÇÜK ÖLÇEKLİ SOSYAL MİMARLIK PRATİKLERİ

ÖZEN ÖNEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN BOYACIOĞLU

AĞUSTOS 2024

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA MİKRO-ÜTOPYALAR:
KÜÇÜK ÖLÇEKLİ SOSYAL MİMARLIK PRATİKLERİ

ÖZEN ÖNEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN BOYACIOĞLU

AĞUSTOS 2024

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL

MICRO-UTOPIAS IN ARCHITECTURE:
SMALL-SCALE SOCIAL ARCHITECTURE
PRACTICES

ÖZEN ÖNEN

A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

ADVISOR: ASST. PROF. CAN BOYACIOĞLU

AUGUST 2024

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29/07/2024 tarih ve 2024/42 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 20/08/2024 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Özen ÖNEN'in tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Dr. Öğr. Üyesi Can BOYACIOĞLU

ÜYE

: Doç. Dr. Ceyda ÖZGEN

ÜYE

: Dr. Öğr. Üyesi Betül ORBEY

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Aileme

ÖZET

Ütopyalar dönemin hâkim ekonomik ve toplumsal düşünce kalıplarını yıkan düşünce yapılarıdır. İnsanın yaşamındaki eksiklik veya tatminsizlik duygusu üzerine ortaya çıkarlar ve hakim normların eleştirilmesi ve dönüştürülmüş bir varoluşa uzanan alternatif fikirleri üzerine inşa edilmişlerdir. 20. yüzyılda mimarlık disiplini dahil olmak üzere çoğu alanda “ütopyanın ölümü” ilan edilmiş ve ütopya kavramı, fanteziye veya totalitarizm getiren projelere indirgenmiştir. Ancak ütopycı düşünürler göre bir dürtü olarak ütopyanın yok olması mümkün değildir. Bunun sebebi ise ütopycı düşüncenin insan doğasında veya insan kültürlerinde her zaman bulunması olarak açıklanmaktadır. Bu düşünürler göre, ütopycı düşünce her zaman ütopycı bir pratiğı bünyesinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle ütopycı düşüncenin mevcuttaki varlığı, ütopycı pratiklerin varlığını nasıl sürdürdüğü sorusunu gündeme getirmektedir. Ütopycı düşünürler, bu pratikleri mikro-ütopycı pratikler olarak tanımlamaktadırlar. Mikro-ütopycı pratikler, küçük ölçekte oluşturulmakta, gündelik yaşamdan beslenmekte ve toplumsal iyileşme süreçlerine evrilmektedirler. Bu şekilde farklı olasılıklara açık, somut ve uygulanabilir kurgular oluşabilmektedir.

Bu çalışma, mimarlık pratiğı içerisindeki mikro-ütopycı yönleri araştırma amacındadır. Bu anlamda kapsam olarak “küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri” belirlenmiştir. Bu pratikler, aşırı büyüme odaklı neoliberal sosyo-ekonomik olguların aksine, yerelde ve küçük ölçekli sosyolojik, ekonomik ve hatta ekolojik ilişkiler bağlamında ortaya çıkan mimari süreçlere odaklanmaktadır. Bu bağlamda ele alınan mimari projeler, yerel ve küresel düzeyde toplumsal ve çevresel sağlığa tehdit oluşturan büyüme modellerine bağımlı olmayan toplumsal gelişmelere öncelik vermektedir. Bu mimarlar, arayışlarını hem nihai tasarıma hem de katılımcı tasarım sürecine entegre ederek ekonomik, çevresel ve sosyal sorunların çözümünde rol oynamaya çabalamaktadırlar.

Tezin yöntemi olarak mantıksal tartışma yöntemi belirlenmiştir. Mantıksal tartışma yöntemi, farklı disiplinler arasında örtük bulunan ilişkileri ortaya çıkararak yeni anlam düzlemleri oluşturmaktadır. Bunları da örtük bulunan bilgileri kavramsal çerçevelerle sınırlandırarak yapmaktadır. Bu bağlamda tez kapsamında mikro-ütopycı kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve yoluyla Lepik’in sosyal mimarlığa dair üç kategorisi içerisinde konumlanan mimarlar ve projeleri incelenmiştir. Bu kategoriler, “yerel malzemeler yoluyla” “yeni teknikler geliştirerek” ve “sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorileridir. Sosyal mimarlık pratiklerinin her kategorisi içerisinde iki mimar seçilmiştir. Bunlar sırasıyla, Francis Kéré ve Anna Heringer, Alejandro Aravena ve Urban Think Tank ve David Adjaye ve Michael Maltzan’dır.

Bu çalışma, ütopya literatüründe mikro-ütopya olarak tanımlanan süreçlerle paralellik gösteren bir mimari paradigma kayması tanımlamaktadır. Ütopycı yazarların, ütopycı pratiklere ilişkin kuramsal tartışmaları üzerinden oluşturulan mikro-ütopycı kavramsal çerçeve yoluyla küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri içerisinde seçilen mimarlar ve yapıları incelenmiştir. Böylece mimari tasarımın, ütopya kuramının yeni anlamlarıyla oluşturduğu hem teorik hem de pratik ara düzlem ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Mikro-Ütopya, Sosyal Mimarlık, Mimari Tasarım, Mimarlık Kuramı

ABSTRACT

Utopias are thought structures that challenge the dominant economic and social paradigms of their time. They emerge from feelings of deficiency or dissatisfaction in human life and are built upon alternative ideas that critique prevailing norms and propose transformed ways of existence. In the 20th century, the “death of utopia” was declared in many fields, including architecture, and the concept of utopia was reduced to fantasy or projects that lead to totalitarianism. However, according to utopian thinkers, it is impossible for utopia to cease to exist as a drive because utopian thought has always been present in human nature or human cultures. Utopian thought always contains a utopian practice within itself. In other words, the identified presence of utopian thought raises the question of how utopian practices continue to exist. Utopian thinkers define these practices as micro-utopian practices. Micro-utopian practices are created on a small scale, are nourished by everyday life, and evolve into processes of social improvement. In this way, concrete and feasible constructs open to different possibilities can be formed.

This study aims to investigate the micro-utopian aspects within architectural practice. The scope has been defined as "small-scale social architectural practices." These practices focus on architectural processes that emerge within the context of small-scale sociological, economic, and even ecological relationships, in contrast to the neoliberal socio-economic phenomena focused on excessive growth. The architectural projects considered in this context prioritize social developments that are not dependent on growth models posing threats to social and environmental health on both local and global levels. These architects strive to play a role in solving economic, environmental, and social issues by integrating their pursuits into both the final design and the participatory design process.

The method of logical argumentation has been chosen as the methodology for the thesis. The logical argumentation method reveals implicit relationships between different disciplines, creating new planes of meaning. It does this by limiting implicit knowledge with conceptual frameworks. In this context, a micro-utopian conceptual framework has been established within the thesis. Through this framework, architects and projects positioned within Lepik’s three categories of social architecture have been examined. These categories are "developing new techniques through local materials," "creating new techniques," and "creating spaces for social identity." Two architects have been selected from each category of social architectural practices. These are, respectively, Francis Kéré and Anna Heringer, Alejandro Aravena and Urban Think Tank, and David Adjaye and Michael Maltzan.

This study identifies an architectural paradigm shift that parallels the processes defined as micro-utopias in the utopian literature. Through the micro-utopian conceptual framework created from the theoretical discussions of utopian authors on utopian practices, the selected architects and their works within small-scale social architectural practices have been examined. Thus, both the theoretical and practical interstitial plane formed by architectural design with the new meanings of utopian theory has been revealed.

Keywords: Utopia, Micro-Utopia, Social Architecture, Architectural Design, Architectural Theory

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca akademik bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, aldığım dersleriyle mimarlık mesleğine dair bakış açımı derinleştirmemi sağlayan, istediğim tez çalışmasını üretebilmem için alan açan ve çalışmama çok önemli katkılar sunan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Can BOYACIOĞLU'na anlayışı ve desteği için çok teşekkür ederim.

Tez savunma jürimde bulunan değerli hocalarımdan, lisans eğitimime önemli katkıları bulunan Dr. Öğr. Üyesi Betül ORBEY'e ve Doç. Dr. Ceyda ÖZGEN'e tezime yaptıkları yapıcı eleştirileri ve katkıları için çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimde aldığım dersleriyle ufkumu genişleten, Doç. Dr. Sedef ÖZÇELİK'e ve Prof. Dr. Kutlu SEVİNÇ KAYIHAN'a çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca beni destekleyen, yolumu aydınlatan, olumlu her süreci birlikte paylaştığım, olumsuz süreçlerde her zaman yanımda duran, yüksek lisans sürecimde önemli fedakarlıkları ve emekleri bulunan, fikirlerimi paylaştığımda geri dönüşlerinden çok önemli katkılar elde ettiğim canım aileme; annem Çiğdem ÖNEN'e, babam Haluk ÖNEN'e, ablam Ebru ÖNEN'e ve ikiz kardeşim Özgün ÖNEN'e teşekkürü borç bilirim. Bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, birlikte zaman geçirmekten keyif aldığım canım anneannem Nurten ŞENSU'ya çok teşekkür ederim.

Tez süreci boyunca birlikte yol yürüdüğüm ve beni destekleyen tüm arkadaşlarıma, özellikle de Mehmet Taylan TOSUN, Fatma Zeynep KIZILTAŞ ve Simanur ÇETİN'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ: ÜTOPYA VE MİMARLIK	1
1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı	6
1.2. Tezin Yöntemi	8
2. ÜTOPYA VE MİKRO-ÜTOPYA	13
2.1. Klasik Ütopyacılık Pratikleri	18
2.2. Ütopyanın Dönüşümü: Mikro-Ütopya	21
2.2.1. Mauch'un "Yavaş Umut" Kavramı	25
2.3. Mikro-Ütopyacılık Kavramsal Çerçeve	27
2.4. Birincil Kavramlar	28
2.5. İkincil Kavramlar	28
2.5.1. Gündelik yaşam – demokrasi	28
2.5.2. Küçük Ölçekli – Kısa Zamanlı Kurgular	29
2.5.3. Dönüştürücü Süreçler	29
2.5.4. İlham Yaratmak – Makro Etki	30
3. KÜÇÜK ÖLÇEKLİ SOSYAL MİMARLIK PRATİKLERİ	31
3.1. Kéré Architecture	34
3.2. Studio Anna Heringer	43
3.3. Elemental – Alejandro Aravena	53
3.4. Urban Think Tank	62
3.5. Adjaye Associates	71
3.6. Michael Maltzan Architecture	80
4. TARTIŞMA	89
4.1. Temel Alınan Problemler (Mimari Mod)	90
4.2. Katılımcılık (Ontolojik Mod)	92
4.3. Mimarın Rolü (Ontolojik Mod)	96
4.4. Denge Arayışı (Mimari Mod)	97
5. SONUÇ	102
5.1. Çıkarımlar ve Öneriler	106
KAYNAKLAR	111
ÖZGEÇMİŞ	119
TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR	120

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Tezin kronolojik arka planı.	5
Şekil 1.2: Araştırmanın sorusu.	6
Şekil 1.3: Tezin kapsamı.	7
Şekil 1.4: Yöntem olarak ütopya.	8
Şekil 1.5: Tezin metodolojisi.	9
Şekil 1.6: Tezin süreç şeması.	12
Şekil 2.1: Birinci ütopyacı düşünce anlatım şeması.	15
Şekil 2.2: İkinci ütopyacı düşünce anlatım şeması.	17
Şekil 2.3: Hiçbir yerden haberler.	21
Şekil 2.4: Klasik ütopya – mikro-ütopya.	25
Şekil 2.5: Mikro-ütopya ve yavaş umut kavramlarını açıklayan şemalar.	26
Şekil 2.6: Mikro-ütopyacı kavramsal çerçeve.	27
Şekil 3.1: Seçilen mimarlar ve yapıları.	33
Şekil 3.2: Gando okulu.	34
Şekil 3.3: Gando öğretmen evleri.	35
Şekil 3.4: Gando okulu katılımcı uygulama aşaması.	36
Şekil 3.5: Kéré, global gold prize ödülünü topluluktaki çocuklarla birlikte 37 kabul ediyor.	
Şekil 3.6: Gando okulu'nun çevresi.	38
Şekil 3.7: Francis kéré, pritzker ödülünü kabul ederken.	40
Şekil 3.8: Gando öğretmen evleri katılımcı uygulama süreci.	40
Şekil 3.9: Gando bölgesinde devam eden mimarlık uygulamaları.	41
Şekil 3.10: Meti okulu.	43
Şekil 3.11: Anandaloy binası.	44
Şekil 3.12: Yapı malzemesi olarak toprağın yeniden keşfi.	45
Şekil 3.13: Heringer ve yerel topluluktan çocuklar.	46
Şekil 3.14: Katılımcı uygulama süreçleri.	47
Şekil 3.15: Anandaloy binası içerisinde bulunan dipdii atölyesi.	48
Şekil 3.16: Heringer'in yapıları yoluyla bölgede ekonomik kalkınmanın 49 sağlanması.	
Şekil 3.17: Mimarın değişen rolü ve katılımcı uygulama yöntemleri.	50
Şekil 3.18: Katılımcı uygulama süreçleri.	51
Şekil 3.19: Quinta monroy evleri.	53
Şekil 3.20: Villa verde evleri.	54
Şekil 3.21: Aravena'nın farklı tasarım yöntemlerini eskiz yoluyla anlattığı şeması.	55
Şekil 3.22: Katılımcı tasarım yöntemleri.	56
Şekil 3.23: Katılımcı tasarım yöntemleri – villa verde evleri.	57
Şekil 3.24: Quinta monroy evleri – konut çevresinde kendileme (appropriate) süreci.	58
Şekil 3.25: Quinta monroy evleri – iç mekanda kendileme (appropriate) süreci.	59
Şekil 3.26: Genişlemeye imkân verecek şekilde oluşturulan kat planları – villa verde evleri.	60
Şekil 3.27: Vertical gymnasium binası.	62

Şekil 3.28: Empower shack evleri.	63
Şekil 3.29: Yoğun gecekondu yapılaşması olan bölgede uygulanan vertical gym.	64
Şekil 3.30: Empower shack evlerinin çevresi.	65
Şekil 3.31: Empower shack evleri – katılımcı tasarım ve kullanım aşamaları için geliştirilen aplikasyon.	66
Şekil 3.32: Empower shack evleri – katılımcı tasarım ve uygulama aşamaları.	66
Şekil 3.33: Vertical gymnasium iç mekan fotoğrafı.	67
Şekil 3.34: Vertical gym – sosyal medya afiş tasarımı: “daha çok spor, daha az suç”	68
Şekil 3.35: Vertical gymnasium – prototip çizimleri.	69
Şekil 3.36: Empower shack evleri – odüler tasarıma dair şema.	69
Şekil 3.37: Sugar hill sosyal geliştirme projesi.	71
Şekil 3.38: Ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi.	72
Şekil 3.39: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – iç ve dış mekandan fotoğraflar.	73
Şekil 3.40: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – kolektif sanat mekanları – ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi – kimliği güçlendiren anlatı mekanları.	74
Şekil 3.41: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – iç mekan fotoğrafı.	76
Şekil 3.42: Ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi – iç mekandan fotoğraflar.	77
Şekil 3.43: Sugar hill sosyal geliştirme projesi planı.	78
Şekil 3.44: New carter apartments.	80
Şekil 3.45: Star apartments.	81
Şekil 3.46: New carter apartments – bina içinde oluşturulan kamusal mekan.	82
Şekil 3.47: Star apartments – katılımcı tasarım süreci.	83
Şekil 3.48: Star apartments’ın kat planları – kullanıcıların birbiriyle karşılaşmaları için tasarladığı yarı kamusal yarı özel sirkülasyon alanları.	85
Şekil 3.49: New carter apartments – otoyol ilişkisi.	86
Şekil 3.50: Star apartments – mevcutta bulunan yapının ticari işlev kazandırılarak korunması ve üzerine sosyal konut bölümlerinin inşa edilmesi.	86
Şekil 4.1: Yapısal olarak temel alınan problemler.	91
Şekil 4.2: Topluluk bilinci ve katılımcı tasarım süreçleri.	94
Şekil 4.3: Denge arayışı.	99
Şekil 5.1: Tez sonuç şeması.	106

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Francis kéré – kéré architecture sonuç tablosu.	42
Tablo 3.2: Anna heringer – studio anna heringer sonuç tablosu.	52
Tablo 3.3: Alejandro aravena – elemental sonuç tablosu.	61
Tablo 3.4: Urban think tank sonuç tablosu.	70
Tablo 3.5: David adjaye – adjaye associates sonuç tablosu.	79
Tablo 3.6: Michael maltzan architecture sonuç tablosu.	88
Tablo 4.1: Tezin kavramsal çıktısı – 1.	100
Tablo 4.2: Tezin kavramsal çıktısı – 2.	101

1. GİRİŞ: ÜTOPYA VE MİMARLIK

Ütopya, döneminin baskın zihniyetinin ve fikirlerinin kalıcı olduğu yanılsamasından ayrılan, düşünceye özgürlük alanı açan ve daha farklı bir dünyanın olabilirliği fikrini aşıl原因 bir yapıya sahiptir. **Raymond Williams'a (1980)** göre ütopya, cennet anlatısı, daha yüce bir güçten yardım bekleyişi veya teknoloji temelli iyileştirmeleri değil, insanın kendi kendini iyileştirme iradesini merkezinde bulundurmaktadır. Ütopyacısı bu iradenin kendine özgü bir süreci bulunmaktadır.

Öncelikle insanın hayatı içerisinde yaşayabileceği tatminsizlik ve memnuniyetsizlik duyguları, hayatın içerisindeki eksikliklerin tanımlanmasına sebebiyet vermektedir. Bu eksikliklerin bulunduğu hayat içerisindeki düşünce ve eyleme geçmeye dair hâkim kalıplar sorgulanmaktadır. Bu hâkim kalıplar, dönemleri içerisinde “düşünülmesi”, “uygulamaya geçilmesi” sorgulanmayan ve “reddedilmesi mümkün olmayan” düşünme ve yaşama biçimleri olarak kabul görmüş olabilirler. Birçok düşünürre göre, bu kalıplar zaman sürecinde bağımsız bir hale gelerek statik hale bürünmüş ve o anın tek gerçeği halini almış bulunmaktadır. Bu durumu, yaşadığı zamanın hâkim kalıplarının tarih boyunca her zaman aynı ve değişmez olduğuna dair bir içgörü de desteklemektedir [**Harvey, 2000; Jameson, 2009; Levitas, 1990, 2013b**].

Hâkim kalıpların bu güçlü yapısını sekteye uğratmak için bir sonraki adımda geniş kapsamlı bir eleştiri devreye girmektedir. Bu eleştiri, başka bir yaşam biçimine duyulan arzudan temellenmektedir. **Levitas'ın (2013b)** aktardığına göre **Bloch (1959)**, hâkim olana dair getirilen her türlü eleştiri ancak farklı olanın hayal edilebilmesi yoluyla ifade edilebileceğini aktarmaktadır. Bu şekilde ütopyacısı alternatiflerin ve gerçekçi bir zemine oturan daha farklı bir yaşama dair “umut” ilkesi ortaya çıkarılmış olur. Bu yeni alternatifler yoluyla ütopya, **Çörekçioğlu'na (2015)** göre, yabancılaştırma taktiğini kullanarak ilk başladığı noktaya geri dönmektedir. Okuyucunun kendi hayatındaki tatminsizlik hislerini ve somut olarak eksiklik olanı tespit etmesine sebebiyet vermekte ve bu şekilde hâkim kalıpların kesin ve sorgulanamaz yapısını bozmaktadır. Başka bir deyişle ütopya sayesinde farklı bir yaşama dair potansiyeller ve alternatifler tartışmaya açılmış olmaktadır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren ütopyaların etkisi sınırlı görünmektedir. **Harvey (2000)** ve **Jameson'ın (2009)** aktardığına göre, post-modern olguların hâkim olduğu bu zaman diliminde, değişimin ve ilerlemenin mümkün olmadığı, zamanın sabitlendiği ve değişimin gerçekleşmeyeceği görüşü hâkimiyet kazanır. **Jameson'a (2009)** göre, bu distopya olarak tanımlanamaz çünkü mevcut durum ütopyacı terimlerle açıklanamayacak yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Buradaki asıl mesele, daha farklı bir geleceğin, çözüm arayışlarının ve ilerleme fikrinin otomatik olarak baskıcı olacağı kanaatindeki post-modernizmdir. Bu dönem içerisinde hayal gücü bazında bir eksiklik bulunmamakta, bir değişim olasılığına karşı yüksek bir şüphecilik bulunmaktadır. Siyasal bir duyarsızlık yerine büyüme odaklı ekonominin küresel anlamda verdiği zararların farkında olan ancak belirli bir değişim olasılığının var olamayacağını düşünen bir birey tanımlanır, bu birey harekete geçmez ve şaşırmaz. Kapitalist sermaye ekonomisinin içkin zararlarının afişe edilmesi herhangi bir eleştirel tepki veya motivasyon sağlamak için yeterli gelmemektedir. Bu yüzden **Marx'ın (1932)** tanımladığı “yanlış bilgi olarak ideoloji” bile kapitalizmin işleyişini saklamayacak bir pozisyona gelmiştir. Sonuç olarak, ne kadar mevcuda dair durum eleştirisi ve farklı gelecekler hayal edilirse edilsin, hiçbir değişimin gerçekleşmeyeceğine dair sinik ve hâkim bir düşünce vardır. **Jameson (2009)** buna bir neden daha eklemekte ve geçici mutluluklara temellenen tüketim olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Felsefeciye göre, tüketimci haz özellikle gelişmiş ülkelerde gündelik hayat içerisine o kadar içkin bir hale gelmiş durumdadır ki farklı bir yaşam hayaline gerek duyulması fikri devamlı indirgenmektedir.

Anti-ütopyacı düşünürler bu durumu o dönemde “ütopyanın ölmesi” olarak kuramsallaştırmışlardır. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve bir ütopyacı siyasi proje olarak görülen sosyalizm idealinin kurumsal ayağının çöküşü de bu kuramsal düşüncenin oluşmasında etkili görülmektedir. Bu görüşü açıklayan **Harvey (2000)**, **Vieira (2010)**, **Çörekçioğlu (2010)** gibi yazarlara göre, dönemin anti-ütopyacı düşünürleri, küresel bağlamda artık liberal politikaların dışında bir politikanın hâkim düzeyde varlığını sürdüremeyeceğini düşünmektedirler.

Ütopyaya dair bu anti-ütopyacı eleştiriler, ütopyanın klasik ütopyacı pratiklere indirgenmesinden dolayı oluşmaktadır. Klasik ütopyacı gelenek, idealler ile gerçek arasında bir uzlaşma inşa etme amacıyla değildir. Dolayısıyla bir plan olarak uygulandığında totaliter bir tutum benimsemiş ve içeride yaşayan öznelere

yaşamlarını ikinci plana atmış gibi görülmektedir. Bu geleneğin ütopya evrenlerinde yaşama dair her türlü olgu, tek bir plan üzerinde tek bir kişi tarafından oluşturulmaktadır. Bir idealin mutlak kabulü uygulandığında artık bir değişim mümkün olmayacaktır. **Harvey'e (2000)** göre, uzama sıkıştırılmış bu ütopyalar, zamanı yok saymakta ve sonuç olarak durağan bir yaşam organize etmektedir. Öte yandan bu çalışmaların güncel ütopya edebiyatının öncülü ve döneminin bakış açısını yansıtan eserler olduğunu unutmamak gerekir. Bu erken dönem ütopya edebiyatını güncel demokrasi anlayışı üzerinden eleştirmek anakronik bir bakış yanılığına düşürür.

Özellikle 1970-1990 yılları arasında mimarlık disiplini içerisinde de modernist olgular yerini post-modern mimari ve kent anlayışlarına bırakmıştır. **Jameson'a (2009)** göre, post-modern şehirler ilerleme ve iyileştirme fikirlerini bünyelerinde barındırmazlar. Post-modern şehir kavramı içerisinde fırsatlar değil felaketler ön plana çıkmaktadır; doğal afetlerle birlikte sosyal güvenlik problemleri bazında kentler tartışılmaktadır. Post-modern kentlerin içerisinde üst gelir grubunun yüksek duvarlar arasında kapalı-konut hayatına geçtiği, alt gelir grubunun da kentin kenar mahallelerinde niteliksiz yaşama koşulları altında yoğunlaştığı görülmektedir. Büyüme odaklı ekonomik politikalar içerisinde kentin daha adil veya daha nitelikli olmasına dair genel bir vizyon bulunmamaktadır, bu piyasanın görünmez eli tarafından düzenleneceği öngörülen bir probleme dönüştürülmektedir [**Harvey, 2005**].

Ütopyanın ölümü iddiaları mimarlık disiplini içerisinde de tartışılmıştır. Tafuri, mimarlık pratiğinin mevcut ekonomik sistemin dışında yer alamayacağını belirtmiş ve mimarlığın ütopyacı düşünceden arındığını iddia etmiştir [**Puglisi, 2013; Tafuri, 1979**]. Tafuri'ye göre , kapitalist sistemin dayattıklarına karşı duran bir mimarlık pratiği bile amacına ulaşamamakta ve sisteme hizmet edecek şekilde dönüşmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin geldiği noktada, mimarlık disiplinini soktuğu durumu “saf yararsızlık” ve “ütopyasız biçim vermeye mecburiyet” olarak tanımlamıştır ve kinayeli bir biçimde her türlü deneysellikten uzaklaşılması gerektiğini söylemiştir. Mimarlıkta ütopik illüzyonların tuzağına düşülmemesi gerektiğini, ütopyacı girişimlerin aldatıcı girişimler olduğunu ve sistemin içinde “ütopyacı” mimarlık yapma çabasında olan mimar ve tasarımcıların “entelektüel bir yanılsama” içerisinde olduğunu iddia etmiştir. **Tafuri (1979)** egemen olan ekonomik ve politik çerçevenin

dışında kalan mimarların rolünün sınırlı olduğunu ve mimarın ya hiç ya da büyük olmaya zorlandığını iddia etmiştir.

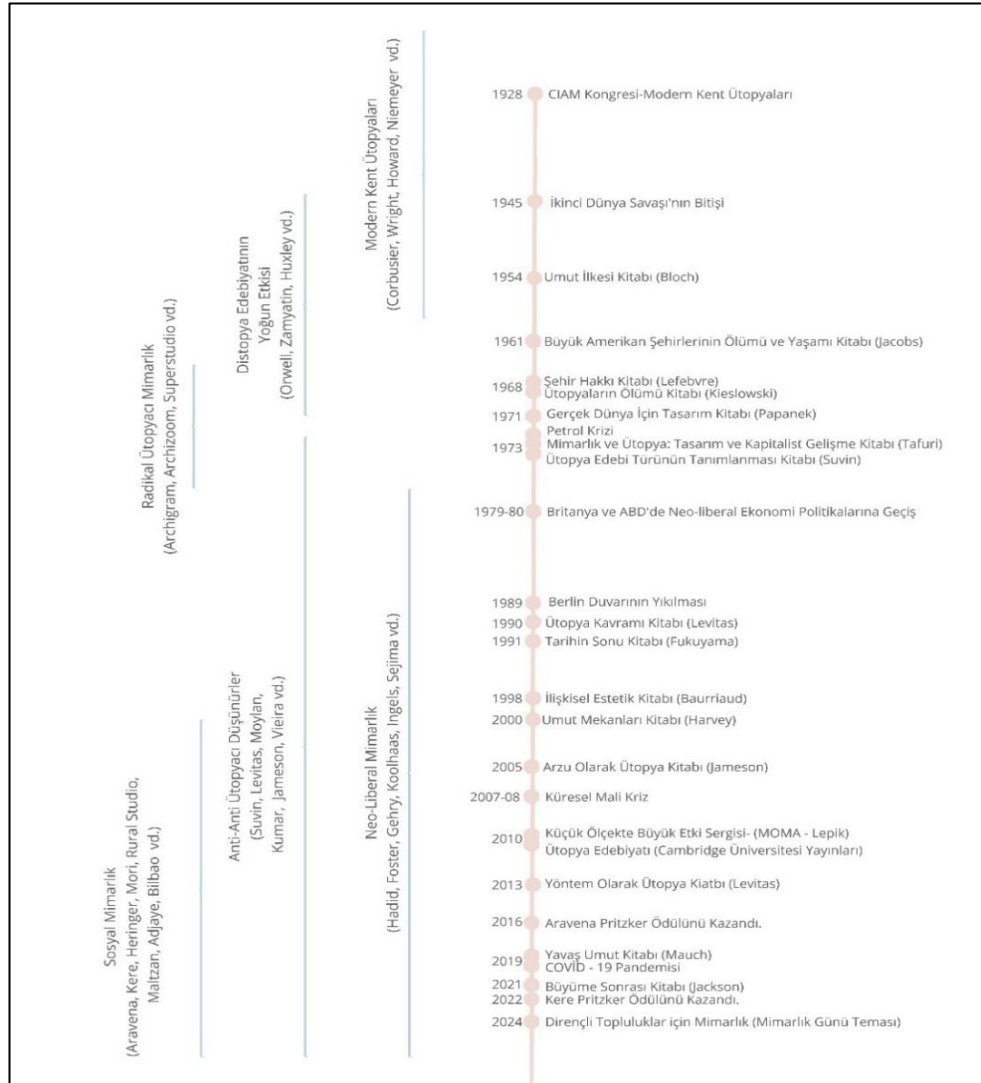
Neo-liberal olguların baskın olduğu böyle bir ortamda, küresel ölçekteki sermaye akımlarından etkilenen post-modern mimarlık pratiği içerisinde mimari tasarımların toplumsal durumu etkileme inisiyatifi zayıflamıştır **[Jencks, 2002]**. Bu da zaman içerisinde mimari tasarımın; ölçek ekonomisinin getirdiği ekonomik getirilere dayalı olmasının ana akım olarak kabul edildiği ve sistemi devam ettirecek retorik biçimlerin yeniden üretilmesine dönüştüğü anlamına gelmektedir **[Papanek, 1972]**.

Birçok mimar ve kuramcıya göre, büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde nitelikli mimarlık hizmeti genellikle yüksek gelir grubunda olan insanlara ulaşmaktadır **[Akbalık, 2017; Brillembourg, 2016; Heringer, 2012; Tan, 2017; Stavrides, 2016]**. Bu hâkim mimarlık yapma normu içerisinde sosyal, ekonomik ve çevresel problemlere dair üretilen çözümler az sayıda ve yetersiz kalmaktadır. Mimari tasarımın ana odağı iyileştirmeler geliştirmekten daha fazla güzel görünmekle, kar elde etmekle ve sistem içerisinde maddi bir değer üretmekle sınırlı kalmaktadır. Yapı yaşamlardan ve kentsel bağlamdan uzaklaşmakta ve tekilleşmektedir **[Brillembourg, 2016]**. Ana akım mimarlık yapma yöntemleri, gelişmekte olan ülkelerde de kendine karşılık bulmakta, standartlaşmış tasarımlar dünyanın her bölgesinde inşa edilmeye devam etmektedir.

Ütopyacı düşünürler, ütopyaya dair bu anti-ütopyacı eleştirilerin sebebinin ütopyacı düşüncenin görmezden gelinerek ütopyanın sadece projelere indirgenmesi olduğunu aktarmaktadırlar **[Jameson, 2015; Levitas, 1990; Vieira, 2010]**. Bu düşünürler göre, ütopyacı düşünce ve ütopyacı projeler arasında bir ayrım bulunmaktadır. Ütopyacı düşünce, insanın doğasında veya insan kültürlerinde daima mevcut bulunan bir dürtüdür. Ütopyacı bu dürtü; alternatif tasarımlarında olduğu gibi kültürel eserlerde de mevcut bulunabilir ve tespit edilebilmesi için yorum bilgisi gerekmektedir. Bu yüzden ütopyacı projelere göre daha kapalı ve tespit edilmesi zor görülmektedir. Jameson, bu açığa çıkarma işlemini “gerçeğin arazisinde ütopyacı öğelerin yakalanması” olarak tanımlamakta ve bu işlemi dedektifliğe benzetmektedir. **Levitas (2013b)** ise “Yöntem Olarak Ütopya” kitabında bu işlemi “arkeolojik bir kazıya” benzetmekte ve ütopyacı yöntemin üç modu arasında konumlamaktadır.

Klasik ütopyacı projeler, ütopyacı pratikler arasında çok önemli bir konumda bulunsalar da ütopyacı pratikler süreç içerisinde farklılaşmıştır. **Levitas (2003)**, bu

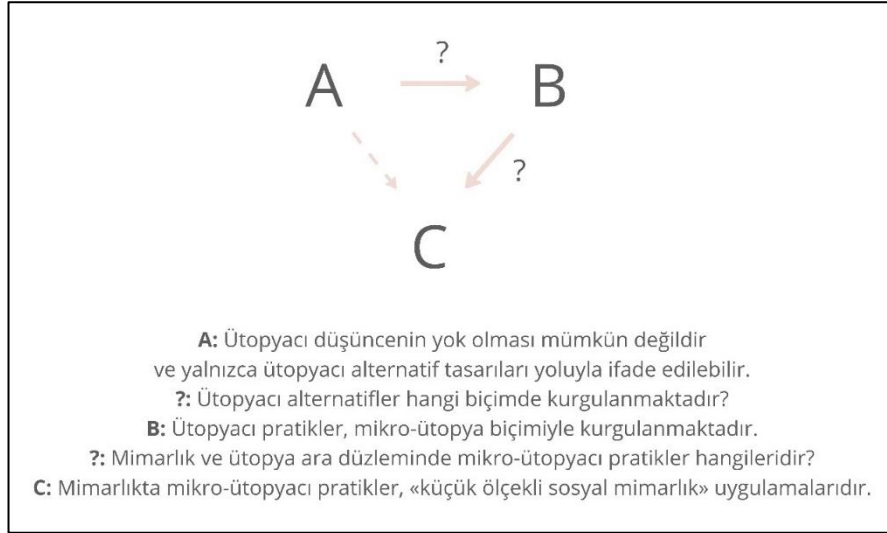
pratiklerin, **William Morris'in (1890) "Hiçbir Yerden Haberler"** ütopyasından bu yana süreç odaklı olmaya yönelik dönüşüm geçirdiğini aktarmaktadır. Morris'in ütopyası, farklı zamanlarda farklı gelişim süreçleri organize ederek ütopyanın bu dönüşümünü başlatan eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. **Vieira (2010)** ise , bu dönüşümün son halini açıklamaktadır. Ütopyanın idealleri geride bırakarak, sonucu belirsiz ve farklı olasılıklara açık olduğunu, gündelik yaşamdan beslenen “toplumsal iyileştirme süreçlerine” dönüştüğünü aktarmaktadır **Şekil 1.1.**

Şekil 1.1: Tezin kronolojik arka planı.

Ütopyaçı düşüncenin insanlık var olduğu sürece mevcut olacağı ve ütopyaçı pratiklerin klasik ütopyaçı projelerden farklı bir biçime bürünerek (mikro-ütopya) varlığını devam ettirdiği tespitleri, mimarlık disiplini içerisinde ütopyanın bu yeni biçiminin varlığını gündeme getirmektedir. Dolayısıyla mimarlık pratiği içerisinde

mikro-ütopyacı oluşların varlığına dair temel bir soru üzerinden araştırma kurgulanmıştır. Tez kapsamında, ütopyanın mikro-ütopyacı bu yeni biçimine dair bir çerçeve oluşturulmuş ve bu çerçevenin içerisinde konumlandığı düşünülen sosyal mimarlık alanı incelenmiştir. Böylece mimarlıkta ütopyacı düşüncenin nasıl tezahür ettiği ve mikro-ütopyacı pratiklerin sosyal mimarlık alanında örgütlenme metodolojisi araştırılmıştır **Şekil 1.2.**

Şekil 1.2: Araştırmanın sorusu.

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu tez, mimarlık ve ütopya kesişimindeki literatürde var olan bilimsel araştırmalardan daha farklı bir ütopya çerçevesi üretmekte ve bu çerçeve aracılığıyla mimarlık alanında 21. yüzyılın başından itibaren gündemde olan sosyal mimarlık alanını kapsamına almaktadır. Mimarlık içerisinde ütopyacı yönlerin yeniden keşfedilmesi ve bu ütopyacı keşiflere dair bir tartışma ortamının yaratılması hedeflenmektedir. Ütopyanın literatür içerisinde tartışılan mikro-ütopyacı yeni biçimi, ütopya ve mimarlık ekseninde de bir yeniliğin var olduğunu göstermektedir. Mimarlık pratiğinde sosyal mimarlık alanı, toplumsal bir iyileştirmeyi kurgulamayı amaç edinerek söylemler üreten mimarlardan oluşmaktadır. Ana akım mimarlık pratikleri dışında konumlanan bu mimarlık pratiklerinin görünürlüğü yüzyılın başına kadar sınırlı görülse de milenyumla birlikte bu mimarlık çalışmaları gittikçe önem kazanmaktadır. Bu dönüşüm “Aga Khan” ve “Pritzker” gibi prestijli mimarlık ödülleriyle alınan

kararlarda da gözlemlenmektedir. Dolayısıyla mimarlık disiplinin bir dönüşüm içerisinde olduğu iddia edilebilmektedir. Tez kapsamında sosyal, küçük ölçekli olarak kurgulanmış ve inşa edilmiş yapıları ile mimarlık kuramında yer edinmiş mimarlar seçilmiştir. Bu tanımlanan mimarlık alanı “küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri” olarak isimlendirilmiştir **Şekil 1.3**.

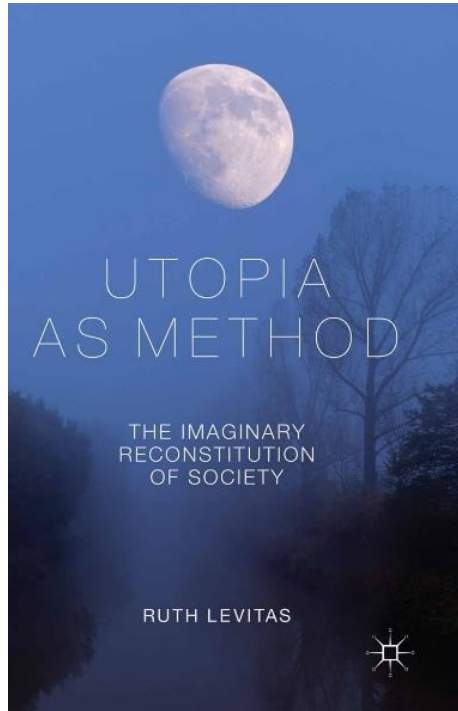

Şekil 1.3: Tezin kapsamı.

Tez kapsamında **Andres Lepik’in (2010)** “sosyal mimarlık” pratiklerine dair oluşturduğu çerçeve kullanılmıştır. Bu çerçeve, sosyal mimarlık pratiklerinin toplumsal iyileştirmeye olan katkılarını hangi yollarla sağladıklarını kategorileştirmektedir. Bunlar “yerel malzemeler yoluyla”, “yeni teknikler geliştirerek” ve “sosyal kimlik mekanları oluşturarak” olmak üzere üç adettir. Her kategori içerisinde iki mimar ve her mimarın iki yapısı seçilmiştir. Böylece küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerine dair birbirinden farklı ve kapsayıcı bir örneklem oluşturulmuştur.

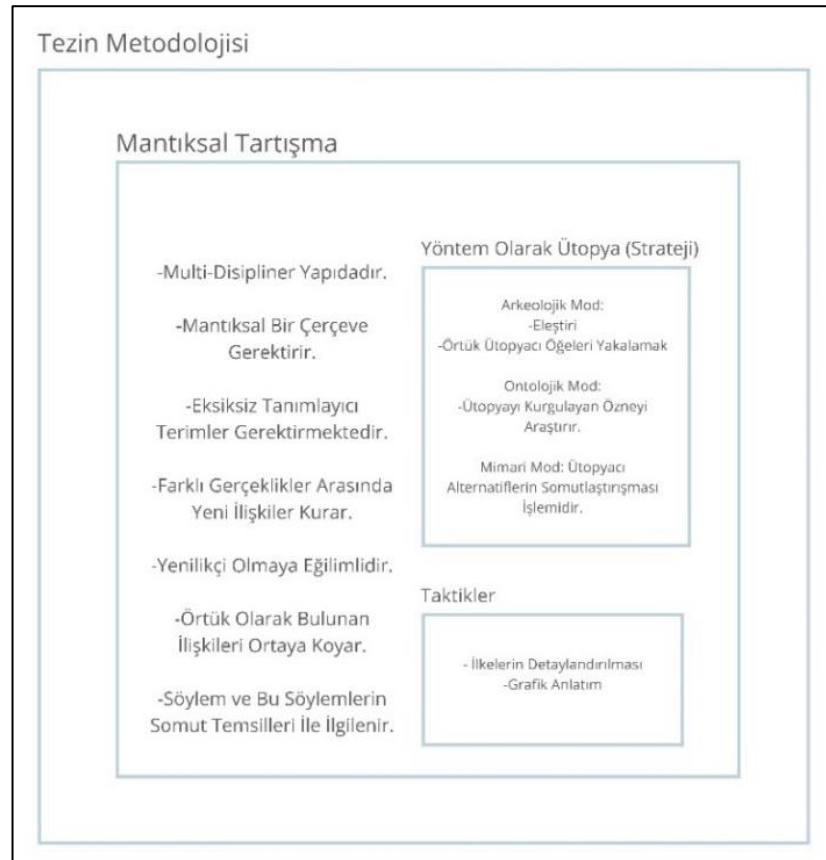
1.2. Tezin Yöntemi

Tezin metodolojisi niteldir ve mantıksal tartışma yöntemi kullanılmıştır. **Groat ve Wang'ın (2002)** tanımladığına göre bu yöntem, iki farklı disiplin içerisindeki belirli alanların birbiriyle ilişkilendirilmesine dayanır. Bu ilişkilendirme ile önceden ortaya çıkarılmayan örtük bilgiler ortaya çıkarılır **Şekil 1.4 [Web 1, 2013]** Bu sayede bir alana daha farklı bir bakış açısıyla bakmak mümkün hale gelmektedir. Başka deyişle, mevcut olgulara bakmanın yeni bir yolu ortaya çıkar. Geniş ve farklı olan bu gerçeklik için anlaşılabilir bir çerçeve inşa edilir. Buradaki örtük bilginin temel özelliklerini ortaya çıkarmak için eksiksiz “a priori” birincil ilkeler organize edilmelidir. Mantıksal tartışmanın yapı taşları olan bu ilkeler ile hedeflenen geniş ve farklı teorik alan için zemin oluşturulmuş olur. Birincil ilkelerden sonra, uygulama alanı içerisindeki ilkeleri tanımlayan ikincil ilkeler tanımlanmalıdır. Bu ilkeler, birincil ilkelerin nasıl var olacağını veya nasıl uygulanacağını açıklar. Mantıksal Tartışma Yöntemi, referans olarak kullanılan bir alanın veya eserin (bu bir yapı, söylem, kuram ya da herhangi bir disiplinin herhangi bir alanında ortaya çıkan herhangi bir şey olabilir) özelliklerini kategorize eder ve diğer alandaki konuya oluşturulan birincil ve ikincil ilkeler üzerinden bakar.

Şekil 1.4: Yöntem olarak ütopya.

Mantıksal tartışma yöntemi araştırmacının geniş kültürel dünya görüşünden izler taşımaktadır. Bu durum araştırmanın objektifliği konusunda bir problem olarak görülmemekte, doğru yürütülmüş bir bilimsel araştırma içerisinde yazarın kimliğini temsil ettiği için değerli görülmektedir. Groat ve Wang'a göre bu yöntemin kültürel ve söylemsel bazında oluşturulan araştırmalar, analiz yöntemleri ve taktikleri bakımından mimarlık disiplini içerisinde felsefi bir inşaya en yakın olan alanı oluşturmaktadır. Mimarlık kuramı çalışmalarına dahil olan bu alan, felsefe ile pratik arasında bağlantı kurmakta ve mimarların kendi yapılarına dair söylemleri bu bağı kurmakta önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda bu yöntem, yenilikçi olma ve paradigmatic bir değişimi yakalama eğilimindedir. Dolayısıyla, farklı disiplinler arasındaki örtük yeni ilişkileri mantıklı bir şekilde somutlaştırma görevi görmektedir. Mantıksal tartışma yöntemi sayesinde sonraki araştırmacılar, konu ile ilgili temel bir çerçeveyi baştan tanımlamak yerine, halihazırda kurulmuş çerçeve üzerinden yeni araştırmalarını yürütebilir **Şekil 1.5**.

Şekil 1.5: Tezin metodolojisi.

Bu çalışmada ütopya kuramı içerisindeki ütopya'ya dair yeni tanımlar ve yöntemler analiz edilmiştir. **Levitas (2013b)** tarafından oluşturulan ve güncel ütopya literatürü içerisinde bir temel haline gelen “Yöntem Olarak Ütopya”, ütopya'cı söylem ve pratikleri belirli bir çerçeve içerisinde incelemeyi amaçlamaktadır. Ütopyanın yöntem olarak anlaşıldığı bu tanımı, bu çalışma içerisindeki mantıksal tartışmayı daha iyi kurabilmek için temel strateji olarak belirlenmiştir. Yöntem olarak ütopya, tanımlanan üç modu üzerinden çalışmaktadır

Arkeolojik mod, mevcut durum içerisinde örtük olarak bulunan ve keşfedilmeye açık ütopya'cı öğelerin farkına varılmasını içerir. Bu modun arkeoloji ile benzerliği, belirli küçük parçaların kazılarak bulunması ve yeniden birleştirilerek tutarlı bir bütünün organize edilmesidir. **Levitas’a (2013b)** göre, siyasi programlarda, pratik alanlarda veya ütopyanın kültürel ve pratik özellik taşımayan ifadelerinde gömülü olan ütopya'cı artığı tespit etmek, arkeolojik modun amacını oluşturmaktadır. Mevcutta var olan süreçler ve kurgulanacak yeni süreçler ütopya'cı bir eleştiriye tabi tutulur. Her türlü ütopya'cı tasarımın ideal olmadığına aksine her zaman kısmi olarak eksiklikler barındırdığı kabulü vardır. Yöntem olarak ütopya, ortaya çıkan bu eksiklikleri incelemek ve yorumlamak için odağını bu eksikliklere getirir. Buradaki amaç, arkeolojik bir kazıya benzer bir şekilde yakalanan ütopya'cı öğeleri kamusal alanda bir eleştiriye ve tartışmaya açmaktır.

Ontolojik mod, ütopya'yı meydana getiren, üreten veya ütopyanın teşvik ettiği ya da izin verdiği şekliyle ütopyanın içine yerleştirilmiş öznelerle ilgilidir. Başka deyişle, ütopya içerisinde toplumu oluşturan failerin nasıl hayal edildiği ile ilgilenmektedir. Bu öznelerin büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde faydayı maksimize etmeye yönelik rekabetçi insanlar olarak mı tanımlandığı, yoksa potansiyel olarak işbirlikçi, fedakâr ve nazik olarak mı tanımlandığı sorusu bu incelemede önemli bir yeri tutmaktadır.

Mimari mod, ütopyanın edebi olarak işlevi olan alternatif tasarımlara odaklanmaktadır. Ütopya'ya sosyolojik olan karakterini veren bu mod, daha iyi ve daha mutlu bir dünya tasarımının nasıl olabileceği ile ilgilenir. Kasıtlı toplulukların iyileştirici uygulamaları söz konusu olduğunda, bu pratiklerin “somut” örneklerini içermektedir. Mimari mod, soyut olan adalet, eşitlik, mutluluk gibi kavramların

ötesinde, söz konusu hayal edilenin gerçek zeminde nasıl var olacağını merkezine almaktadır.

Bu çalışmada, edebiyat, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinde yoğunlaşan ütopya kavramı ile büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde hâkim mimarlık yapma anlayışlarından büyük ölçüde daha farklı yöntemler ve söylemler oluşturan sosyal mimarlık alanı, bahsedilen mantıksal tartışma yöntemi ile incelenecektir. Mikro-ütopya kavramı ile ilgili mantıksal bir çerçeve geliştirilecek ve bu çerçeve içerisindeki birincil ve ikinci ilkeler ile küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri incelenecektir. İki farklı disiplin arasındaki kurulan bu çerçeve içerisinde, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin örtük bulunan ve bu çalışma ile keşfedilmeyi bekleyen mikro-ütopya yönleri araştırılacaktır.

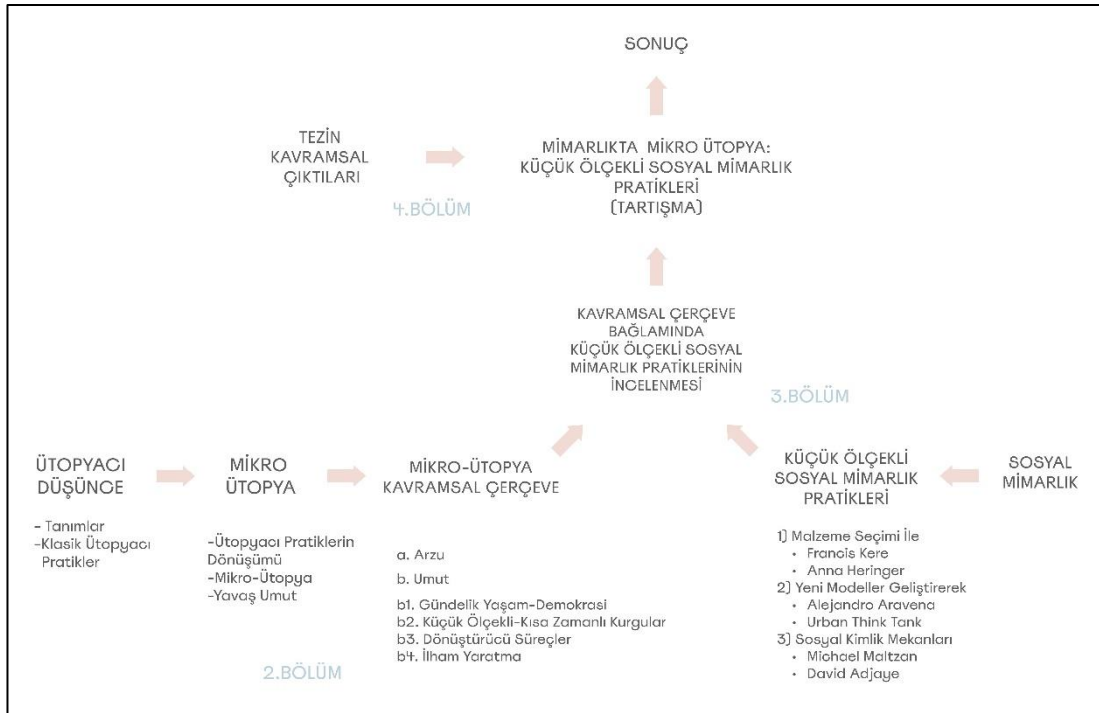
Arkeolojik mod ile mevcut mimarlık pratiği içerisinde ütopya yönleri bulunan küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri araştırılmış ve her pratik bütünsel bir teorik yapı kurmak için incelenmiştir. Her türlü ütopya anlatısının eksiklikler barındırdığı düşüncesiyle, ütopya bir eleştiriye tabi tutulmuş ve kamusal bir tartışmaya açmak hedeflenmiştir. Bu tartışma içerisinde ütopya kurgulayan özneler ile gelecekteki bu öznelerin olası konumları ontolojik mod ile araştırılmıştır. Bu mimarlık pratiği katılımcı ve demokratik süreçler, bu mod sayesinde incelenmiştir. Mimari mod ile ütopya arzusu ve hayallerin gerçekleşme zemininin nasıl kurulduğu ve bu mimarlıkların nasıl gerçekleştirildiği üzerinde durulmuş, mimarların bu hayali daha somut bir şekilde nasıl organize ettikleri söylemleri bakımından incelenmiştir. Böylece, sosyal mimarlık ve mikro-ütopya bakımından yeni bir ilişki çerçevesi ortaya çıkarılmıştır. Tez içerisinde “Mantıksal Tartışma” yönteminin taktikleri arasında bulunan grafik anlatımı ve ilkelerin açıklanması taktikleri kullanılmıştır. Bu taktikler yoluyla, teorik olarak daha net ve anlaşılır, retorik olarak daha güçlü bir anlatım kurulması amaçlanmıştır.

Tezin ikinci bölümü, tezin teorik altyapısını oluşturmaktadır. Bu bölüm içerisinde öncelikle ütopya düşüncesinin varlığı incelenecektir. Ütopya düşüncesinin olası varlığı, ütopya pratiklerinin de varlığını gündeme getirmektedir. Ütopya pratiklerinin farklı biçimde var olduğunu iddia eden ütopya kuramcılar ile tartışma derinleştirilecektir. Bu bağlamda klasik ütopya pratikler ve ütopya pratiklerinin dönüşüm süreçleri aktarılacak ve mikro ütopya kavramı ile birleştirilmiştir. Bölümün

sonunda mikro ütopya'yı düşünsel ve pratik anlamda eksiksiz tanımlayan ilk ve ikincil ilkeler oluşturulmuş ve bir mikro ütopya'yı kavramsal çerçeve elde edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde öncelikle “sosyal mimarlık” tanımları yapılmıştır. Kapsamın içerisinde bulunan üç kategori ve seçilen mimarlar aktarılmıştır. Tezin ikinci bölümünde oluşturulan mikro-ütopya'yı kavramsal çerçeveyle birlikte bu mimarlar her ilke bazında incelenmiştir. Böylece mikro-ütopya kavramından ortaya çıkan ilkelerle küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin ütopya'yı yönleri araştırılmıştır. Bu incelemenin daha iyi anlaşılabilmesi için her mimarın incelenmesinin sonunda sonuç tablosu oluşturulmuştur.

Tezin dördüncü bölümünde, ana kavramsal şemalar oluşturulmuştur. Ana kavramsal şemalar araştırmanın temel bulgularını içermektedir. Bu şemalar kullanılarak tartışma bölümünde, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin mikro-ütopya'yı pratikleri karşılayıp karşılamadıkları tartışılmış ve mimarlık disiplini içerisinde yeni bir “ütopya” tartışması açma olasılığı analiz edilmiştir **Şekil 1.6**.

Şekil 1.6: Tezin süreç şeması.

2. ÜTOPYA VE MİKRO-ÜTOPYA

Ütopya kelimesi, çok farklı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Bunun sebebi, ütopyanın edebiyat, sosyoloji ve felsefe gibi farklı disiplinlerde tartışılan ve tanımlanan bir kavram olmasıdır. Ütopyanın tanımlanma problemi üzerine, “Ütopya Kavramı” adlı kitabında **Levitas (1990)**, ütopyanın düşünsel özüne ağırlık vermektedir. Düşünüre göre ütopya, daha iyi bir varoluş biçiminin arzu edilmesidir. Buradaki görüş, yazara göre insani tatmin için neyin gerekli olduğuna dair bir bakış açısı kazanmaktır. Şimdiki zamanın hâkim bakış açısından farklı özlemleri bulma, derinleştirme ve genişletme üzerine odaklanılmaktadır. Bugünün hâkim düzenine karşı yapılacak eleştirinin var olabilmesi için, bu düzenin düşünsel olarak sınırlandırıcı yapısı yani “ideolojik olan” afişe edilmelidir. Ütopyalar bunu hakim yaşama biçimlerinden tamamen farklılaşmış bir düzen kurgulayarak yapar. Daha farklı bir yaşayış biçiminin mümkün olabileceğini gören okuyucuda eleştirme arzusu harekete geçirilir. **Levitas'a (2013b)** göre ütopyanın amacı, bu arzuyu ortaya çıkarmaktır. **Abensour (1999)** bu durumu "arzunun eğitilmesi" olarak açıklamaktadır. Bu kavram, eleştirel arzuya yol açmayı, daha iyi arzulamayı, daha fazla arzulamayı ve özellikle daha farklı arzulamayı öğretme anlamına gelmektedir. Bu da ütopyanın soyut bir alandan, gündelik yaşam üzerinden daha somut bir alana açılması anlamına gelmektedir. Böylece güncel olanın alışılmış değerleri yıkılmış olur.

Levitas'a (2013b) göre, insan kültürü ütopyacılık öğelerle yoğrulmuştur ve bu varoluşsal bir arayıştır. Bu insan kültürü içerisindeki ifade biçimlerinin ütopyacılık olan yönlerinin araştırılması anlamına gelmektedir. Ütopya ile ütopya olmayan arasındaki ikili bir ayırım oluşturmak yerine, mevcut kültür içerisindeki ütopyacılık yönleri bulmak önem kazanmaktadır. Bu da “parçalı”, “geçici” ve “ele geçmez” bir ütopya tanımı yapılmasına sebep olmaktadır. Bu noktada her türlü kültürel eser, hermönötik (hermeneutic) bir yöntemle incelenmekte ve kültürler içerisinde bulunan ütopyanın özünde olduğu aktarılan özlemler, tatminsizlikler ve arzular bakımından değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına göre ütopyacılık öğeler, herhangi bir alternatif projeye veya somut bir tasarıma ihtiyaç duymamaktadır. Renk ve müzik gibi somutve sözel olmayan öğeler de ütopyacılık olarak değerlendirilmektedir. Bunun sebebi, bu ifade biçimlerinin doğrudan “ütopyacılık olan duygulara” yönelen bir yol olarak okunması olarak açıklanmaktadır.

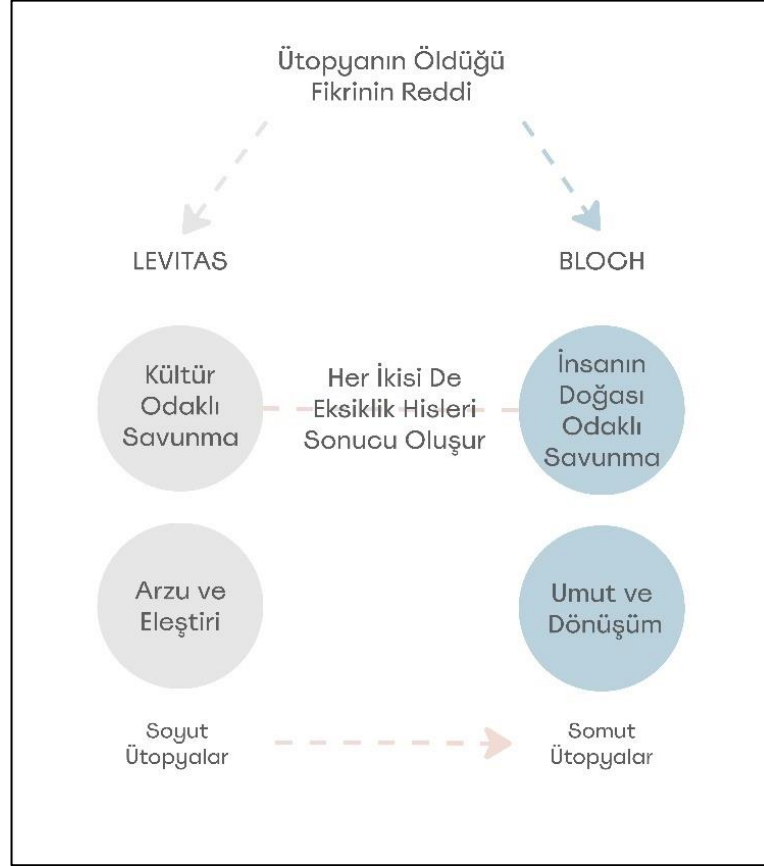
Levitas'ın ütopyanın insan kültürlerinde mevcut olduğu fikri, **Ernst Bloch'un (1959)** "Umut İlkesi" adlı eserinden etkilenecek oluşturulmuştur. Levitas, arzu kavramına ve kültürlerin içine kazınmış ütopyaçı öğeye odaklanırken, Bloch, ütopyaçı düşüncenin insanın doğasında mevcut olan bir dürtü olduğunun altını çizmektedir. **Levitas'ın (2013b), Bloch'tan (1959)** aktardığına göre bu dürtü, her insanda açlık, kayıp, eksiklik gibi derin hislerin duyulması sonucunda belirlemek ve bu hisler ancak mevcut olandan farklı bir tasarımın betimlenmesi yoluyla ifade edilebilmektedir.

Filozofa göre ütopya, bir "docta spac" olarak isimlendirilir, bu "eğitilmiş umut" anlamına gelmektedir. Bu kavram gerçekliğin her alanında açığa çıkan umudun izlerini takip etmek anlamına gelmektedir. Ütopyaçı bu umut, kökenini varlığın ve dünyanın tamamlanmamış olmasından almaktadır. Bloch'a göre varlık sürekli bir oluş halindedir ve yeni olanı bünyesinde barındırmaktadır. Şimdinin ve geçmişin sınırlı ve geçici doğası yerine gelecekte var olacak ve umulmadık ölçüde yeni olan anlamındaki "novum" kavramına öncelik verilmektedir.

Bloch'a (1959) göre, ütopyaçı dürtü öngörülü bir bilinç biçimidir. **Çörekçiöglü'nun (2015)** aktardığına göre Bloch, Hegel'in tarihsel materyalizm kavramında savunduğu "kültürel bir eserin sadece kendi zamanının ruhunu taşıdığı" düşüncesini eksik bulmaktadır. Filozofa göre her eserde ütopyaçı bir öğe de mevcuttur. Bu öğeye Bloch, "kültürel fazlalık" adını verir. Filozof bu aşkın unsuru, daha iyi bir varoluş biçiminin veya bütünselliğin bir ön-biçimlenişi olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, ütopyada henüz olmayanın şimdide hayal edilmesini ve kurgulanması olarak tanımlanan "vorschein" kavramını ön plana almaktadır. **Levitas'a (2013b)** göre, bu noktada ütopya, daha iyi bir geleceğe uzanmak için bir katalizör işlevi görmektedir. Bu işlevin sonucunda salt ütopyaçı arzu tarafından beslenen soyut ütopyaçı fikirlerle birlikte daha farklı alternatif tasarımlarının hayal edildiği somut ütopyaçı pratikler de oluşabilmektedir.

Bloch, soyut ve somut ütopyaları tanımlarken, soyut olandan somut olana geçişin de bir süreç olduğundan bahsetmektedir. Örneğin, fantastik olandan gerçekten mümkün olana, arzunun ifadelerinden toplumsal bütünlüğe ve spekülasyondan pratiğe geçiş, bir ütopyaçı süreç tanımlamaktadır. **Çörekçiöglü'na (2015)** göre, soyut ütopyalar, eleştirme temelli harekete geçirilmekte ve eksik özne tarafından oluşturulmaktadır. Somut ütopyalarda ise ütopyaçı arzuya bir irade eşlik etmektedir. Bu arzuda özne, "bilinçli" olarak tanımlanmakta ve umut ilkesi ön plana alınmaktadır. Umut ilkesiyle

ütopyalar yalnızca geleceği hayal etmekle kalmaz, geleceği dönüştürür bir pozisyona ulaşmaktadır. Sonuç olarak, ütopyanın mümkün olma zeminini kuran en önemli kavram olarak “umut” ön plana çıkarılmaktadır **Şekil 2.1**.

Şekil 2.1: Birinci ütopyacı düşünce anlatım şeması.

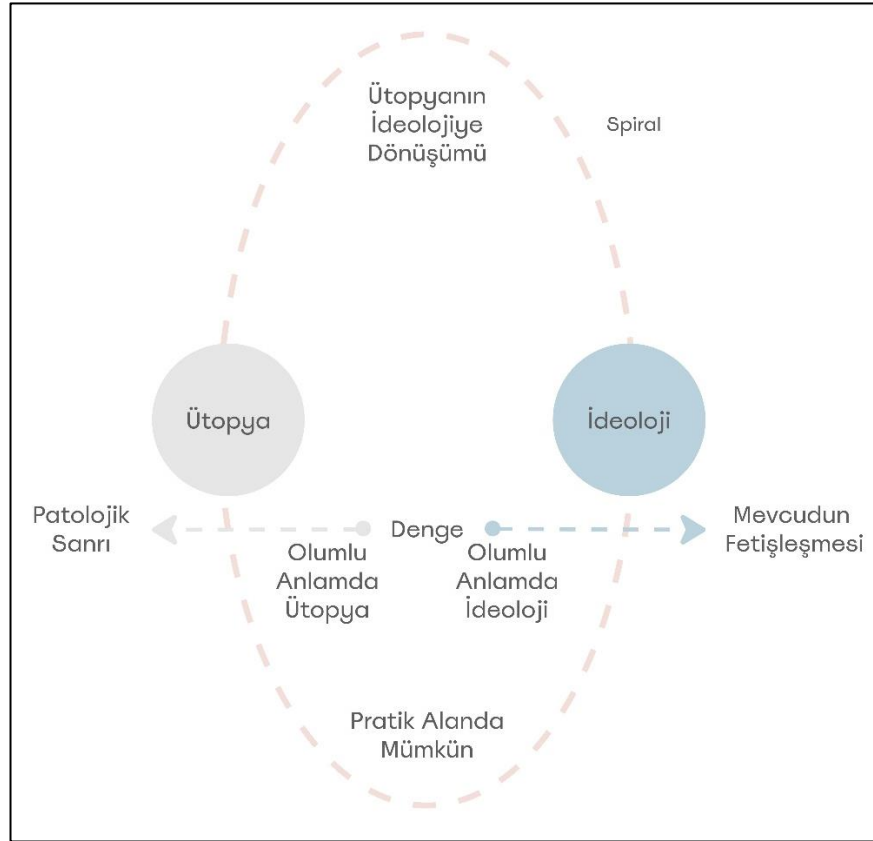
Bloch (1959) Marx'ın ideoloji tanımını derinleştirerek, ideolojiyi sadece yanlış bilgi olarak tanımlamak yerine, “mevcut olanı kutsallaştıran bir araç” olarak görmektedir. Bloch’un eleştirel yöntemine göre ideolojinin kutsallaştırdığı şeylerin maskesi düşürülmeli ve kültürel ürünlerin içerisindeki ütopyacı öge ortaya çıkarılmalıdır. Bu noktada ideoloji ve ütopya iç içe geçmiş kavramlar olarak okunmaktadır. Filozofa göre, ideolojinin içerisindeki bu ütopyacı örtük öğeler var olmasaydı, ideolojinin kültürel ürünleri sadece geçici bir aldatma üzerine kurulu olacaktı. Dolayısıyla sanatta, bilimde ve felsefede kalıcı ve değerli bilgiler üretilemeyecekti. Marx, Mannheim ve Bloch’tan esinlenerek ütopya ve ideoloji kavramları konusunda önemli çalışmaları bulunan Paul Ricoeur, ütopya ve ideolojinin bu iç içe geçmiş halini detaylandırmıştır.

Ricoeur (1986), ideolojinin “meşruiyet” olarak anlaşılması üzerine Bloch’un tanımını genişletmektedir. Felsefeciye göre iktidara meşruiyetini kazandıran en önemli unsurlardan biri, iktidarı altındaki insanlar tarafından onaylanmaktır. Otoriteye tabi olan insanların, düzenin meşruiyetine karşı duyduğu inanç burada önem kazanmaktadır. **Çörekçioğlu’na (2015)** göre **Ricoeur (1986)**, bu inancın tamamlanması için ideolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Burada ideoloji, bir çarpıtma değil, otoritenin meşruiyetini temin eden ek bir güdü olarak işlemektedir. Böylece hâkim düzen, sorgulanmadan ve tam inançla devam ettirilebilmektedir.

İdeolojinin, Marx’ın tanımladığı "gerçek olmayan bilgi" anlamının ve Bloch’un üzerinde durduğu "meşrulaştırma" anlamının üzerine, ideolojinin üçüncü anlamı olan "bütünleştirme" anlamına daha fazla odaklanan Ricoeur, bu anlamı toplumun şimdi ve gelecekte varlığını devam ettirebilmesi için gereken güdüselle güç olarak tanımlamaktadır. Her toplum, kendi varlığını korumak için geçmişteki varoluşuna dair bir hikâyeyi devam ettirme arayışındadır; buna “yeniden olumlama” denmektedir. Ricoeur’e göre, toplumun kurucu değerlerini temsil eden ve yeniden olumlayan bir ideolojik yapı söz konusudur. Ricoeur, ideolojinin bu tanımını olumlu olarak tanımlanabilecek bir alan olduğunu belirtmiş, ancak fetişleşme ve sabitletme tehlikesine karşı ütopyaya olan ihtiyacı öne sürmüştür. Filozofa göre, toplumsal bütünleştirme odaklı bu ideolojik yapı kötüye kullanıldığında ütopyacı düşünce devreye girmelidir.

Ricoeur’e (1986) göre, ütopyacı düşünce sadece bir rüya değil, gerçekleşmesi beklenen bir rüyadır ve üç ana bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Bloch’un da insan doğasında bulunduğunu iddia ettiği transandantal bileşendir. İkincisi, kültürel olmasıdır; Levitas, bu kültürel olma yapısı üzerinden hareket etmektedir. Üçüncüsü ise bir fantezi barındırmasıdır. Burada filozof, sanrı ve fantezi arasındaki ayrımı açıklamaktadır. Sanrı olan gerçekleşemezdir; fantezi ise akılsal umudun bir parçasıdır. O anın hâkim normlarının koşullanmışlık durumunu yıkmak için kullanılır. Birey, daha farklı olanı algılayabilme, başka deyişle şu andan yabancılaşma ve toplumsal ve kültürel kabul görmüş olana mesafe koymak için ütopyacı pratikler ve eylemler organize eder. **Çörekçioğlu’na (2015)** göre **Ricoeur (1986)**, bu durumu "dışa ani bir sıçrama" olarak tanımlar. Böylece ütopyacı pratikler, ailenin, tüketimin, otoritenin, dinin vb. ne olduğunu radikal bir şekilde düşünmeye teşvik eden pratikler olarak düşünülebilir.

Ütopyacı pratiklerin de üç anlam bileşeni bulunmaktadır. Birincisi, ütopyanın toplumsal hayal gücünde bulunan olumsuz anlamıdır. **Ricoeur'e (1986)** göre ütopya, ideolojik yapıların içerisinde salt patolojik sanrılardan ibaret olarak görülmekte ve ütopyanın hâkim olana verdiği mesafe, daha farklı ve indirgemeci algılanmaktadır. İkinci anlamı ise otoriteye tepki olarak ütopyadır. Bu anlam, hâkim otoriteye karşıtlık oluşturmakta ve yeni bir sosyal biçim üretme çabasına girmektedir. İdeolojinin otoriteyi meşrulaştırdığı ikinci anlamının karşısında bulunan bu ütopyacı anlam, meşrulaştırma olarak ideolojinin maskesini düşürür ve alternatif yaşama biçimleri ortaya koyar. Ütopyacı pratiklerin üçüncü anlamı da sosyal hayal gücü olarak ütopyalardır. Bu, ideolojinin üçüncü yani toplumsal olarak bütünleştirici yapısının karşısında bulunmaktadır. Bütünleştirici ideolojinin muhafazakâr ve baskıcı yönlerine karşı başka bir dünyanın var olabileceği fikri aşılanır. Ütopya bu anlamıyla, henüz var olmayan bir topluma sadakat üzerinden hareket eder. **Ricoeur'e (1986)** göre bu her zaman olumlu olmayabilir; gerçekleşeceği alanı oluşturmadan statik bir gelecek planlayan bir gelecek görüşü oluşturan patolojik ütopyalar da mümkün olabilmektedir. Bu tasarılar, ütopyanın ulaşabileceği olumsuz anlamı ifade etmektedir **Şekil 2.2**.

Şekil 2.2: İkinci ütopyacı düşünce anlatım şeması.

Bu noktada filozof, ideoloji ve ütopya arasında bir dengenin inşa edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Filozofa göre ütopya, eleştirel güçleri sayesinde ideolojinin sabitlenen ve fetişleşen patolojisini tahrip ederken, gerçeklikten tamamen kopan kendi statik patolojisinden de uzaklaşmaktadır. Böylece ütopyanın ve ideolojinin olumlu olabilecek tarafları arasında bir sentez inşa edilmektedir. Bu kendi patolojilerine yakalanmamak için ütopyanın ve ideolojinin birbirlerine ihtiyaçlarının olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada, ütopya ve ideolojiyi tamamen farklı kutuplarda konumlandıran kuramlar, ütopyanın mevcudu etkileme gücünü göz ardı etmekte ve ütopyayı toplumsal olarak hayal gücünde yanlış anlaşılan “patolojik sanrı” anlamı ile sınırlamaktadır.

Ricoeur (1986) ideolojinin güçlü yapısının içerisinde ütopyalar için gerekli eleştirel mesafenin pratik alan içerisinde gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Bunun sebebi pratik ile ideolojik düzlemlerin birbirlerine geçmiş olmalarıdır. Ütopyacı pratikler ile ideolojinin güdüsel çatısını yıkarak yerine alternatif bir güdüsel çatı inşa etmeye girişilmektedir. Bu girişim gerçekleştiği takdirde ise ütopya bir ideolojiye dönüşmektedir. Filozofa göre, ütopya ve ideolojinin dengede ve iç içe yapısının devamı için bu döngü devamlı bir spiral halinde işlemelidir.

2.1. Klasik Ütopyacı Pratikler

Ütopyacı düşüncenin bir önceki bölümde açıklanan insan kültürüne veya doğasına içkin mevcudiyetinin tespiti, ütopyacı düşünceden doğan pratiklerin nasıl devam ettikleri sorusu gündeme getirmektedir. Ütopyacı düşünürler, ütopyacı pratiklerin klasik ütopyacı pratiklerden ayrılarak farklı bir biçime dönüştüğünü açıklamaktadırlar (**Levitas, 2013b; Vieira, 2010**). Bu dönüşümle birlikte ütopyacı pratikler, toplumsal iyileştirme sürecinin bir parçası haline gelmiş ve sınırlı ölçek ve kapsama sahip olan çok sayıda alternatif tasarı öne çıkmıştır. Bu tasarılar, topluluk merkezli ve küçük ölçekli bir yapıda, gerçekleştirilebilir bir hale bürünmüş ve daha somut etkiler yaratma kapasitesine sahip olmuşlardır. Ütopyanın bu dönüşümünü anlamak için öncelikle “ütopya” kavramının nasıl oluştuğunu ve klasik ütopyacı pratikleri açıklamak önemli görülmektedir.

“Ütopya” kelimesi köken olarak Yunanca “yok/olmayan” anlamına gelen “ou”, “mükemmel olan” anlamındaki “eu” ve “yer/ülke/diyar” anlamındaki “topos”

sözcüklerinden türetilmiştir. Kökenine göre ütopya kelimesi “mükemmel ve mümkün olmayan yer” olarak anlaşılmaktadır (**Urgan, 2000**). Başka deyişle mükemmel olmak ile var olmak arasındaki karşıt ilişki, ütopya kelimesinin yapısında bulunmaktadır. Bu yapı klasik anlamıyla ütopyacı alternatif çabalarının da ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Mükemmel olma arayışı, hayal edilen ile gerçek dünya arasındaki uzlaşmanın kurulmasını engeller. Bu tasarılar kullanıcı, çevre, emek ve teknoloji gibi yaşamsal dinamiklerle ilişki içerisine giremez ve kâğıt düzleminde kalırlar. Süreç içerisinde ortaya çıkan bedensel deneyimden ve gelişim mefhumundan yoksundurlar. **Coleman (2020)** bu durumu, mimari ütopya örnekleri üzerinden açıklamaktadır. Kuramcıya göre, mimari tasarım ile inşa ve kullanım süreçleri arasında kaçınılmaz bir uzlaşma bulunmaktadır. Düşünce zemininde kalan ve uygulanması mümkün olmayan mimari tasarımlar, içinde yaşama ve inşa etmenin getirdiği dönüşüm süreçlerinden mahrum kalmaktadırlar. Bu tasarımlar, kendi ideallerinden taviz vermeyerek, yerel dinamiklerle kurulabilecek demokratik bir uzlaşma zeminini kaçırmış bulunmaktadır.

Uzlaşma zemininin kurulması, maddi sınırlar ile yakından ilgilidir. Maddi sınırların reddedilmesi, gerçekte olan bağın kaybedilmesine neden olmakta, bu da hayal kırıklığı hissine ve gerçekleşemez olma haline sebep olmaktadır. Diğer taraftan maddi sınırlara sıkıca tutunmak, iktidar yapılarının yarattığı hâkim düşünceye bağlı kalma tehlikesi barındırmaktadır. Şimdiki zamanın aşırı talepkâr olma halinden beslenen bu bağıllık, vizyonları kısıtlama ve düşünsel bir hapisane yaratma olasılığı barındırmaktadır. **Jackson’a (2021)** göre sınırları reddetmek veya sınırların içinde hapsolmak yerine bu sınırlar anlaşılmaya çalışılmalı ve olabildiğince kabul edilmelidir. Bunun sayesinde hâkim düzenin sınırlayıcı hali yapı bozuma uğratılabilir ve maddi sınırların ötesinin fark edilmesi mümkün hale gelebilir. Jackson, bunu “eşiklik” kavramı üzerinden anlatmaktadır. Sınırların içerisi ve dışarısı arasında bulunan eşikteki alan, sınırsız olasılıkların açığa çıktığı yaratıcı bir alan olabilir. Ancak bu yaratıcı alan, geçmişin belirli oranda reddini ve geleceğin belirsizliğini içerdiği için rahatsız edici bir alandır ve başarı ihtimali düşüktür. Yazara göre, hayaller ile gerçekler arasında bir uzlaşma sonucu oluşacak iyileşmeler, bu rahatsız edici ve başarı ihtimali düşük alan içinde kurgulanabilmektedir. Maddi sınırları görmezden gelen klasik ütopyacı pratikler, iyileştirici bir dönüşüm için gerekli olan bu rahatsız edici alandan kaçınmaktadır.

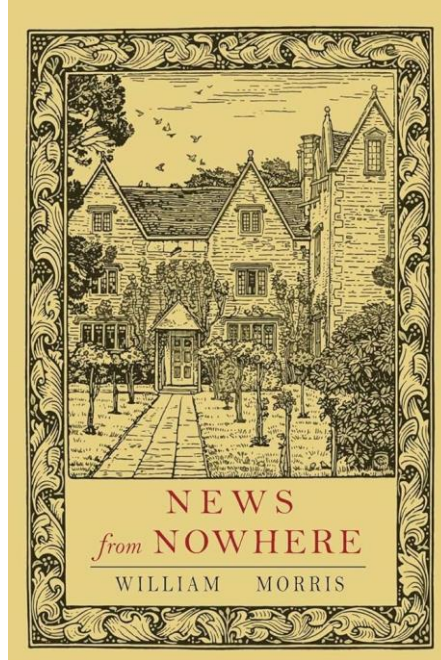
Bunun sonucunda ütopyalar, gerçekçi etkileri zayıf kalan ve kendi idealleri içinde sınırlanan yapılar haline gelmektedir. Başka bir deyişle, klasik ütopyaçı pratiklerin maddi sınırları görmezden gelmesi, karşısında konumlandığı hâkim düşünceye benzer şekilde değişmez olması sonucunu doğurmaktadır.

Klasik ütopyaçı pratiklerin mükemmel arayışının sebeplerinden biri, karşısında konumlandığı bu hâkim düşüncenin yani ideolojinin gücü olabilir. İdeoloji kelimesi burada olumsuz anlamıyla “mevcut hakimiyet ilişkilerini olduğu şekliyle muhafaza etmeyi amaçlayan münferit ve tarihsel olarak tahrif edilmiş politik düşünceler bütünü” olarak anlaşılmalıdır [Cevizci, 2012]. Klasik ütopyaçı pratikler, ideolojinin gücüne karşı koymak için, hâkim düzenin toplumsal, ekonomik ve kentsel normlarını ve bunları organize eden kurumlarını çerçevenin dışında bırakmaktadırlar. **Althusser (1970)** bu kurumları, “ideolojik devlet aygıtı” olarak tanımlamaktadır. **Marshall’ın (2003)** aktardığına göre bu kavram, biçimsel olarak devletin dışında duran ama düzeni muhafaza etmek ve özellikle de kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üretmek üzere “devletin değerlerini taşımaya hizmet eden eğitim, kilise, aile, medya, sendika ve hukuk gibi kurumları anlatmak için geliştirilmiştir”. Dolayısıyla hem düşünsel hem de pratik olarak ideolojinin reddedilmesi, ütopyaçı pratiklerin yıkıcı bir pozisyon almalarına sebep olmaktadır. Ütopya ve ideoloji arasındaki karşıtlık, bir yandan ideolojinin gücünü hafifletmeyi başarabiliyorken, diğer yandan süreç içerisinde iyileştirilebilecek her alanın da inkâr edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Şimdiki zaman içerisindeki tüm olgular başarısız ve olumsuz olarak kodlanmakta ve çoğu mevcut yapının ütopyaçı tek bir ideal çerçevesinde değiştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu olumlu olanın görmezden gelindiği bir bakış açısı ortaya çıkarmakta ve sınırları kabul ederek oluşturulan iyileştirici uzlaşma süreçlerinin önünde engel oluşturmaktadır.

Harvey (2000) bu durumu “Umut Mekanları” adlı kitabında şu şekilde açıklamaktadır. Klasik ütopyaçı pratikler, “uzamsal oyunlar” olarak işleviyle sınırlıdır. Bu pratikler, zamanı sabitleyerek ve hatta yok ederek toplumsal süreçte oluşan diyalektiği göz ardı etmektedirler. Başka deyişle Harvey’e göre bu ütopyalarda ideal modelleri sadece uzamsal düzlemde oluşturulmaktadır. Bu ütopyalarda ulaşılan bitmiş bir dünya tanımı, her türlü zamana bağlı değişimi reddeder bir pozisyonudur. Harvey’e göre belirli bir sürecin var olmaması “durağanlık” oluşturmaktadır.

2.2. Ütopyanın Dönüşümü: Mikro-Ütopya

Ütopyanın statik, görünüş olarak mükemmel ve otoriter olduğu fikri, ütopya kuramcılardan oluşan düşünce geleneğinin yıllardır sorguladığı bir fikirdir. Bu geleneğin içinde konumlanan **Levitas (2003)**, ütopya alternatiflerinin hepsini bu yönde değerlendirmenin yanlış olduğunu belirtmektedir. Kuramcı, Harvey'in aksine klasik ütopya pratiklerinin toplumsal süreci tamamen yok saymadığını düşünmektedir. Ona göre bu eleştiriye en uygun olabilecek **More'un (1516)** "Ütopya" metni dahi toplumsal süreçleri tamamen dışlamayan bir pozisyonda bulunmaktadır. Öte yandan pek çok edebi ütopya toplumsal süreçler önemli bir rolde bulunmaktadır. Bu ütopyaların en önemlilerinden biri **Morris'in (1890)** "Hiçbir Yerden Haberler" kitabıdır. **Kumar'a (1993)** ve **Abensour'a (1999)** göre, bu ütopyadan itibaren edebi ütopyalar, planlar hazırlamaktan uzaklaşarak daha fazla süreç odaklı ve belirsiz bir yapıya bürünmüştür. Başka bir deyişle "Hiçbir Yerden Haberler", ütopyaların bitmemiş ve sürece bağlı değişimlere açık bir kurgu olarak ilk örneklerini vermiştir **Şekil 2.3 [Web 2, 2018]**

Şekil 2.3: Hiçbir yerden haberler.

Kumar'a (1993) göre Morris, gelecekteki toplumu plana indirgemeyen bir içerik oluşturmuştur. Böylece gelecekte yaşayan insanlara kendilerini dönüştürebilecekleri

bir alan bırakmıştır. **Meier (1981)**, Morris'in çeşitli problemleri kasıtlı olarak muğlak bıraktığını iddia etmektedir. Yazara göre Morris, ütopyasında ayrıntılara önem vermiş olsa da bir "öğreti" ortaya çıkarmaktan kaçınmıştır. Aynı zamanda yazar, ütopyasını geçmiş, bugün ve geleceği birbiriyle ilişkilendirerek kurgulamıştır. Bu da tarihin akışına uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Örneğin ütopya toplum anlatısı 2102 yılına yerleştirilmiştir. **Morris (1890)**, ütöpik idealinin ancak nesiller sürececek bir süreç sonucunda varılabilir olduğu fikrindedir [**Kumar, 1993**]. Sonuç olarak bu ütopya, tarihin akışını durduran ve geçmişini reddeden yaklaşımlardan farklılaşmış ve toplumsal sürecin diyalektiği ile ütopyacı alternatiflerin ara düzleminde yerini almıştır.

Abensour'a (1999) göre, 1850 yılından itibaren ütopya sistematiği olarak planlar hazırlamak yerine sezgiseldirler. Alternatif yaşam biçimleri ve değerler somut hale getirilmekte, ütopya deneyimsel ve müzakere edilebilir "olasılıklar" olarak oluşturulmaktadır. Levitas' a göre ise bu tür ütopyacı eğilimler 20. yy'ın ortasından itibaren yoğunlaşmış, içerik ve biçim olarak daha ucu açık ütopya ortaya çıkmıştır [**Levitas, 2013a**].

Ütopyacı pratiklerin yeni biçimini Vieira "Ütopya Kavramı" adlı kitap bölümünde detaylandırmaktadır. **Vieira'ya (2010)** göre, ütopyanın daha iyi bir geleceğe dair hayalleri kısa vadeli hale gelmiştir. Şimdinin yok edilmesine dayalı tamamen farklı bir gelecek hayalinin yerini şimdinin yavaş ve etkili bir şekilde dönüştürülmesi fikri almıştır. Bu ütopyanın doğasını yeniden şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Ütopyanın böylece pragmatik özellikleri öne çıkmış ve toplumsal iyileştirme düşüncesiyle ilişkilendirilmiştir. Ütopya bu haliyle toplum içerisinde yaşamın gündelik inşasına dahil olmuştur. Başka bir deyişle ütopya, gündelik hayata karışarak alternatif tasarımına dair bakış açısını değiştirmiştir. Bu da ütopyanın yaşamlara sınırlı özgürlük alanı açtığına dair hâkim eleştiriye geçersiz kılmaktadır. Artık her türlü gelecek alternatifi, ütopyanın öznelerini merkeze alarak oluşturulmaktadır. Bu ütopyayı kurgulayan tek bir tasarımcının yerini kaybettiği anlamına gelmektedir. Onun yerini birbirinden farklılaşmış ve çoklu olan bir özne tarifi almaktadır.

Aynı zamanda **Vieira'ya (2010)** göre ütopya, geleceğe dair idealleri ve hırslı hedefleri bir kenara bırakmıştır. "Şimdi" yola çıkılması gereken bir uzam-zaman olarak ortaya çıkar. Yani ütopya bir dönüşüm süreci haline gelmiştir. Ütopya şablon fikrini geride bırakmıştır ve müphem bir kılavuz haline gelmiştir. Artık ütopya takip edilecek yollar gösterecek de ulaşılması gereken bir sonuç tanımlamazlar. Böylece ütopya,

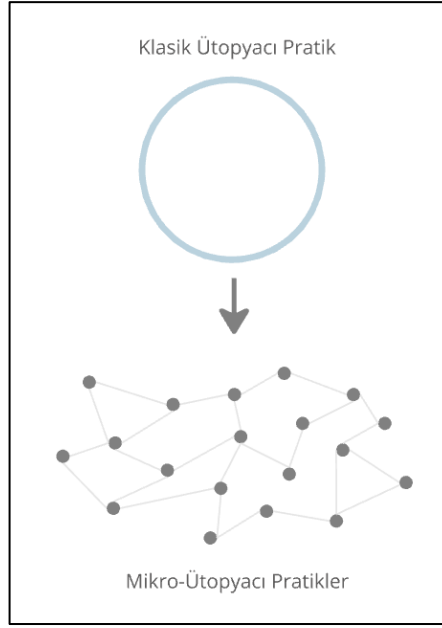
dinamik ve farklı olasılıklara açık hale gelmiştir. Yani toplumsal sürecin diyalektiğini reddetmeyen bir konumdadır. Hatta onun bir parçası haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak alternatiflerini uzamı idealleştirerek değil, **Harvey'in (2010)** diyalektik ütopyacılık adını verdiği önerisine benzer bir biçimde uzam-zamansal olarak oluşturmaktadır. Bunun anlamı yalnızca mekân üzerinden yapılan ideal tanımlarının yerini hem dönüşüm sürecine hem de tanımsız bir mekâna bıraktığıdır. Bu da ütopyanın plan fikrinden ayrıştığı ve böylece kesin ve durağan yapısının parçalandığı anlamına gelmektedir.

Ütopyacılık alternatifler büyük bir çoğunlukla uygulama amacı taşımayan, mevcut duruma karşı bir eleştiri alanı açmak amacıyla tasarlanan kurgular olarak tanımlanmaktadır. Çoğu kuramcı açılan bu eleştiri alanını, daha farklı bir dünyanın olabilirliğini göstermesi açısından değerli bulmaktadır [**Harvey, 2000, Jameson, 2009, Levitas, 2013b**]. Ancak **Vieira'ya (2010)** göre ütopya, dönüşümü ile pratiklerini uygulanabilir ve gerçekleştirilebilir kılmış durumdadır. Bu sayede bünyesinde bulunan bu eleştirel arzuyu pekiştirmiştir. Yani ütopya mevcut durumun eleştirilmesiyle yetinmeyerek daha somut bir yapıya bürünmüştür.

Yaşamın her alanına müdahale eden ve neredeyse sonsuz kapsamlı ütopyacılık pratikler geride kalmış görünmektedir. Dolayısıyla ütopyanın bu dönüşümü, ütopyacılık pratiklerin ölçeğinin nasıl olacağına dair bir soruyu gündeme getirmektedir. Ütopyacılık pratikler, makro ölçekte değişimler yaratmak yerine mikro ölçekte faaliyet göstermeye yoğunlaşmışlardır. Çoklu, birbirinden farklılaşan ve küçük ölçekli ütopya kurguları, gündelik yaşamla güçlü bir bağ kurabilmektedir. **Vieira (2010)** bu noktada ütopyanın anlatımsal bir katalizör olduğuna yoğunlaşmıştır. Birbirinden farklılaşan ütopyacılık kurgular arasındaki etkileşim, farklı ütopyacılık pratikleri olumlu anlamda etkileyebilecek veya oluşturduğu ilhamla yeni ütopyalar doğurabilecek potansiyel taşımaktadır. **Jameson'a (2009)** göre bu çerçevede “komünizm sonrası” kanaatleri merkezine almaktadır ve küçük ölçekli olarak organize edilmektedir. Büyüme olgusuna karşıt bir yaklaşım izlenmekte ve kolektivizmden beslenilmektedir. Dolayısıyla bu ütopyacılık pratiklerin içerisinde toplulukların öz örgütlenmesi önemli bir konumdadır. Rekabetçi ve bireyi ön plana alan dürtülerin yerine, toplumsal bağlara öncelik verilmesi önemli görülmektedir. Bu ütopyalarda iktisadi bir planın bulunmaması, makro bir değişim vurgusunun yerine mikro ölçeğe bıraktığı anlamına gelmektedir.

Horvath’a (2016) göre, ütopyanın bu yeni tanımıyla Baurriaud’un “mikro-ütopya” tanımı benzeşmektedir. **Baurriaud (1998)** “İlişkisel Estetik” adlı kitabında büyük ölçekli değişimlerin gerçekdışı olduğunu belirtmektedir. Hakim ekonomik sistem içerisinde dönüşüm alanlarının, küçük ölçekte oluşturulan “sosyal” alanlarda bulunduğunu aktarmaktadır. Sanat teorisi içerisinde, sosyal sanat çalışmalarının bu sosyal ağları oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. “Sanatçıların şu anda yapmaya çalıştığı şey mikro-ütopyalardır, mahalle ütopyaları yaratmak ve komşunuzla konuşmak gibi, biriyle el sıkıştığınızda ne oluyorsa o. Düşündüğünüzde bunların hepsi çok politik. Bu mikro-politikadır.” Kuramcıya göre, oluşturulan sosyal ağlarla hakim olanın içerisinde konumlanan “farklı yaşama ve eyleme geçme biçimleri” ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mikro-ütopyalar, ideolojik olanla belirli bir ilişki kuran, onu yıkmayan ve ancak teslim de olmayan konumunu sosyal oluşlar üzerinden var edebilmektedir.

John Wood (2007) “Mikro Ütopyalar için Tasarım: Düşünülmeeyeni Mümkün Kılmak” adlı kitabında mikro-ütopyacı pratiklere dair tanımlar yapmaktadır. Bu pratikler, kısa süreli oldukları için aynı zamanda tekrarlanabilir bir yapıdadırlar. Aynı zamanda belirli bir ölçek ve zaman ile sınırlanmış, süreç içerisinde sürdürülebilir bir toplumsal iyileşme yaratma amacı taşıyan pratiklerdir. Yerel topluluklara bağlı katılımcı tasarım yöntemleri izlemekte ve karşılıklı iletişim temel alınmaktadır. Bu sayede farklı fikirler arasındaki etkileşim ve geçiş önem kazanmaktadır. Yerel toplulukların, yere ve mekâna bağlı spesifik çözümlere yönelmesi, hem klasik ütopyacı pratiklerin hem de hakim ekonomik sistemin ötekileştirdiği veya yok saydığı, bölgelerin birbirinden farklılaşan sosyal ve ekonomik kodlarını yeniden gündeme getirmektedir **Şekil 2.4.**

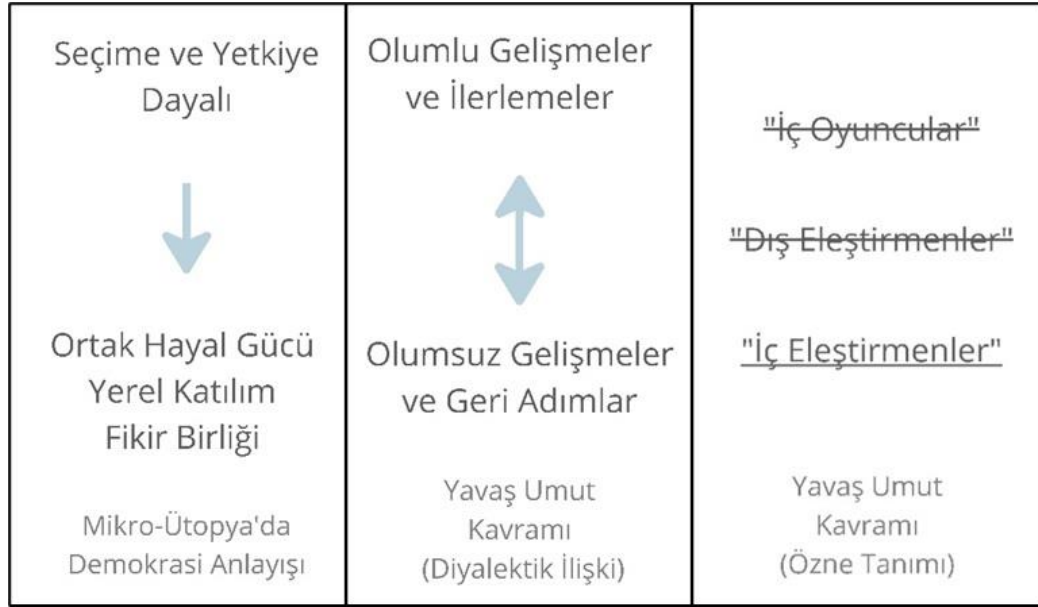
Şekil 2.4: Klasik ütopya – mikro-ütopya.

Mikro-ütopyanın “her biri bütünden sorumlu eşit parçalardan oluşan bir demokrasi üzerine kurgulandığını” açıklayan **Wood (2007)**, bu demokrasinin “seçim ve yetkiye dayalı” hakim demokrasi anlayışından farklılaştığını, “ortak hayal gücü, yerel katılım ve fikir birliği” üzerine kurulu bir yapıya dönüştüğünü belirtmektedir. Bunun sonucunda “tabandan gelişen” mikro-ütopyacı projeler oluşmaktadır. Bu ağlarla farklı komüniteler arası bilgi ve fikir alışverişi mümkün hale gelmektedir. Mikro-ütopyacı pratikler karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve ilham olan kurgularının belirli bir “salgın” hale gelmesini hedefleyerek, büyük ölçekte iyileşmeler planlamaktadır.

2.2.1. Mauch’un “Yavaş Umut” Kavramı

Christof Mauch (2019), “Yavaş Umut: Kriz ve Korku Ekolojilerini Yeniden Düşünmek” (Slow Hope: Rethinking Ecologies of Crisis and Fear) adlı kitabında “yavaş umut” kavramına odaklanmaktadır “Yavaş umut” kavramı ütopyalar gibi umut kavramına öncelik vermektedir. Bu kavramın kapsamında, mevcuda karşı eleştirileri üzerine çok katımlı ve zamana yayılmış iyileştirme süreçleri planlamaya yoğunlaşmaktadır. Çevresel problemlere bakış açısında korku ve çözümsüzlük yerine, daha umutlu ve sabırlı bir bakış açısı öne çıkmaktadır. Sorunların farkında olunmasının ve umudun harekete geçirici yönü temel alınmaktadır. Yavaş, sabırlı, sessizce çalışan, umut içeren hikayelere odaklanan bu kavram, mevcutta bulunan bu

hikayeleri açığa çıkarmayı ve yeni “yavaş umut” hikayeleri kurgulamayı amaç edinmektedir. Bu anlatılar, net bir başlangıcı olmayan, açık uçlu ve “hayal etmeye, mevcudu sorgulamaya ve risk almaya dayalı” kurgulardır. Çevresel problemlerin çözümünde ilahi bir kurtarıcı veya tekno-kapitalist çözümler yerine bu hikayelerden ilham alan çok katılımlı ve yerel odaklı çözümlere odaklanılmaktadır **Şekil 2.5**.

Şekil 2.5: Mikro-ütopya ve yavaş umut kavramlarını açıklayan şemalar.

Yavaş Umut kavramı olumsuz ve olumlu gelişmeler arasındaki umut verici ve yavaş sentezler olarak tariflenmektedir. Diyalektik bir süreç içerisindeki olumlu gelişmeler ve ilerlemelerin var olduğu kadar olumsuz gelişmelerin ve geri adımların da bulunduğunu kabul eden bir yaklaşım izlenmektedir. **Mauch (2019)**, ekolojik ve sosyal sorunların çözümünün “kar odaklı” şirketler aracılığıyla olacağı görüşüne karşı çıkmaktadır. Küresel ve büyük bu aktörler “içerideki oyuncular” olarak tanımlanmaktadır. Mauch, küçük bir gruba sesini duyurabilen radikal grupların da yeterli bir çözüm üretemeyeceğini iddia etmektedir. Bu gruplar “dışarıdaki eleştirmenler” olarak tanımlanmaktadır. Yavaş umut hikayelerini üretecek en olası aktörlerin, sistemin içerisinde konumlanan, söylemler üreten ve çalışan gruplar olduğunu aktarmaktadır. Bu gruplar “içerideki eleştirmenler” olarak tanımlanmaktadır.

2.3. Mikro-Ütopya Kavramsal Çerçeve

Mikro-Ütopyayı açıklayan literatürden yararlanarak mikro-ütopya kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Düşünsel olan ilkeler birincil ilkeleri, uygulamaya dair bilgiler içeren ilkeler ise ikincil ilkeler olarak tanımlanmıştır. Birincil ilkeler arzu ve umuttur. Bu ilkeler, **Levitas (2013b)**, **Bloch (1959)** ve **Moylan’a (1986)** göre ütopya düşüncesinin temel ilkelerini oluşturmaktadır. İkincil ilkeler ise “Gündelik Yaşam – Demokrasi”, “Küçük Ölçekli – Kısa Zamanlı Kurgular”, “Dönüştürücü Süreçler” ve “İlham Yaratma Makro Etki” olarak belirlenmiştir. Bu ilkeler **Vieria (2010)**, **Jameson (2009)**, **Bourriaud (1998)**, **Wood (2007)** ve **Mauch’un (2019)** mikro-ütopya dair tanımları temel alınarak oluşturulmuştur **Şekil 2.6**.

Şekil 2.6: Mikro-ütopya kavramsal çerçeve.

Levitas'ın (2013b) “Yöntem Olarak Ütopya” kuramından hareketle ilk ilkeler sınıflandırılmıştır. Mevcutta bulunan kültürel yapıların içerisindeki ütopya öğeyi ortaya çıkarmaya çaba gösteren “arkeolojik mod”, tüm ilkeleri temsil etmektedir.

Ütopyanın gerçekleşme zeminini tartışan “mimari modu” ikincil ilkeler temsil etmektedir. Özneyi merkezine alan “ontolojik modu” ise gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesi temsil etmektedir.

2.4. Birincil Kavramlar

Kuramsal altyapıya göre ütopya arzu, ütopya düşüncenin ve her türlü ütopya pratiğinin merkezinde bulunan bir duygudur. Eksiklik ve tatminsizlik hisleri ve daha iyiye dair özlemler ütopya arzuda öne çıkmaktadır. Bu noktada, hakim normlar ve statik hale gelmiş sosyo-politik süreçler sorgulanmakta ve eleştirilmektedir.

Hakim yapma yöntemlerinde ayrılan mimari uygulamaların mevcut olabilmesi için mevcut olana dair bir eleştirinin mevcut olması gereklidir. Dolayısıyla mimarın veya katılımcıların mevcut normlara karşı getirdiği eleştiriler ve bu eleştirilerin katılımcı tasarım süreçlerine nasıl yansıdığı, örneklerin incelenmesi sırasında ana unsurlardan biri haline gelmektedir. Örnek olarak, neo-liberal değerlere, yaşayış biçimlerine, kentsel ve mimari normlara karşı oluşturulan eleştiriler, bu ilke kapsamında incelenmiştir.

İkinci sıradaki birincil ilkeyi oluşturan umut kavramı, ütopya düşüncenin merkezine aldığı diğer bir kavramdır. Umut ilkesi hakim olandan daha farklı olan hayallerle ve bunların gerçekleşme zeminiyle ilgilenmektedir. **Bloch’a (1959)** göre umut kavramı ütopya arzusunun daha iradeli bir yapıya dönüşmüş halidir. Böylece arzuya dayalı soyut ütopyalar, somut hale getirilmektedir.

2.5. İkincil Kavramlar

Umut birincil ilkesi, tasarımlarının nasıl gerçekleşeceğine dair daha geniş kapsamlı ikincil ilkeleri gerektirmektedir. Uygulamaya dayalı olan bu ilkeler, mikro-ütopya pratiklerinin nasıl gerçekleştiğine dair bilgileri sınıflandırmakta ve hangi bakış açıları ve yöntemlerle var olduklarına odaklanmaktadır.

2.5.1. Gündelik Yaşam – Demokrasi

İlk ikincil ilke gündelik yaşam – demokrasi” ilkesidir. **Vieira’ya (2010)** göre, ütopya pratikleri gündelik yaşamdan beslenmektedirler. Burada özne, belirlenen ve bir sınır içerisinde hapsedilen değil, tam tersine kendi yaşamını üreten bir konumdadır. Bu noktada gündelik yaşam içerisindeki ihtiyaçlardan, beklentilerden ve arzulardan

beslenen mikro-ütopyacı tasarım, farklı fikirlerin bir araya gelerek bir sentez oluşturması ile oluşmaktadır. Böylece mikro-ütopyacı pratikler, küçük ölçekli işlev gösteren demokratik yapılar haline gelmektedir. **Wood (2007)** bu demokrasinin yerel katılım ve işbirliğinden beslendiği belirtmekte, **Mauch (2019)** ise içerisinde yaşayan üreten ve etkilenen öznelerin (içerideki eleştirmenler) merkezi rolünü öne çıkartmaktadır. **Baurriaud (1998)** ve **Jameson (2009)** ütopyacı pratik tanımlarını sosyal etkileşim ve kolektif olmak üzerinden temellendirmektedir.

Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri gündelik yaşam – demokrasi ilkesi kapsamında, mimari tasarım ve inşa sürecine katılımcının nasıl dahil olduğu, mimarın katılımcı süreçleri nasıl tasarladığı, mimarın değişen rolleri, yerel bilgi ve emeğin hangi derecede kullanıldığı ve bu süreçlerin nasıl kurgulandığı soruları çerçevesinde incelenmiştir.

2.5.2. Küçük Ölçekli – Kısa Zamanlı Kurgular

İkinci ikincil ilke olan küçük ölçek – kısa zamanlı kurgular, mikro-ütopyacı pratiklerin var olabilmesini sağlayan “küçük ölçekli” yapısına odaklanmaktadır. Literatürde yapılan tanımlara göre ütopyacı pratikler, mekânsal, uzamsal veya amaçsal olarak küçülmüşlerdir ve uygulamaya geçilen bağlamın içerisindeki ihtiyacı gidermeye yönelik daha somut çözümler üretme çabasındadırlar.

Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri, küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ilkesi kapsamında, mimarların problemleri nasıl tespit ettikleri, “toplumsal iyileştirmeyi” gerçekleştirmek amacıyla hangi yöntemleri kullandıkları ve bu pratiklerin hayal edilen iyileştirmeleri ne ölçüde gerçekleştirebildiği soruları çerçevesinde incelenmiştir.

2.5.3. Dönüştürücü Süreçler

Üçüncü ikincil ilke olan dönüştürücü süreçler, **Baurriaud (1998)**, **Wood (2007)**, ve **Mauch’a (2019)** göre mikro ütopyacı pratiklerin o anki hakim durumu yıkmadan ancak kabul de etmeden, “mevcudu dönüştürerek” ilerlediğine odaklanmaktadır. Bu, **Ricoeur’ün (1986)** ütopya ile ideolojinin kurması gereken denge hakkındaki anlatımına ve ütopyanın bir fanteziye indirgenmemesi için gerçeklik zeminini inşa etmesi gerektiği açıklamasıyla uyusmaktadır. **Vieira (2010)**’ya göre, ütopyanın dönüştüğü süreç bazlı yapısı, sonucunun belli olmamasına ve farklı olasılıklara açık bir yapıda olmasına sebebiyet vermektedir.

Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri, “dönüştürücü süreçler” ikincil ilkesi kapsamında, mimarların mevcut ekonomik, sosyal, politik ve mimari hakim yapıları nasıl tamamen yıkmadan ve radikal bir pratiğin varlığı olmadan dönüştürmeye çalıştığı, toplumsal iyileştirici süreçleri nasıl tasarladıkları ve gerçekleştirdikleri ve katılımcı tasarım ve bilgi süreçlerinin nasıl kurgulandığı ve bu süreçlerin gelecekte nasıl devam ettirilebileceği soruları çerçevesinde incelenmiştir.

2.5.4. İlham Yaratmak – Makro Etki

Dördüncü ikincil ilke ilham yaratma-makro etki ilkesidir. Bu ilke içerisinde, mikro-ütopyacı pratiklerin birbirinden farklı ve çoklu sayıda yapısına ve birbirlerine ve makro ölçeğe olan etkilerine odaklanılır. **Wood (2007)** ve **Baurriaud (1998)** göre mikro-ütopyacı pratikler “ağlar” üzerinden işlemektedir. Bu ağlar sayesinde mikro-ütopyacı pratikler, farklı bağlamlarda dikkat çekmekte ve ilhamlar oluşturmaktadır. **Vieira (2010)** ve **Mauch’a (2019)** göre, bu pratiklerin hikaye (narrative) bazlı olması, dikkat çekmelerini ve ilhamlar oluşturmalarını kolaylaştırmaktadır.

Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri, ilham yaratmak – makro etki ilkesi kapsamında; diğer mimarlara, akademisyenlere ve mimarlık öğrencilerine nasıl ilhamlar oluşturdıkları, mimarlık disiplinine nasıl bir katkı sağladıkları ve sosyal mimarlığın makro-ölçekli yapıları dönüştürüp dönüştüremediği soruları çerçevesinde incelenmiştir.

3. KÜÇÜK ÖLÇEKLİ SOSYAL MİMARLIK PRATİKLERİ

Jones ve Card’a (2011) göre “sosyal mimarlık”, sermaye ve müşteri ekseninde dönen ana akım mimari üretimlere karşı bir konumda bulunmaktadır. Sosyal mimarlar, ana akım üretimlerden farklılaşarak toplumsal olarak iyileştirici kurgular oluşturmayı hedeflemektedirler. **Ward’a (1996)** göre “sosyal mimarlık”, küresel çapta dezavantajlı konumda bulunan toplumların yaşam koşullarını iyileştirici söylem ve pratiklerden oluşmaktadır. **Lepik’e (2010)** göre ise, küresel çapta farklı bağlamlarda farklı tekniklerle, hayatları olumsuz bir döngü içerisinde sıkışan gruplar için iyileştirici süreçlerden oluşmaktadır. Topluluklar arasındaki kültürel farklılıklar gözetilmekte ve mimari tasarım ve uygulama süreçleri demokratik bir yapıya bürünmektedir. Kuramcıya göre “sosyal mimarlık”, mimarlık disiplini içerisinde sosyal değişimi etkilemek için güçlü bir potansiyele sahiptir. Böylece mimarlık disiplini ve topluluklar arasında diyalog süreçleri başlatarak olumlu bir değişimi meydana getirebilir. **Cohen ve Fenster’a (2021)** göre “sosyal mimarlık”, mimarlık ve sosyal yardım kavramları ara düzleminde konumlanmaktadır. Kuramcılara göre sosyal mimar, tıpkı bir hekimin hastalarına yaklaştığı gibi kullanıcılarıyla profesyonel bir çerçevede ilgilenen bir role bürünmektedir. Sosyal mimarlar, mimarlık yoluyla farklı sosyal hizmetler planlayarak iyileştirme süreçlerini kurgulamaktadırlar.

Lepik’in (2010) “Küçük Ölçek, Büyük Değişim: Sosyal Etkileşimin Yeni Mimarileri” sergisi ve aynı adlı kitabında küçük ölçekli olarak kurgulanan sosyal mimarlık pratiklerinin üç kategoride incelendiği tespit edilmiştir. Bunlar “yerel malzemeler yoluyla” kategorisi, “yeni teknikler geliştirerek” kategorisi ve “sosyal kimlik mekanları kurgulayarak” kategorileridir. Tez kapsamında küçük ölçekli sosyal mimarlar, bu kategoriler içerisinde seçilmiştir. Bu seçim yapılırken, mimarların güncel mimarlık ortamı içerisinde çalışmalarına devam etmelerine, mimarlık kariyerlerini “sosyal mimarlık” üretimlerinin önemli bir payını oluşturmalarına ve sosyal mimarlık alanında güncel olarak önemli ve etkili bir pozisyonda bulunmalarına dikkat edilmiştir.

Yerel malzemeler kategorisi içerisindeki mimarlar, gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerinde yerel malzemeleri, teknikleri ve bilgi süreçlerini kullanarak toplumsal iyileştirmeler hedeflemektedirler. Bu mimarlar, mimarlığın küresel iklim değişikliği

üzerindeki etkisini azaltmak için yerel ve geri dönüştürülebilir malzemelere dönüşü kurgulayarak, bölgesel çapta sosyal ve ekonomik iyileştirmeler planlamaktadırlar. Bu kategori içerisinde konumlanan mimarlardan örnek olarak, Francis Kéré, Toshiko Mori, Anna Heringer, Rural Studio (Samuel Mockbee) ve Vo Trong Nghia gösterilebilir. Tez kapsamında bu kategori içerisinde Francis Kéré ve Anna Heringer seçilmiştir. Francis Kéré seçiminin sebepleri, 2022 yılında Pritzker ödülünü kazanmasıyla sosyal mimarlık alanının görünürlüğüne büyük oranda arttırması ve mimarlık disiplinine getirdiği yerel bağlama bağlı bakış açılarının tez kapsamında önemli görülmesidir. Heringer seçimindeki sebepler ise, batılı ve kadın kimliklerine sahip bir mimar olarak Küresel Güney ülkelerinde uyguladığı post-kolonyalist bakış açısının ve kar-dışı anlamlar üzerinden kurguladığı mimarlık uygulamalarının tez kapsamında değerli görülmesidir. Bu mimarlar sırasıyla Gando Okulu ve Gando Öğretmen Evleri ve METI Okulu ve Anandaloy Binası projeleri üzerinden incelenecektir.

“Yeni teknikler geliştirerek” kategorisi içerisinde bulunan mimarlar, gelişmekte olan ülkelerde faaliyet göstermekte ve nitelikli olmayan kentsel alanlarda çalışmaktadırlar. Gecekondu yerleşimlerde yaşayan insanların inşa etme bilgilerini merkeze alarak “mevcut yapı” ve “nitelikli mimari” arasında bir denge kurmak amacındadırlar. Bu kategori içerisinde konumlanan mimarlardan, Alejandro Aravena, Teddy Cruz, Urban Think Tank (Hubert Klumpner ve Alfredo Brillembourg), Hashim Sarkis ve Anne Lacaton ve Jean Philippe Vassal örnek olarak gösterilebilir. Tez kapsamında bu kategori içerisinde Alejandro Aravena ve Urban Think Tank seçilmiştir. Alejandro Aravena seçimindeki sebepler, 2016 yılında Pritzker ödülünü kazanmasıyla sosyal mimarlık alanının ön plana çıkan mimarlarından biri olması ve katılımcı tasarım ve sentez fikirlerinden beslenen farklı tekniklerinin tezin teorik yapısıyla uyduğu düşünülmesidir. Urban Think Tank seçimindeki sebepler ise, Güney Afrika’da “yıkıntı alanları” haline gelmiş bölgelerde farklı işlevdeki binalarıyla oluşturdukları iyileştirici çözümlerinin tez kapsamında önemli görülmesidir. Bu mimarlar sırasıyla Quinta Monroy Evleri ve Villa Verde Evleri , Empower Shack ve Vertical Gym projeleri üzerinden incelenecektir.

“Sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorisi içerisindeki mimarlar, gelişmiş ülkelerin kentleri içerisinde çalışmakta ve kentlerin çeperlerine itilen farklı kimliklerin veya sınıfların yeniden kent merkezinde yaşayabilmesi amacıyla çalışmalarını

üretmektedirler. Bu mimarlar, kent içerisindeki eşitsizliklerin giderilmesi ve farklı kimlikler ve sınıflar arasındaki bağın güçlendirilmesini hedeflemektedirler. Bu kategori içerisinde konumlanan mimarlara, David Adjaye, Jo Noero, Michael Maltzan, Yasmeen Lari örnek olarak gösterilebilir. Tez kapsamında bu kategori içerisinde David Adjaye ve Michael Maltzan seçilmiştir. David Adjaye seçimindeki sebepler, mimarın “Afro-Amerikan” olma kimliği üzerine ürettiği birbirinden farklılaşan işlevlerdeki mimarlık uygulamalarının tez kapsamında değerli görülmesidir. Michael Maltzan seçimindeki sebepler ise, neo-liberal olguların hat safhada olduğu Los Angeles kenti içerisinde kendine bir yer edinemeyen evsiz insanların kente geri dönüşleri ve yaşamlarının iyileştirilmesi için oluşturulan “spekülatif” mimarlık uygulamalarının tez kapsamında önemli görülmesidir. Bu mimarlar sırasıyla, Sugar Hill Sosyal Konutları ve Afro-Amerikan Kültürü ve Tarihi Ulusal Müzesi ve New Carter Apartments ve Star Apartments projeleri kapsamında incelenmiştir **Şekil 3.1**.

Francis Kere		Anna Heringer		Alejandro Aravena	
					
Gando Okulu Yıl: 2001 Ülke :Burkina Faso İşlevi: Eğitim	Gando Öğretmen Evleri Yıl: 2004 Ülke :Burkina Faso İşlevi: Konut	METI Okulu Yıl: 2005 Ülke :Bangladeş İşlevi: Eğitim	Anandaloy Binası Yıl: 2019 Ülke :Bangladeş İşlevi: Topluluk Merkezi	Quinta Monroy Evleri Yıl: 2003 Ülke :Şili İşlevi: Sosyal Konut	Villa Verde Evleri Yıl: 2010 Ülke :Şili İşlevi: Sosyal Konut
Urban Think Tank		David Adjaye		Michael Maltzan	
					
Empower Shack Evleri Yıl: 2016 Ülke :Güney Afrika İşlevi: Sosyal Konut	Vertical Gym Yıl: 2003 Ülke :Venezuela İşlevi: Spor	Sugar Hill Sosyal Konutları Yıl: 2014 Ülke : ABD İşlevi: Konut	Afro-Amerikan Kültürü ve Tarihi Ulusal Müzesi Yıl: 2016 Ülke : ABD İşlevi: Müze	New Carter Apartments Yıl: 2009 Ülke : ABD İşlevi: Konut	Star Apartments Yıl: 2014 Ülke : ABD İşlevi: Konut

Şekil 3.1: Seçilen mimarlar ve yapıları.

3.1. Kéré Architecture

Francis Kéré, toplumsal aidiyet duygusunu merkezine alarak mimarlık yapma pratiğini kurgulamakta ve ana akım haline gelen mimarlık yapma yöntemlerinden farklılaşmaktadır. **Kéré'ye (2013)** göre mimarlık, yerel halkın emeğini, katılımını ve desteğini bünyesinde barındırarak toplumsal bir iyileşmede önemli bir katkı sunabilir. Özel bir bağlamın içerisinde, o bağlamdan üretilen iyileştirmeler organize edilebilir. Bu iyileştirmeleri kurgulayan süreçler, insanlar arasında bilgi aktarımı yoluyla farklı bölgelere ve farklı nesillere taşınabilir. Tez kapsamında mimarın Gando Okulu ve Gando Öğretmen Evleri projeleri seçilmiştir.

Gando Okulu **Şekil 3.2 (Web 3, 2021)**, mimarın doğduğu, büyüdüğü ve yaşamının büyük çoğunluğunu geçirdiği bölgede, topluluğun yüksek katılımıyla inşa edilmiştir. Nitelikli mimarlık bilgisini kendi topluluğuna yarar sağlamak amacıyla kurgulayan mimar, kırsal bölgede sürdürülebilir kalkınma sağlamak amacıyla. Topluluğun katkısıyla toplanan fonlar sayesinde 2001 yılında inşa edilen Gando Okulu, mimarın inşa ettiği ilk yapısıdır [**Kéré, 2012**].

Şekil 3.2: Gando okulu.

Gando Öğretmen Evleri **Şekil 3.3 (Web 4, 2022)**, Gando Okulu'nda çalışan eğitimcilerin kullanmaları için tasarlanan konut birimleridir. Gando Okulu'ndan 3 sene sonra inşa edilen bu konut birimleri, modüler birimlerden oluşmaktadır ve bu birimler bölgenin yerel plan şemalarından izler taşımaktadır. Öncülü olan okul binası

gibi, yerel malzemeler ve yerel emek gücü kullanılarak inşa edilmiş ve topluluğun yoğun desteği sonucu gerçekleşmiştir. Gando Öğretmenleri Evleri, Kéré Architecture'ın bölgede oluşturduğu yapısal ağların ikinci adımını oluşturmaktadır [Kéré, 2012].

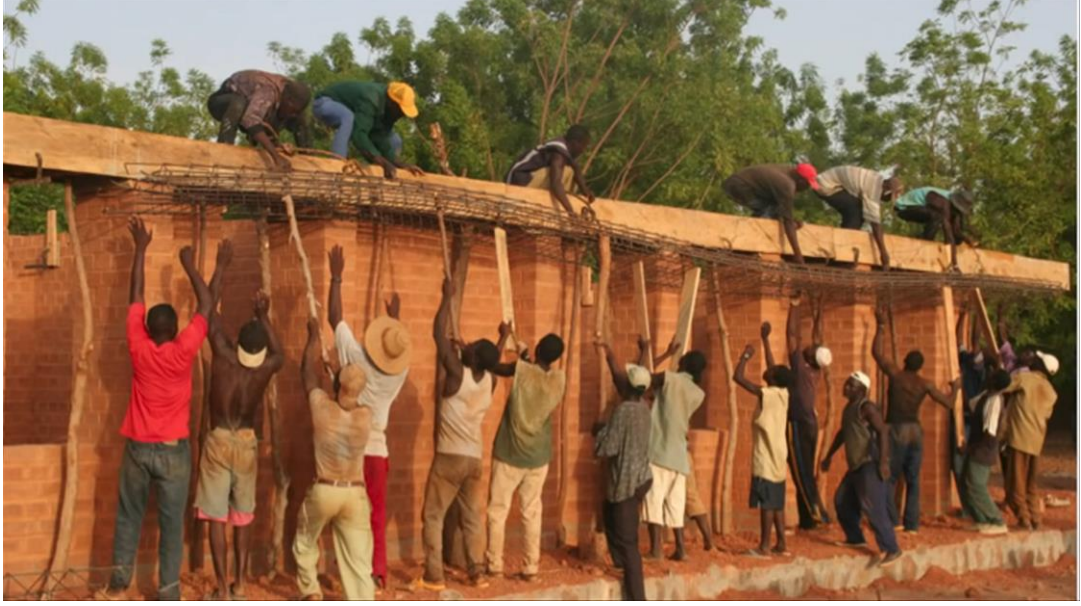

Şekil 3.3: Gando öğretmen evleri.

Mikro ütopyacı kavramsal çerçevenin ilk birincil ilkesi olan arzu yönünden ele alındığında, Francis Kéré'nin mevcuda dair eleştirileri, Afrika Kıtası içerisindeki değerlerin önemli ve etkili olmadığına dair görüşler üzerinedir. **Kéré'ye (2024)** göre, Afrikalılar sahip oldukları değerlerin yetersiz olduğuna dair sömürgeci söylemlere maruz kalmaktadırlar. Afrikalı olmak, kıtada büyük bir yoğunlukla yaşanan olumsuz durumlara yani açlık, savaş, kıtlık ve hastalıklar gibi durumlara indirgenmektedir. Mimara göre, batılı yöntemlerin yerel değerleri tamamen göz ardı ettiği bir iyileşme kurgusu doğru değildir. Yerel kodlardan ve geçmişte yaşayan insanların yapma ve yaşama biçimlerinden beslenen yeniliklerin, kıta içerisindeki belirli iyileşmelerin yaratılması için doğru yöntem olduğunu aktarmaktadır.

Kéré, mimarlık pratiği içerisinde de "sürdürülebilir" kavramının kullanımının ve temel anlamlarından uzaklaştığını düşünmektedir. Mimara göre, sürdürülebilir olduğu iddia edilen bazı yapılar, mimarlık içerisindeki ana akım uygulamalarının devam ettirilmesini sağlamak ve mimarlık disiplini içerisinde herhangi bir dönüşümü ortaya

çıkaramamaktadır. Bu noktada **Kéré (2023)**, geri dönüştürülebilir ve yerel malzemelerin yeni ve farklı tekniklerle güçlendirilmesini savunmaktadır **Şekil 3.4 [Web 5, 2023]**.

Şekil 3.4: Gando okulu katılımcı uygulama aşaması.

Birincil ilkelerin ikincisi olan umut yönünden ele alındığında, Kéré'nin yaklaşımı, mimarlık ve politika içerisinde konumlanarak ana akım düşünce yapılarına karşı çıkan farklı vizyonlar ortaya koymak üzerinedir. **Kere'ye (2012)**, bazı şeylerin imkânsız olduğunu düşünmek hatadır, belirli ölçeklerde yaşamları iyileştirme yolları (hâlâ) bulunmaktadır. Bu noktada kendi pratiğini ütopya ve pragmatizm arasında tanımlayan Kéré, farklı bir radikal olma tanımı yapmaktadır. Bu radikalliğin agresif ve yıkıcı bir alan olmadığını, hakim düşünme ve eyleme geçme yöntemlerini kabul etmemek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kéré'nin söylemleri, ütopyacı düşünce bağlamında ütopyacı sorgulamadan beslenen bir noktada pozisyon alırken, pratikleri gerçekleşme zemini bulmak için gündelik yaşamdan beslenerek ideal fikrinden vazgeçen (mikro-ütopyacı) bir pozisyonudur.

Hakim ekonomik sisteme sınırlı seviyede entegre olan Kéré'nin mimarlık yaklaşımı, o bölgenin hayata ve nesnelere adadığı farklı değerleri merkezine almaktadır ve kağıt üzerindeki planlardan ziyade, inşa etmekten temel olarak ilerlemektedir. Mimarlığın düşünsel ve pratiğe yönelik her vizyonu, inşa etmenin sentezinden kök almakta ve

modern olandan daha “duygusal” bazlı bakış açıları, katılımcı tasarım yöntemlerini pekiştirmektedir **Şekil 3.5 [Web 6, 2022]**.

Şekil 3.5: Kéré, global gold prize ödülünü topluluktaki çocuklarla birlikte kabul ediyor.

Gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesi açısından incelendiğinde, Francis Kéré’nin mimari tasarım ve uygulama alanında önceliğinin topluluğun katılımı olduğu söylenebilir. Yerel malzemeler, halkın da anlayabileceği bir seviyede yeni tekniklerle birleştirilmiştir. Gando Okulu ve Gando Öğretmen Evleri’nin inşa süreçlerinde topluluk hep birlikte çalışmış ve iş bölümü yapılmıştır. **Kéré (2024)**, bölgede inşa faaliyetlerinin yaşayan herkesin katkılarıyla meydana geldiğini ve yerel halkın önceden bildiği süreçlerin kullanıldığını aktarmaktadır. Yerel dinamiklerin daha farklı sonuçlar üretmesini sağlayan yeni süreçlerin ve tekniklerin üretilmesi, daha farklı olanı hayal edebilmek ve ilham oluşturabilmek için fırsatlar yaratmaktadır. Bu fırsatları değerlendirme çabası içerisinde olan yerel halk, sorumluluklarının farkında olduklarını belirtmektedirler ve Kéré’ye göre daha farklı ve yeni kimlik geliştirmektedirler.

Kéré, mimarlık disiplini içerisinde nadir olarak görülen oldukça duygusal bir dil kullanmaktadır. “Ait olmak”, “belirli bir topluluğun iyileştirilmesi için hayatını ve kariyerini kurgulamak”, “eğitimi ve bulunduğu hayatı borçlu olduğunu düşündüğü

insanların yaşamlarını iyileştirme çabasına girmek” gibi söylemler, bu duygusal dile örnek olarak gösterilebilir. Örnek olarak, Gando Okulu **Şekil 3.6 [Web 7, 2020]** ile Aga Khan Mimarlık Ödülü kazandığında, mimar bunu kendi topluluğu ile birlikte gerçekleştirdiğini aktarmış ve onlar olmadan bir ödül töreninin anlamsız olduğunu aktarmıştır **[Kéré, 2024]**. Dolayısıyla Kéré’nin mimarlık pratiği, bu duygusal alandan temellenmektedir ve bu alan, mimarın ait olduğu topluluğun kültüründen izler taşımaktadır. Kéré’ye göre kurulan bu duygusal bağ, kullanıcı-yapı ilişkisinin de derinleşmesini sağlamaktadır.

Şekil 3.6: Gando okulu’nun çevresi.

Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ikincil ilkesi açısından incelendiğinde, mimarlık yoluyla yaratılan yeni fırsatların dönüştürücü yapısına odaklanıldığı tespit edilmiştir. Gelişmemiş kırsal bölgelerde oluşturulan yeni fırsatlar sayesinde bölgede yaşayan gençler göç etmek zorunda kalmamakta ve şantiyelerde çalışabilmektedirler. Bu şekilde topluluğun zayıflaması önlenmekte ve genç insanların topluluk içerisinde geçimlerini sağlayabilecekleri bir alan oluşmaktadır. Benzer anlayışlarla inşa edilen her binayla bölgede, bağımsız ve sürdürülebilir ekonomik yapılar derinlik kazanmaktadır.

Kendi mimarlık yaklaşımlarını “tasarımla” “sosyal gelişim uygulamaları” ara kesitinde konumlandıran **Kéré (2012)**; sınıf, ırk ve millet farkı gözetmeksizin her insanın lüks içerisinde ve konforlu bir hayat yaşama hakkından bahsetmektedir. İnşa edilen bağlam düşünüldüğünde, bazı zamanlarda sıcaklıkların çok yüksek olduğu ve bazı zamanlarda çok şiddetli yağmurların sel gibi doğal afetlere yol açtığı bir coğrafyada mimarlık disiplini, insanların asgari bir standart içerisinde yaşamaları için daha da önemli bir hale gelmektedir. **Jackson (2021)** ve **Hickel’in (2020)** da bahsettiği gibi “lüks” ve “konfor” kavramları, yüksek beklentili tüketim nesnelerini çağrıştırmaktadır ancak Kéré bu kavramlarla, her insanın mekân içerisinde havalandırma, aydınlanma ve asgari yaşam alanlarına, topluluk ruhunu oluşturacak ve koruyacak kamusal alanlara ve kendini gerçekleştirebileceği özel alanlara ulaşabilmesi anlamında kullanmaktadır.

Kéré, kendi mimarlık pratiğini afro-fütürizm içerisinde konumlandırmaktadır. Afro-fütürizm, 20. yüzyıl kültürü bağlamında Afro-Amerikalıların endişelerini dile getiren spekülasyon bir kurgu türüdür. Ancak afro-fütürizm, tüm Afrikalılar tarafından benimsenen bir kavram haline gelmiştir. **Macharia’ya (2018)** göre bu kavramda, post-kolonyalist anlatıların sanat yoluyla aktarılması merkeze alınmaktadır. Başka deyişle, anlatı, fantezi ve kurgu kullanılarak Afrikalı olma kimliği yeniden inşa edilmektedir. **Kamau’ya (2018)** göre, Afrika Kıtası’na bakışta alternatif yollar öneren bu kavram, Batı’dan kendine uymayan tasarımlar ve yöntemler ithal etmek yerine, kendi sorunlarına kendi kültürüne uygun çözümlerle cevap vermeyi içermektedir **Şekil 3.7 [Web 8, 2020]**. **Kéré (2012, 2024)** afro-fütürizm kavramını olumlu ve ilham verici olarak tanımlamakta, yüksek kalite arayışına vurgu yapmaktadır. Afrika kültürünün sefalet anlamı yerine hayal kurma anlamını ön plana çıkarmaktadır. Bu kavram, mevcutta bulunan hâkim normları reddetmesi ile ve farklı alternatifleri kimlik ve gündelik yaşam üzerinden bulmaya çalışmasıyla ütopya kavramının güncel anlamıyla uyumaktadır.

Dönüştürücü süreçler ikincil ilkesine göre incelendiğinde, Kéré’nin birlikte yapma ve öğrenme süreçlerine odaklandığı tespit edilmiştir. Kéré’nin mimarlık yönteminde “bilgi aktarımı” ön planda konumlanmaktadır. Katılımcı tasarım süreçlerinde yerel halkın öğrendiği yeni bilgilerle, bu mimari çerçevenin bölgede sürdürülebilir olması amaçlanmaktadır. Yerel malzemelerin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan yeni yapım teknikleri sayesinde yerellik ve yenilik arasında bir denge kurulmaktadır.

Gando Öğretmen Evleri projesinde oluşturulan konuta dair yeni teknikler, yerel halkın kendi konutunu inşa ederken kullanabileceği farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Böylece dolaylı yoldan bölgenin inşa etme bilgisinin gelişmesi hedeflenmektedir. Her iki yapıda da katılımcı yöntemler daha çok inşa ve kullanım süreçlerinde ortaya çıkmaktadır **Şekil 3.8 [Web 4, 2022]**. Mimari tasarım içerisinde o halkın kültürel yapıları merkezde bulunsa da, binanın planlarının elde edilmesinde halkın katılımı sınırlı görülmektedir.

Şekil 3.7: Francis kéré, pritzker ödülünü kabul ederken.

Şekil 3.8: Gando öğretmen evleri katılımcı uygulama süreci.

Kéré'ye (2024) göre, mimarlık pratiği içerisinde bulunan tasarımı hızlı bir şekilde yetiştirme endişesi, çarpık kentleşmelere ve niteliksiz binalara sebebiyet vermektedir. Mimara göre, toplumsal ve çevresel adalete saygılı bir mimari oluşturmak için uzun vadeli ve süreç içerisinde öğrenen bir yapı organize edilmelidir. Bu yaklaşımın, **Mauch'un (2019)** "yavaş umut" yaklaşımıyla yüksek oranda benzeştiği söylenebilir.

İlham yaratmak – makro etki ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Kéré'nin yerel kodlardan beslenen mimari yöntemlerinin, küresel bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Afrika'da ve diğer bölgelerde topluluklar, Kéré'den ilham alarak kendi sivil toplum kuruluşlarını kurmakta ve yerel malzeme ve bilginin merkezde olduğu mimari uygulamalar üretmektedirler **[Kéré, 2024]**. Kéré'nin Pritzker, Aga Khan Mimarlık ve Praemium Imperiale gibi önemli ödülleri kazanmasıyla etkisi ve tanınırlığı artmış, batı ülkelerinden mimarlık hizmeti talepleri almaya başlamıştır. Dolayısıyla Kéré, Afrika kültüründen esinlenen mimari uygulamalarını sadece Afrika'da değil, Batı Ülkelerinde de inşa etmektedir. Böylece mimarlık yoluyla Afro-fütürist öğeler, kendi mekanının dışına çıkarak küresel bir boyut kazanmaktadır **Şekil 3.9 [Web 9, 2023] Tablo 3.1.**

Şekil 3.9: Gando bölgesinde devam eden mimarlık uygulamaları.

Tablo 3.1: Francis kéré – kéré architecture sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Afrika'daki yerel değerlerin sömürgeci söylemlerle küçümsenmesine karşı çıkarak, batılı yöntemlerin yetersiz olduğunu savunur.	Ana akıma karşı alternatif vizyonlar sunar, radikalliği hakim yöntemleri reddetmek olarak tanımlar. Yerel değerlere dayanan, katılımcı ve duygusal bir mimarlık anlayışıyla inşa sürecine odaklanır.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Topluluğun katılımını önceliklendirir, yerel malzemeleri yeni tekniklerle birleştirir ve mimarlıkta duygusal bir dil kullanarak yapı ile kullanıcı arasındaki bağı güçlendirir.	Küçük ölçekli projelerle yerel gençlere iş imkanı sunarak göçü önler, topluluğu güçlendirir. Afro-fütürizmle, Afrika'nın sorunlarına yerel çözümler üretirken kültürel kimliği öne çıkarır.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Birlikte yapma ve öğrenmeye odaklanır. Katılımcı yöntemler, inşa ve kullanım süreçlerinde ön plana çıkar. Kéré, hızlı tasarımın çarpık kentleşme yarattığını savunur ve uzun vadeli mimariyi destekler.	Kéré'nin yerel kodlardan beslenen mimarisi, küresel etki yaratmaktadır. Topluluklar, yerel malzemelerle projeler geliştirirken, Kéré'nin projeleriyle Afrika kültürü Batı'da temsil edilmektedir.	

3.2. Studio Anna Heringer

Seçilen kapsam içerisinde, yerel malzemeler yoluyla sosyal mimarlık pratikleri kurgulayan mimarlar sekisinin incelenecek ikinci mimarı Anna Heringer'dir. Mimarlıkta yerel malzemeler, yerel enerji ve yerel emek gücüne önem veren Heringer, topluluklarla birlikte çalışmakta ve tüm mimari tasarım sürecinin kendine yeterli olmasına dikkat etmektedir. **Heringer (2021)**, kullanılan yapı malzemelerinin doğaya geri dönüştürülebilir olmasını önemsemekte ve küresel inşa pazarından olabildiğince bağımsız bir şekilde yapının oluşturulabilmesini amaçlamaktadır. Studio Anna Heringer, yerel süreçlere ve bilgilere önem vermekte ve bunları küresel olanla birleştirerek farklı yaklaşımlar geliştirmektedir. Bu yaklaşımlar, katılımcı öğrenim süreçleri sayesinde yerel halk tarafından öğrenilmekte ve bu yolla yeni inşa ve tasarım yöntemleri yıllar boyunca sürdürülebilir hale gelmektedir. Tez kapsamında 2005 yılında inşa edilen METI Okulu **şekil 3.10 (Web 10, 2020)** ve 2019 yılında inşa edilen Anandaloy Binası **şekil 3.11 (Web 11, 2020)** incelenmiştir.

şekil 3.10: Meti okulu.

Her iki bina da Bangladeş'in Rudrapur köyünde bulunmaktadır. Heringer, METI Okulu'nu lisans bitirme projesinden ilham alınarak geliştirmiştir. Bu bina dört ayda

inşa edilmiştir ve ilkokul işlevindedir. Çamur ve bambu gibi yerel malzemelerden üretilmiştir. Topluluğun katılımı ve yerel sivil toplum kuruluşu katkısıyla inşa edilmiştir. Topluluğun tüm bireylerinin özellikle de çocukların inşa sürecini deneyimlemeleri, bina ve kullanıcı arasında aidiyet duygusunu arttıracak etkiler yaratmıştır. Bina 2006 yılında Aga Khan Mimarlık Ödülü'nü kazanmıştır.

Anandaloy Binası, mimarın METI Okulu ile birlikte bölgedeki beşinci yapısıdır. Bu bina topluluk merkezi işlevindedir ve engelliler için terapi merkezi ve kadınlar için dokuma atölyesini barındırmaktadır. Anandaloy Binası, 2020 yılında mimarlık yoluyla insani gelişime katkı sunan yapıları ödüllendiren Obel Ödülü'nü kazanmıştır [Heringer, 2020].

Şekil 3.11: Anandaloy binası.

Birincil ilkelerin ilki olan arzu ilkesi üzerinden incelendiğinde, Heringer'in büyüme odaklı ekonomik sistem içerisindeki ana akım mimarlık pratiklerine karşı söylemler ürettiği tespit edilmiştir. **Heringer'e (2018)** göre, mimarlık pratiği standart bir hale gelmiş ve neo-liberal olguların içerisinde hapsolmuş durumdadır. Herkes için önemli ve değerli olan mimarlık hizmeti, alt gelir grubunda bulunan insanlara ulaşamamaktadır. Bunun anlamı, mimarlık disiplinin kar elde etmeye ve popüler olmaya indirgendiğidir. Mimara göre, mimarlık eğitimi de genellikle hakim olan bu mimari tasarım ve uygulamaları öğretme eğilimindedir. Sürdürülebilir malzemelerin

nasıl kullanılacağı dair öğretim süreçleri mevcut öğretim yapılarında bulunmamakta ve hakim olandan daha farklı olanı fark edebilmek, mimarlık öğrencisinin bakış açısına kalmaktadır. Aynı zamanda **Heringer (2017)**, modern mimarlık içerisinde “sürdürülebilir” tasarımların yetersiz kaldığını iddia etmekte ve inşa sektörünün küresel iklim değişikliği problemine yaptığı olumsuz etkisine vurgu yapmaktadır **Şekil 3.12 [Web 12, 2018]**.

Şekil 3.12: Yapı malzemesi olarak toprağın yeniden keşfi.

Heringer, başta Bangladeş olmak üzere gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde çalışmakta ve bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasının mevcut ekonomik yapıların dışında, bağımsız bir ekonomik yapı gerektirdiğinden bahsetmektedir. Bu konuyu detaylandıran **Finch’e (2006)** göre, gelişmekte olan ülkelerdeki mimarlık uygulamaları moderniteye duyulan özlemlerden dolayı gelişmiş ülkelere bağımlı hale gelmiştir. Medeni ve gelişmiş olmanın tek bir yolu olduğu düşüncesi dayatılmakta ve sürdürülebilir ve uzun ömürlü olmayan inşa malzemeleri bu ülkelerde sürekli ithal edilmektedir. **Hickel (2020)** da küresel güneydeki ülkelerin maddi varlığının çoğunluğunun, Batı ülkelerine doğru hareket ettiğini belirtmektedir. Küresel pazar içerisinde genellikle ucuz işçilik anlamına gelen bu ülkeler, kendi kaynaklarına yabancılaşmakta ve yerel olarak değerli olan malzemeler, teknikler ve yaşama tarzları geri plana atılmaktadır. **Heringer (2018)**, sömürgecilik-sonrası yapısı içerisinde

konumlanan bu ilişkileri eleştiren ve farklılaştıran bir mimari tasarım yaklaşımı izlemektedir.

Birincil ilkelerin ikincisi olan umut ilkesi üzerinden incelendiğinde **Heringer (2021)**, farklı yaşama dair hayallerini açıklamak için mimarlık içerisindeki hakim ve ekonomik kara dayalı değerlerden daha farklı bir mimari dil kullandığı tespit edilmiştir. Genellikle kadınlara atfedilen değerler olan besleyicilik, şefkat ve bakım verme gibi değerleri kullanmakta ve kadın mimarların sayısal olarak çoğalmasıyla birlikte kadına ait bu öğelerin mimarlıkta daha fazla yer bulacağını iddia etmektedir. Mimar, mimarlık süreçlerini açıklarken “kutsallık” ve “sezgi” gibi inanç odaklı söylemlerde de bulunmakta, genellikle yapılarını neşeli, dans eden, çeşitliliği vurgulayan, mutlu olunan yer gibi betimlemelerle açıklamaktadır. Louis Sullivan’dan ilham alarak mimarlığın mutluluğu izlediğini aktarmakta ve ait olmanın, sosyal etkileşimlerin ve topluluk içinde olma hissinin önemine vurgu yapmaktadır **Şekil 3.13 [Web 13, 2021]**. Büyüme sonrası bir vizyon olarak da okunabilecek bu bakış açısı, sınırsız bir büyüme yerine ölçülü, yeteri kadar ve sürdürülebilir olmayı amaçlamaktadır. Mimar, bir binanın estetik değerinin dahi sürdürülebilir olmakla eş anlamlı olduğunu altını çizmektedir.

Şekil 3.13: Heringer ve yerel topluluktan çocuklar.

Gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde **Heringer’in (2020)**, yerel halk ile birlikte oluşturulan mimari süreçlere odaklandığı tespit edilmiştir. Gelecekteki kullanıcıların yaşama alışkanlıklarının göz ardı edilmediği bu tasarımlarda, katılımcı tasarım süreçleri genellikle yerel zanaatkarlar ile gerçekleşmektedir. **Heringer (2018)**, demokratik mimari tasarım sürecinin “orquestra şefi” olduğunu belirtmekte ve mimar olarak tasarımda ne zaman devreye gireceğini bilmesi gerektiğini söylemektedir. Katılımcı tasarım süreçlerinin yapıyı mükemmellikten uzaklaştırdığını başka deyişle mimarın kendi uzmanlığıyla oluşturacağı “ideal halinden farklılaştığını düşünmekte ancak bu yöntemle binanın daha anlamlı ve değerli hale geldiğini aktarmaktadır **Şekil 3.14 [Web 14, 2021]**.

Şekil 3.14: Katılımcı uygulama süreçleri.

Heringer, mimari tasarım ve inşa süreçlerinde yerel zanaatkarlara geniş ve önemli bir alan açmıştır. Demokratik süreçlerin bünyesinde barındırdığı uzlaştırma olgusuna ulaşmak için, klasik mimar iktidarının ötesinde bir demokratik uzlaştırıcı rolüne bürünmüştür. Heringer’in tasarımlarında mimarın güçlü olan gücünün zayıflamamış olduğu ancak mimarlığının barındırdığı özneler bakımından zenginleştiği söylenebilir.

Studio Anna Heringer’nun yerel halkı mimarlığa dahil ettiği alan daha çok katılımcı inşa süreçlerindedir. METI Okulu’nun inşa sürecine yerel halk dahil olmuş ve önemli

katkılar sunmuştur. Bu süreçlerde topluluk hissinin güçlenmesiyle bireysel özgüvenlerde de artış olduğu aktarılmaktadır. Mimara göre, katılımcı yöntemler sonucunda gelecekte orada eğitim görecektir olan çocuklar, inşa sürecini gözlemlemekte ve yaptıkları küçük katkılarla okullarına dair daha güçlü aidiyet duygusu hissetmektedirler. METI Okulu'nun inşa sürecinde yapının kapısına çocukların isimlerini yazmaları ve Anandaloy Binası'nda yerel halkın manevi değeri bulunan eşyalarını çok işlevli topluluk merkezine getirmeleri, aidiyet duygusunun bilinçli olarak oluşturulduğu anlara örnek olarak gösterilebilir.

Bir engelli terapi merkezi barındıran Anandaloy Binası, Bangladeş'te genellikle gün içerisinde tek başına kalan, çalışmayan ve ötekileştirilen engelli bireylerin, sosyal etkileşimlerde bulunmalarını, birlikte projeler üretmelerini, ekonomik olarak kazanç üretmelerini ve terapi görmelerini sağlayan bir işlevdedir. Aynı zamanda bu bina, kadınlar için bir dokuma atölyesini bünyesinde barındırmaktadır. Bu atölye sayesinde kadınlar, kendi bölgelerine ait dokumalarını üretmekte ve bu dokumalar küresel pazarda satışa sunulmaktadır. Studio Anna Heringer'nun amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin düşük seviyede olduğu bu bölgede, kadınların yaptıkları üretimler yoluyla kendilerini gerçekleştirmeleri ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamaktır **Şekil 3.15 [Web 12, 2018].**

Şekil 3.15: Anandaloy binası içerisinde bulunan dipdii atölyesi.

Küçük Ölçek – Kısa Zamanlı Kurgular ikincil ilkesi üzerinden bakıldığında, Anna Heringer'in toplumsal iyileştirmeyi kurgulamak için temel yaklaşımının geri

dönüştürülebilir ve yerel malzemelerin kullanılmasından oluştuğu tespit edilmiştir. Bölgede bulunan toprak, bambu, saman gibi yerel malzemeler hem insanın yaşaması için sağlıklı mekanlar oluşturmakta hem de iklime duyarlı bir tasarımı sağlamaktadır. Aynı zamanda yerel malzemelerin kullanımı ile yapı malzemeleri ithal edilmemekte, inşa bütçesi daha sınırlı tutulabilmekte ve yerel halkın ekonomik olarak kalkınması sağlanmaktadır. Mimara göre, ana akım üretimlerde küresel inşaat şirketlerine ve gelişmiş ülkelere doğru akacak olan yapının bütçesi, inşa sürecinde etkin bir şekilde çalışan yerel halkın kalkınması ve hayatlarının iyileştirilmesi için kullanılmıştır. Mimarın “ekonomik sürdürülebilirlik” yaklaşımı, binanın hem bütçesini sınırlandırarak israf etmekten kaçınmakta hem de topluluğun ekonomik yönden kalkınmasını organize etmektedir **Şekil 3.16 [Web 12, 2018]**.

Şekil 3.16: Heringer’in yapıları yoluyla bölgede ekonomik kalkınmanın sağlanması.

Dönüştürücü süreçler ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Heringer’in dinamik ve belirsiz bir mimari tasarım süreci yönettiği ve bilgi aktarım süreçlerine önem verdiği tespit edilmiştir. **Heringer’e (2018)** göre, bazı tasarımlar inşa sahasının içerisinde zanaatkarlarla birlikte oluşturulmaktadır **Şekil 3.17 [Web 12, 2018]**. Bu, mimari tasarımın sonuç ürününün inşa halindeyken dahi belirsiz olduğu ve farklı olasılıklara

açık olduğu anlamına gelmektedir. Mimarın her yapısı, o yapının tasarım ve inşa süreci içerisindeki katılımcı süreçler ve yerel malzemelerin neler olduğuna bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla mimarın yapılarının tek tip ve ayırt edici bir formu bulunmamaktadır.

Şekil 3.17: Mimarın değişen rolü ve katılımcı uygulama yöntemleri.

Bölgede yerel malzemelerin ve enerji kaynaklarının farkında olarak yeni teknikler geliştiren Studio Anna Heringer, bu bilginin yerel halk tarafından öğrenilmesi ve bu mimarlık yönteminin uzun yıllar boyunca sürdürülebilir bir şekilde devam edebilmesini amaçlamaktadır. Yerel halkın öncelikle mevcutta bulunan malzemelerin veya enerji kaynaklarının önemini farkına varmaları hedeflenmektedir. Sonrasında ise, katılımcı inşa süreçlerinde oluşan bilgi aktarımları yoluyla tekniklerin öğrenilmesi hedeflenmektedir. Örneğin, mimar tarafından kırılğan olarak tanımlanan yapı malzemeleri doğal koşullardan zarar gördüğünde, yerel halkın bir uzmana doğrudan ihtiyaç duymadan yapıyı onarılabilecek bilgiye sahip olduğu aktarılmaktadır **Şekil 3.18 [Web 15, 2023]**.

Heringer (2021), bölgede mevcutta bulunan kentsel ve kültürel formları yıkmak ve bunların yerine modern ve batılı olarak betimlenebilecek işlevler biçimleri tanımlamak yerine mevcutta bulunan mekânsal yapıları geliştirme hedefindedir. Bu yüzden mimar, bölgede bulunan mimari işlev ve biçimleri zenginleştirerek mekanlarını oluşturmuştur. Örnek olarak, Anandaloy Binası'ndaki giriş avlusunu Bangladeş evinden esinlenerek

tasarlamıştır. Studio Anna Heringer, hakim olandan farklılaşan ve normlar ile hukuki çerçevelerden ayrılan mimari tasarım ve uygulamalarını bölgenin bürokratik yetkilileri ile işbirliği yaparak çözmektedir. Hakim mimarlık yapma yöntemlerini ve standartları yasalaştıran yönetmeliklere uymanın zor olduğundan bahseden mimar bu zorlukların çözümü için ekip çalışmasının önemine vurgu yapmaktadır. Böylece uzlaşma yöntemleri kullanılarak mevcudun içerisinde farklı tasarımların var olması sağlanmaktadır.

Şekil 3.18: Katılımcı uygulama süreçleri.

İlham yaratmak – makro etki ikincil ilkesi bağlamında bakıldığında, Studio Anna Heringer'nun yaptığı mimarlık pratiğinin etkisinin proje alanının dışına taşıdığı tespit edilmiştir. Heringer, Harvard GSD başta olmak üzere birçok üniversitede eğitimler vermiş ve tasarım yöntem ve süreçlerini açıklama şansı bulmuştur. Aga Khan Mimarlık Ödülü başta olmak üzere mimarlık yoluyla toplumsal iyileştirmelere katkı sunan mimarlıkları ödüllendiren birçok ödülü kazanmıştır. Geliştirilen yeni bakış açıları ve süreç tasarımları, tasarım ve mimarlığa dair birçok kurum ve kişi tarafından ilgi çekici bulunmuştur. Heringer'in tasarım yöntemleri; bienallerde, sergilerde ve akademik çalışmalarda tartışılmaktadır. **Aga Khan Mimarlık Ödülü (2007)**, Studio Anna Heringer'nun mimarlık pratiklerini, küresel ölçekte sürdürülebilir binalar için uygulanabilecek umut verici bir model olarak tanımlamıştır **Tablo 3.2.**

Tablo 3.2: Anna heringer – studio anna heringer sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Mimarlığın kar odaklı hale geldiğini ve alt gelir gruplarına ulaşmadığını eleştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde moderniteye bağımlılık ve yerel öğelerin geri plana atılması sorunlarına odaklanır.	Mimarlıkta sürdürülebilirlik ve mutluluk arayışını ön plana çıkarmakta, aynı zamanda sosyal etkileşim ve topluluk aidiyeti gibi değerlere vurgu yapmaktadır. Mimarlık pratiği, toplumsal refah ile yakından ilişkili olmalıdır.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Yerel halkın katılımı, aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve sosyal etkileşim ve ekonomik bağımsızlık fırsatları sunar. Bu yaklaşım, mimarın demokratik bir uzlaştırıcı rol üstlenmesini sağlar.	Yerel malzemelerin tercih edilmesi, inşaat maliyetlerini düşürerek, yapı malzemelerinin ithalatını azaltmakta ve yerel halkın ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Bilgi aktarımı süreçlerinin önemli olduğu dinamik ve belirsiz bir mimari tasarım süreci gözlemlenmektedir. Mevcut yapılarla uzlaşma stratejisi güdülmektedir.	Heringer'in mimarlık pratiği, proje alanının ötesinde etkiler yaratarak, tasarım yöntemleri ve süreçleriyle birçok ödül kazanmış ve akademik çevrelerde ilgi görmüştür.	

3.3 Elemental – Alejandro Aravena

Elemental Mimarlık grubunun kurucusu Alejandro Aravena, katılımcı tasarım süreçlerini merkeze alarak gecekondu bölgelerinde yaşanan yoğunlaşmayı, artan yoksulluğu ve nitelikli konut eksikliğini gidermek amacıyla mimarlık üretmektedir. Aravena, bu nedenle sosyal konutlar için farklı çözümler sunmakta, yerel halkın yaşayış biçimleri, görüşleri ve inşa etme bilgisini destekleyerek sosyal konutlar kurgulamaktadır.

Tez kapsamında mimar, 2003 yılında inşa edilen Quinta Monroy Evleri ve 2010 yılında inşa edilen Villa Verde Evleri **Şekil 3.19 (Web 16, 2023)** üzerinden incelenmiştir. Her iki sosyal konut projesi de Şili'de bulunmaktadır ve bu projeler, Aravena'nın sosyal konuta dair ürettiği yeni çerçeveleri ve yaklaşımları temsil etmektedirler.

Şekil 3.19: Quinta monroy evleri.

Quinta Monroy Evleri **Şekil 3.20 (Web 17, 2013)**, mevcut konut politikası ve ekonomik şartlar dahilinde Şili'nin Iquique şehrinde 100 ailenin yaşadığı gecekondu bölgesinin dönüşümünü içermektedir. 5000 m² alanda oluşacak yeni konut birimlerini,

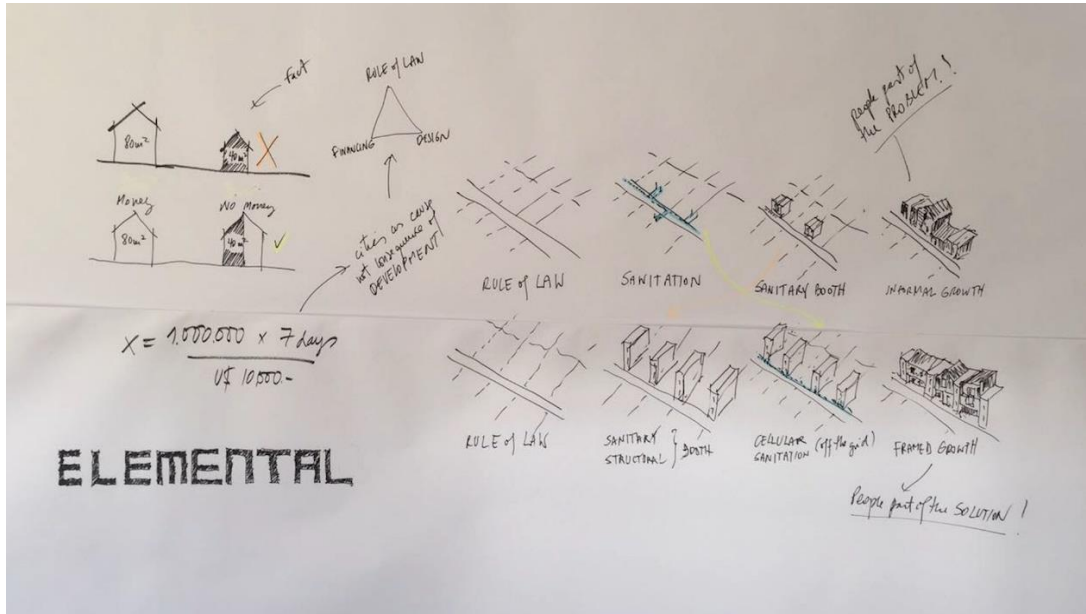
ailelerin ihtiyaçları gözetilerek ve katılımcı tasarım süreçleri güdülerek oluşturulmuştur [Aravena, 2023].

şekil 3.20: Villa verde evleri.

Arzu birincil ilkesine göre bakıldığında, mimarın eleştirilerinin hakim sosyo-ekonomik sistem içerisindeki çözümlerin yetersizliği üzerine odaklandığı tespit edilmiştir. **Aravena (2011b)**, şehirlerdeki eşitsizlik, yoksulluk, adaletsizlik gibi problemlerin arttığını vurgulamaktadır. şehirlere gler devam etmekte ve aileler kayıt dışı duruma düşmektedir. Mimara göre, yönetilen kamu politikalarının ğ, imkanlarının kısıtlı olması, yavaş olmaları ve talebe karşılık verememeleri dolayısıyla ihtiyaı karşılayamamaktadır. Aravena, genellikle sosyal konut projelerinin düşük gelirli araziler üzerine inşa edildiğini aktarmaktadır. şehre yakın araziler maddi açıdan yüksek pahada olduğu için şehrin dışındaki araziler tercih edilmekte, bunun sonucunda da sosyal konutlar şehrin dışında kalmaktadır. Bu da sosyal konutta yaşayan insanların eğitim, ulaşım, sağlık ve iş olanaklarına erişememesine ve yoksul bir kentsel yığın içerisinde eşitsizlik ve sosyal çatışma kuşaklarının oluşmasına sebep olmaktadır. **Aravena (2021b)**, tasarım olgusunun estetik değerle sınırlandırılmasını eleştirmekte ve “tasarımın” dekoratif veya cephesel şekil vermekten daha fazlası olduğunu vurgulamaktadır. Mimar, piyasa içerisinde sadece biçime indirgenen ve problemlere dair çözüm arayışında olmayan mimarlık uygulamalarına karşı mesafeli bir duruş sergilemektedir.

Umut birincil ilkesine göre bakıldığında mimar, tasarımın sentez olarak var olduğuna vurgu yapmaktadır [Aravena, 2022a]. Mimara göre tasarımcı, birbirinden farklılaşan sosyal ve ekonomik olgular içerisinde bir çözüm yaratmak için demokratik bir uzlaşa sağlayıcı rolündedir. Ekonominin, sosyal hareketlerin, çevrenin ve benzeri dillerin de öğrenilip kullanılmasıyla bir sentez oluşmasına yardımcı olunmaktadır. Mevcut problemlere mimari arzularla yanıt verdiğini aktaran mimar, sosyal konut çözümlerinin iktisadi gelişim modellerinin tam karşısında konumlandığını söylemektedir. Kar odaklı anlamların dışında hislerin öneminden bahsetmekte ve iyileştirme odaklı süreçlerde duyguların ve sezgilerin merkezde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Mimarın bu görüşleri, “büyüme sonrası” yapısı dahilinde değerlendirilmiştir Şekil 3.21 (Web 18, 2018).

Şekil 3.21: Aravena’nın farklı tasarım yöntemlerini eskiz yoluyla anlattığı şeması.

Aravena, mevcuttan farklılaşan fikirlerinin gerçeklik zemini ile güçlü bir bağ kurarak gerçekleştirmektedir. Mimara göre, yoğun bir kent içerisindeki gecekondu yapılaşması bir tehdit değil çözüm kaynağıdır. Bunun için eksik olan kaynakları doğru kullanmak ve ekonomik olarak karşılanabilir konutlar üretmek gerekmektedir. Bunun üç aşaması bulunmaktadır. Birincisi, araziyi satın alabilmek için gereken yeterli yoğunluğa ulaşabilmektir. Her ailenin kamudan aldığı bir sübvansiyon bulunmaktadır. Bu maddi yardımlar sayesinde araziler satın alınabilir. Başka bir deyişle, parselde hem konutların planlanabileceği hem de arazinin satın alınabileceği yeterli aile sayısına ulaşılmalıdır.

İkincisi, yirmi ailenin ortak bir şekilde kullanabileceği özel ve kamusal alanların ortasında yer alan kolektif mekanların oluşturulmasıdır. Bu mekanlar yoluyla sosyal olarak kırılan bölgelerde ortaklaşa çözüm bulma yönünde iyileştirici adımlar atılabilmektedir. Üçüncüsü de yapılara genişleme fırsatı sağlayacak bir tasarımın oluşturulmasıdır [Aravena, 2021a]. Bu yaklaşım, halkın inşa etme gücünü kullanmak anlamına gelmektedir. Tez kapsamında incelenen her iki sosyal konut projesi de konutların bir yarısına inşa etmiş, diğer yarısı için de bir çerçeve oluşturmuştur. Böylece halkın inşa etme bilgisi ve yeteneği kontrollü ve sistemli bir şekilde kullanılmıştır **Şekil 3.22 [Web 19, 2020]**.

Şekil 3.22: Katılımcı tasarım yöntemleri.

Gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesine göre bakıldığında, Aravena'nın tasarım anlayışında, o bölgede yaşayan halkın inşa yapmaya dair bilgisini ve emek süreçlerini merkeze aldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle tasarım aşamasından kullanım aşamasına kadar katılımcı tasarım süreçleri organize edilmekte ve birbirinden farklılaşan atölyeler ve çalıştaylar düzenlenmektedir. Bu sayede, o bölgedeki gerçek problemler tespit edilebilmekte ve katılımcıların ihtiyaçlarına ve isteklerine karşılık verilebilmektedir. Quinta Monroy Evleri tasarım sürecinde yürütülen atölyelerin birinde her aileden bir bireyin nasıl bir ev hayal ettiklerine dair görsel ve yazılı üretimler yapılması istenmektedir. Katılımcı tasarım süreçleri, aynı zamanda

tartışmaları ve fikir ayrılıklarını beraberinde getirmektedir. Örneğin, Quinta Monroy Evleri'nin katılımcı tasarım süreçlerinde halkın içerisinde bir grup, yüksek katlı binalar yapılması durumunda açlık grevine gideceklerini belirtmiştir. Dolayısıyla mimarın katılımcı tasarım süreci, hem binanın kullanıcılarından kopmamasına hem de içerdiği bağlam üzerinden onaylanmasını içermektedir **Şekil 3.23 [Web 20, 2021] [Aravena, 2022b]**.

Seçilen her iki sosyal konut projesinde de yapıların ikinci yarısı, yerel halk tarafından tamamlanmıştır. Bu durum hem iç mekânda hem de cephede birbirinden farklılaşan bir mimari ritmi beraberinde getirmektedir. Kullanıcılar, kendi evlerini kontrollü ve yapıyı çevreye herhangi bir olumsuz etkileri olmayan bir çerçeve içerisinde kişiselleştirme fırsatına sahip olmuşlardır **Şekil 3.24 (Web 16, 2023)**. Mimar, bu durumu biçimin hayatı anlattığı iddiasıyla açıklamakta ve gündelik yaşamın mimariye dahil edilmesi olarak kendi mimarlığını savunmaktadır. Dolayısıyla mimarın, gündelik yaşamdan beslenen demokratik süreçler izleyerek toplumsal iyileştirmeler yarattığı söylenebilmektedir.

Şekil 3.23: Katılımcı tasarım yöntemleri – villa verde evleri.

Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ikincil ilkesine göre bakıldığında mimarın, sosyal konut yapılarının inşa edilebilir ve satın alınabilir hale gelmesi amacına odaklandığı tespit edilmiştir. Bu iyileşmeler, o bölgenin altyapısının iyileştirilmesiyle başlamakta ve sosyal konutların tasarımı ve inşasına doğru ilerlemektedir. Bölgedeki altyapı eksikliği, hijyene dair problemler, konut yetersizliği, konutların niteliksiz ve yasa dışı olması gibi problemleri öncelikle çözülmekte ve binaların tasarım ve inşa aşamalarına geçilmektedir.

Şekil 3.24: Quinta monroy evleri – konut çevresinde kendileme (appropriate) süreci.

Mimar, sosyal konutun bir gider değil yatırım olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. İncelenen yapıların bulunduğu Şili’de sosyal konut projeleri mülkiyete dayalıdır. Sosyal konutlar, kamunun desteği ve halkın birikimi ile inşa edilmekte ve konutlar sürecin sonucunda ailelerin kendi mülkiyetinde olmaktadır. Değerini artıran

bir sosyal konut projesi, mimara göre yoksulluk problemini çözmek için önemlidir. Konutları değerlendirilen aileler, eğitim ve sağlık hizmetlerine daha çabuk ulaşabilmekte ve yeni iş fırsatlarına atılabilmektedir. Örneğin, Quinta Monroy Evleri, 20 yıl içerisinde 10 kat değer kazanmıştır [Aravena, 2022b]. Bu aynı anda bölgenin de değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Evinin inşası için kendi birikimi olan 300 dolar harcayan kullanıcılar, kamudan aldıkları 7.000 dolarlık yardımla birlikte evlerini 70.000 dolara satabilecek hale gelmişlerdir.

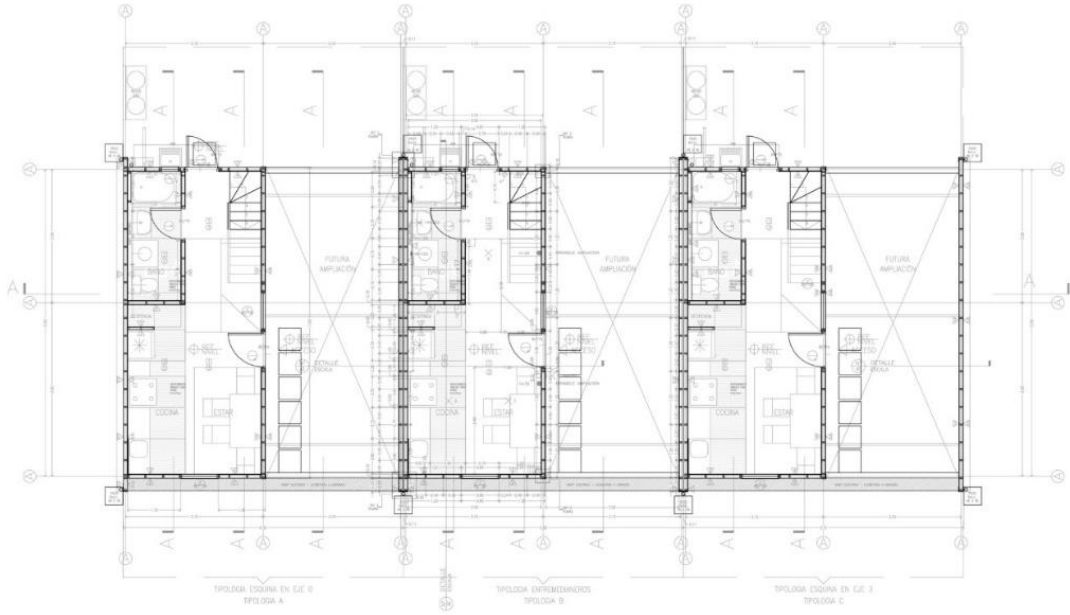
Dönüştürücü Süreçler ikincil ilkesi üzerinden bakıldığında mimarın, katılımcı tasarım süreçleri yürüterek farklı olasılıklara açık bir tasarım üretmeye yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Artımlı yapı ilkesi, tasarıma dair bu belirsiz yaklaşımın biçimsel karşılıkları olarak okunabilir. Aravena'ya (2021) göre, kesin olmayan ve süreç içerisinde ortaya çıkacak göreceli iyileştirmeler yaratılmaktadır. Tasarımın başlangıcında herhangi bir net resim bulunmamakta, katılımcı tasarım, inşa ve kullanım süreçleri içerisinde tasarım var olmaya doğru yol almaktadır. Katılımcı tasarım süreçleri içerisinde sınırlılıklar ve bazı imkansızlıklar halkın değerlendirilmesine sunulmakta ve toplantılar içerisinde tartışılmaktadır. Belirlenen koşullar altında üretilen konut tipolojileri ile yapıların genişlemesini sağlayacak şekilde bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu çerçeve, halkın emek, enerji ve maddi yönden inşa etmekte zorlanacağı ilk yarısını oluşturmaktadır. Bu tasarım, diğer yarısıyla ilişki kuracak şekilde organize edilmekte ve çatı, döşeme, ortak duvarlar gibi yapısal ihtiyaçlar bu kısım içinde karşılanmaktadır Şekil 3.25 [Web 21, 2011].

Şekil 3.25: Quinta monroy evleri – iç mekanda kendileme (appropriate) süreci.

Elemental Mimarlık grubu (2011b), kamuoyuyla, halkla ve şirketlerle ortaklaşa bir paylaşım alanı organize etmektedir. Bu şekilde sosyal konut projelerinin gerçekleşmesi mümkün olmaktadır. Mimarlık grubu, kamunun verdiği

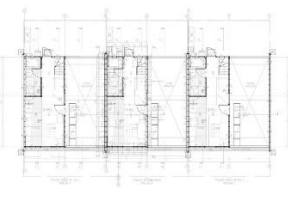
sübvansiyonlarla birlikte toplumsal iyileştirme modellerinin neo-liberal olguların dışında da üretilebileceğine inanan ve katkı sunmak isteyen şirketlerle birlikte de çalışmakta ve toplumsal iyileştirmeler yaratmak için mevcut sosyo-ekonomik yapı içerisinde faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla mevcut olanı yıkmadan, mevcut konut politikalarının çerçevesinde çalışarak ve de bölgenin mevcutta bulunan bilgilerinden beslenerek toplumsal iyileştirme süreçleri yaratılmaktadır. **Şekil 3.26 [Web 16, 2023].**

Şekil 3.26: Genişlemeye imkân verecek şekilde oluşturulan kat planları – villa verde evleri.

İlham yaratmak – makro etki ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde mimarın, yasadışı ve niteliksiz bölgelerin iyileştirilmesi için küresel ölçekte uygulanabilecek bir mantıksal çerçeve oluşturmaya odaklandığı söylenebilir. Bu çerçeveye göre hukukun üstünlüğü, doğru finansman ve doğru tasarım temel noktada bulunmaktadır [Aravena, 2022a]. Aravena'nın sosyal konut projeleri, şehirleşme konusunda en problemlili bölgelerde iyileştirmeler yapmakla kalmamış, farklı bölgelere de ilham olmuş ve uygulanmıştır. Mimar, Pritzker Ödülü'nü kazanarak toplumsal iyileştirmeler yaratma amacıyla olan sosyal mimarlık pratiklerini daha popüler hale getirmiş ve ürettiği çözümlerle daha farklı bir mimarlık edimi yönünde farkındalık yaratmıştır **Tablo 3.3.**

Tablo 3.3: Alejandro aravena – elemental sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Sosyo-ekonomik sistemdeki eşitsizlik, yoksulluk ve adaletsizlik ve sosyal konutların şehir dışında inşa edilmesi nedeniyle bu sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalan mevcut politikaları eleştirmektedir.	Tasarımın farklı sosyal ve ekonomik olguların sentezinden doğduğunu savunmakta ve tasarımcının demokratik bir uzlaşa sağlayıcı rol üstlendiğini belirtmektedir.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Aravena, tasarım süreçlerinde halkın inşa bilgisi ve emeğini merkeze alarak katılımcı tasarım süreçleri düzenlemekte ve bu süreçlerde yerel halkın ihtiyaç ve isteklerine yanıt vermektedir.	Sosyal konutların inşa edilebilir ve satın alınabilir hale gelmesi üzerine odaklanmaktadır. Bölgenin altyapı eksiklikleri giderilip sosyal konutlar kamu desteği ve halkın birikimiyle inşa edilmektedir.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Aravena, katılımcı tasarım süreçleri yürüterek belirsizliklere ve farklı olasılıklara açık bir tasarım anlayışı benimsemektedir. Bu yaklaşım, artımlı yapı ilkesini oluşturmaktadır.	Mimar, yasadışı ve niteliksiz kentsel bölgelerin iyileştirilmesi için küresel ölçekte uygulanabilecek bir tasarım ve finansman modeli oluşturmuştur.	

3.4. Urban Think Tank

Urban Think Tank kısaca U-TT, Alfredo Brillembourg ve Hubert Klumpter tarafından kurulan bir mimarlık stüdyosudur. Urban Think Tank, yerel bağlama ve gelecekteki kullanıcılara bağlı toplumsal iyileştirmeler yaratma amacı taşımakta ve mimari tasarım alanında farklı fikir ve uygulamaları araştırmaktadır. Caracas'ta uygulamalarına başlayan mimarlık stüdyosu, şu anda altı ülkede varlık göstermekte ve kentlerdeki eşitsizliği azaltmak için yöntemler geliştirmektedir. Urban Think Tank genellikle Küresel Güney ülkelerinde veya yoksul insanların yoğun bir şekilde yaşadığı bölgelerde faaliyet göstermekte ve her ölçekte mevcut problemleri çözmeye yönelik mimari tasarımlar üretmektedir. Paydaşlarla ve yerel yönetimlerle olan iletişimlerini önemseyen mimarlar, mimarlık pratiklerini çözüm arayan, stratejik ve etik değerleri öne çıkaran olarak tanımlamaktadırlar [Urban Think Tank, 2012].

Tezin kapsamı içerisinde 2003 yılında Venezuela'da bir gecekondu bölgesinde spor salonu işlevinde inşa edilen Vertical Gymnasium Binası **Şekil 3.27 (Web 22, 2013)** ve 2016 yılında başlatılıp devam eden Empower Shack Evleri **Şekil 3.28 (Web 23, 2018)** projeleri üzerinden incelenmiştir.

Şekil 3.27: Vertical gymnasium binası.

Vertical Gym projesi, yedi katlı inşa edilmiştir ve işlevi “dikey spor salonu” olarak tanımlanmaktadır. Gecekondu yerleşimlerinin yoğun olduğu Caracas bölgesinde halka açık spor salonlarının yetersizliğine çözüm üretmek yoluyla kurgulanmış ve bölgede yaşayan insanların hayatlarında “spor” yoluyla iyileştirmeler gerçekleştirmiştir **[Urban Think Tank, 2022]**.

Empower Shack Evleri projesi kapsamında sosyal konut alanında farklı olasılıklar araştırılmış ve bu araştırma birçok gecekondu bölgesinde ekonomik olarak karşılanabilir konutlar inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. Disiplinler arası organize edilen bu proje, Güney Afrika’da Apartheid Hükümeti sonrası konut geliştirme projesi olarak tanımlanmaktadır. İki katlı oluşturulan konut tipolojileri, katılımcı tasarım süreci, kentsel sistemlerin bütünleşik hale getirilmesi ve ekonomik çözümler olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır **[Urban Think Tank, 2017b]**.

Şekil 3.28: Empower shack evleri.

Arzu birincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Urban Think Tank’ın eleştirilerinin, neo-liberal ekonomi politikalarının mimarlık düzleminde kurduğu ilişkiler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir **[Brillembourg, 2016]**. Bu ekonomik yapı içerisinde şehirlerin eşitsiz gelişimi artmakta ve göç dalgalarıyla birlikte konut sıkıntısı derinleşmektedir. Ana akım mimarlık, bu eşitsiz gelişimi mekansallaştırmak ve somutlaştırmak görevi görmekte ve ayrımcılık sürecinin suç ortağı haline gelmektedir. Hükümetler ise mevcut konut sıkıntısına gerçekçi çözümler üretememektedir. Klasik

ütopyacı mimarlık anlayışlarına benzer şekilde, sahadan ve mevcut veya gelecekteki kullanıcılardan izler taşımayan kent planlamaları başarısız olmuş ve sorunları derinleştirmiştir. Dolayısıyla gecekondular, mekânsal eşitsiz gelişimin karşısında temel bir önlem olarak yorumlanmaktadır. Ancak birçok gecekondular bölgesi suç mahali haline geldiği için güvenlik problemleri had safhadadır. Mevcut gecekondular bölgelerinin olumsuz noktalarının farkında olan dengeli bir yaklaşım güdülmektedir. Bu yaklaşıma göre, katılımcıların inşa etme yeteneklerini kullanan ve farklı yaşam biçimlerine açık olan yöntemlerin kurgulanabileceği düşünülmektedir **Şekil 3.29 [Web 24, 2012].**

Urban Think Tank, hakim mimarlık yapma pratiklerinin güzel görünmeye, biçime ve estetiğe indirgendiğini düşünmekte ve binaların, çevresinden ve kentten özerk bir yapı olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşım, o binanın nesneleşmesi anlamına gelmektedir ve bu yaklaşım, mimarlık pratiklerinin kentle ve toplumla kurduğu ilişkilerin zayıfladığını anlamına gelmektedir **[Brillembourg, 2016].**

Şekil 3.29: Yoğun gecekondular yapılaşması olan bölgede uygulanan vertical gym.

İkinci birincil ilke olan umut ilkesi üzerinden bakıldığında mimarların, insani temel bir hak olan barınma hakkının nitelikli bir şekilde karşılanması için çözümler aramaya odaklandıkları tespit edilmiştir. Kent içerisindeki kaynaklara (olabildiğince) tüm yaşayanların eşit bir şekilde yararlanabilmesi hayal edilmekte ve mimarlığın düşünsel

ve daha farklı alternatifleri hayal edilebilen yapısının önemine vurgu yapılmaktadır Yıldız mimarların aksine, sosyal, ekonomik ve çevresel problemlere karşı hassas bir tavır takınan mimarlar, mimarlığın problemlerine dair “mimar” kişinin kurgulayabileceği fırsatlara odaklanmaktadırlar. Kendilerini kent içerisinde stratejik davranan, çözümler üreten ve hükümetin doğru çözümleri bulamadığı veya doğrudan gözden çıkardığı kentsel bölgelerde değişimi organize eden aktörler olarak tanımlamaktadırlar **Şekil 3.30 [Web 25, 2017] [Brillembourg, 2016].**

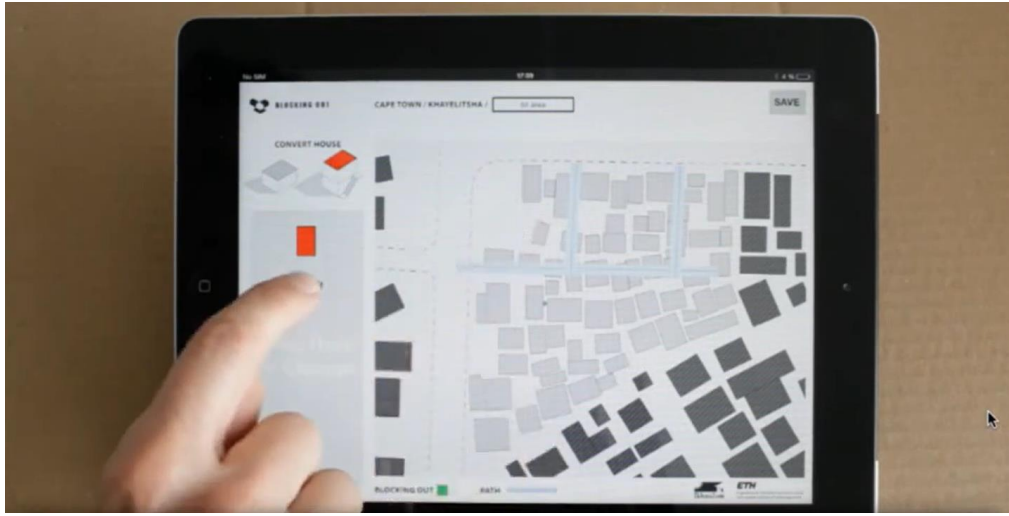
Şekil 3.30: Empower shack evlerinin çevresi.

Gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Urban Think Tank’ın katılımcı tasarım süreçleri izleyerek yerel bağlamın ihtiyaçlarını tespit ettiği, böylece farklı teknikler geliştirerek bu ihtiyaçlara cevap verdiği görülmüştür. Mimarlar tarafından, nitelikli ve sürdürülebilir konut tasarımının oluşmasındaki en büyük gücün, yoksulların kendi iradeleri ve enerji kaynakları olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple Urban Think Tank (2024), mimarlık ve inşa sürecini kolektif bir şekilde oluşturmakta ve "hep birlikte yapmak" olgusu ön plana çıkmaktadır **Şekil 3.31 [Web 25, 2016].** Mimarlara göre, bu şekilde yerel yönetimlerin ve hükümetlerin totaliter mimarlık çözümlerine bağımlı kalınmamaktadır. Gecekondü bölgesinde yaşayan insanların inşa etme bilgi ve becerilerine güven duyulmakta ve yerel toplulukların bu bilgilerini yakalamak için bölgede yaşayan insanların gündelik yaşamları

araştırılmaktadır. Bunun için teknolojiden yararlanılmakta ve hep birlikte tasarlanabilecek planlama uygulamaları oluşturulmaktadır **Şekil 3.32 [Web 26, 2016]**. Bu şekilde kentlinin nasıl bir yol izleyerek devam etmek istediği veya hangi ihtiyaçların var olduğu daha hızlı tespit edilebilmekte ve gündelik yaşamdan doğan demokratik tasarım ve uygulama süreçleri organize edilebilmektedir.

Şekil 3.31: Empower shack evleri – katılımcı tasarım ve uygulama aşamaları.

Şekil 3.32: Empower shack evleri – katılımcı tasarım ve kullanım aşamaları için geliştirilen uygulama.

Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ikincil ilkesine göre incelendiğinde, Urban Think Tank'ın nitelikli sosyal donatılara sahip olmayan alanlarda, kolektif etkileşim alanları oluşturarak toplumsal hisleri güçlendirdiği tespit edilmiştir. Vertical Gym projesi, yoğun yerleşimin bulunduğu bir gecekondu bölgesinde inşa edilmiştir. Bu bölge, yüksek suç oranlarıyla bilinmektedir ve bu bölgede toplumun sosyal etkileşime geçebileceği kamusal alanlar bulunmamaktadır. Bunun üzerine Urban Think Tank,

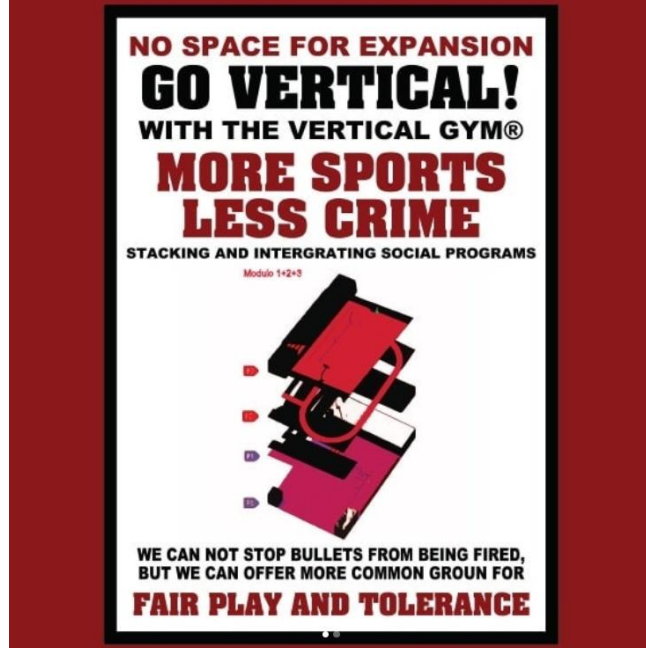
bölgede sportif faaliyetlerden temellenen ve iyileştirici katalizör görevi görebilecek bir model üretmiştir. Bir “veri bankası” yoluyla katılımcı süreçler izlenerek inşa edilen Vertical Gym projesiyle, bölgede yaşayan insanların güvenlik kaygısı yaşamadan sportif faaliyetlerde bulunmalarını sağlanmıştır **Şekil 3.33 [Web 27, 2021]**. Yapılan araştırmalara göre, ayda 15.000 kullanıcıya ulaşan bu binanın inşası sonrasında bölgedeki suç oranı %30 azalmıştır **Şekil 3.34 [Web 28, 2021] [Urban Think Tank, 2017a]**.

Şekil 3.31: Vertical gymnasium – iç mekan fotoğrafı.

Dönüştürücü süreçler ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Urban Think Tank’ın tasarımlarının süreç içerisinde olgunlaştığı ve gelişime açık olduğu tespit edilmiştir. Mimarlar, kademeli bir süreç tasarımı kurgulamakta ve farklı mimari ve kentsel çözümleri bu süreçler içerisinde aramaktadırlar. Modüler tasarım ve prefabrikasyon gibi farklı teknikler ve uyarlanabilir ve esnek iç mekân tasarımları ile sürecin içerisinde kullanıcıların kendi mekanlarını kişiselleştirmelerine imkan tanımaktadırlar.

Urban Think Tank, bölgenin yöneticileriyle birlikte çalışmakta ve onların yetersiz kaldığı anlarda farklı formüller geliştirmektedir. Mimarlar, mimari ve kentsel çözümler üretmekte başarılı olan formüllerinin; yerel yöneticiler, hükümet, yerel sivil toplum kuruluşları, sponsorlar, yerel halk ve gönüllülerin ortak bir şekilde çalıştığı “işleri paylaşım formülü” olduğunu aktarmaktadırlar.

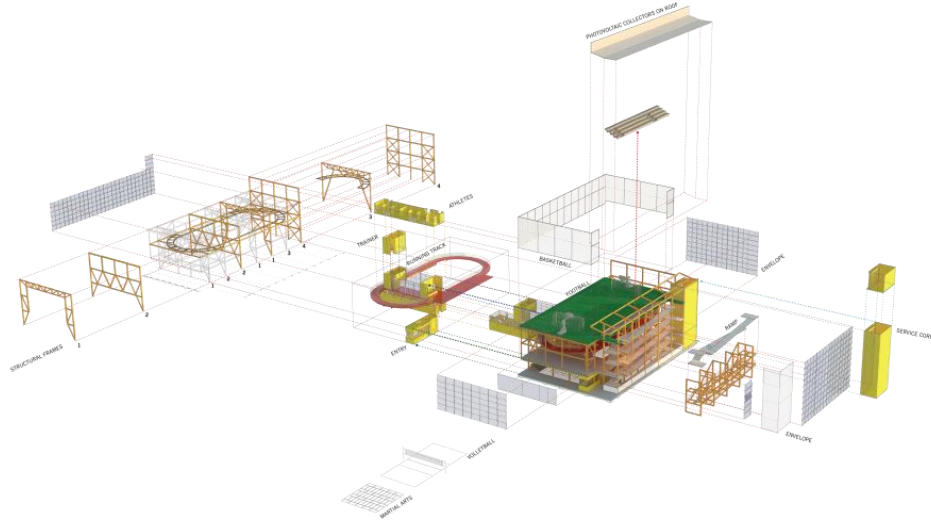

Şekil 3.32: Vertical gym – sosyal medya afiş tasarımı: “daha çok spor, daha az suç”.

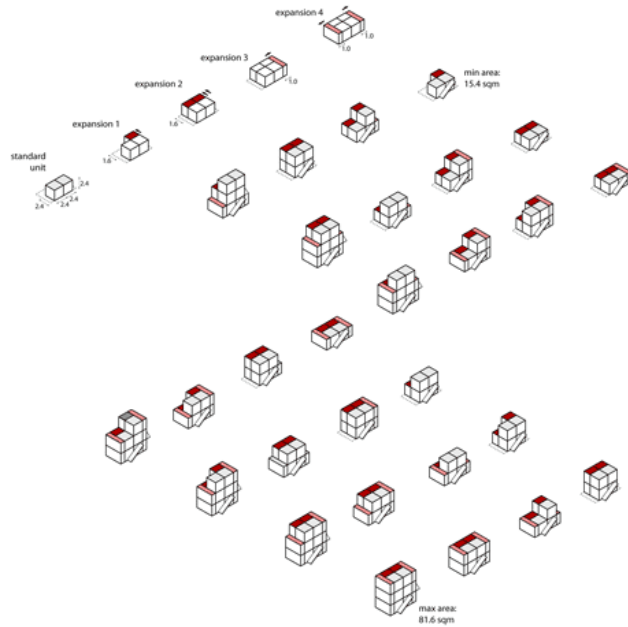
Mimarlar, ülkedeki yönetmeliklerin hakim mimarlık yapma yöntemlerini destekleyen sınırlandırıcı yapısını eleştirmektedirler. Bu yüzden genellikle mimari tasarım ve inşaa süreçlerini yasa dışı olarak kurguladıklarını belirtmektedirler. Ancak yönetmelikteki bazı kurallara uygun davranarak, yapının gelecekte resmiyet kazanma sürecinde sorun yaşanılmayacağı şekilde binayı tasarlamaktadırlar. Mimarların aktardıklarına göre, yasadışı olarak başlayan ve somut etkiler barındıran birçok yapıları, sonradan hükümet tarafından resmi statüye kavuşmuştur. Dolayısıyla Urban Think Tank, mevcut ekonomik, politik ve kültürel yapılar içerisinde stratejik davranarak toplumsal iyileştirici süreçler organize etmektedir.

İlham Yaratmak – Makro Etki ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Urban Think Tank’ın yeni tekniklerinin yalnızca kendi bölgesinde kalmadığı, farklı bölgelerdeki topluluklara da ilham olduğu tespit edilmiştir. Örnek olarak Vertical Gym binasının etkisi yalnızca inşa edildiği bölgede iyileştirmeler yaratmakla kalmamış, kentin diğer bölgelerinde benzer tasarım kararlarına ait spor salonları inşa edilmiş ve toplum bu binaları benimsemiştir [Urban Think Tank, 2022]. Yapının inşasında kullanılan modüler ve prefabrik inşa elemanları, Hollanda, Hindistan ve Brezilya gibi dünyanın farklı bölgelerinde kullanılmak üzere uyarlanabilir şekilde tasarlanmıştır **Şekil 3.35 (Web 29, 2013)**. Aynı şekilde Empower Shack projesi, Güney Afrika ile sınırlı kalmayıp, başta Güney Amerika olmak üzere gecekondu mahallelerinin sık olduğu

tüm ülkelerde uygulanabilir bir model olarak sunulmaktadır **Şekil 3.36** [Web 30, 2014]. Bu projenin farklı ülkelerin yerel kültürlerine, iklimsel ve sosyo-ekonomik koşullarına uyarlanabilir bir potansiyel barındırdığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, Urban Think Tank'ın farklı mimarlık yapma stratejileri, küçük ölçekte sınırlı kalmamış ve dünyanın farklı bölgelerindeki kentler, topluluklar, yerel yönetimler ve mimarlar için ilhamlar yaratmıştır **Tablo 3.4**.

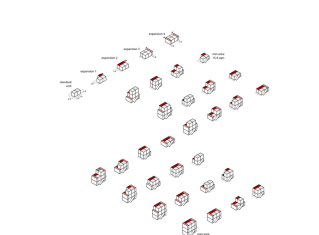

Şekil 3.33: Vertical gymnasium – prototip çizimleri.

Şekil 3.34: Empower shack evleri – modüler tasarıma dair şema.

Tablo 3.4: Urban think tank sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Neo-liberal ekonomi politikalarının şehirlerde eşitsiz gelişimi artırmasını, ana akım mimarlığın ayrımcılık sürecine katkıda bulunmasını, hükümetlerin konut sorununa gerçekçi çözümler üretememesini eleştirmektedirler.	Mimarların barınma hakkının nitelikli bir şekilde karşılanmasına odaklandıkları, kentteki kaynaklardan eşit yararlanmayı hayal ettikleri ve mimarlığın alternatif çözümler üretme gücünü vurguladıkları tespit edilmiştir.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Yerel halkın inşa etme becerilerine güven duyulmakta ve gündelik yaşamdan doğan demokratik tasarım süreçleri organize edilmektedir.	Urban Think Tank'ın nitelsiz sosyal donatılara sahip bölgelerde kolektif etkileşim alanları oluşturarak toplumsal bağları güçlendirdiği tespit edilmiştir.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Mimarların tasarımlarının gelişime açık olduğu ve süreç içinde olgunlaştığı görülmektedir. Mevcut politik ve ekonomik yapılar içinde stratejik davranarak toplumsal iyileştirici süreçler organize etmektedirler.	Geliştirdiği tekniklerin kendi bölgesi dışında da farklı topluluklara ilham olduğu tespit edilmiştir. Bu projeler, yalnızca bir bölgede kalmayarak, küresel ölçekte topluluklara ve mimarlara ilham veren modeller sunmuştur.	

3.5. Adjaye Associates

Adjaye Associates Mimarlık grubunun kurucusu olan **David Adjaye (2020a)**, ABD içerisinde Afro-Amerikan değerlerinin fark edilmesi, onurlandırılması ve siyahi yaşamların iyileştirilmesi temelinde mimari tasarımlarını kurgulamaktadır. Mimara göre, fiziksel ve sosyo-kültürel bağlamla diyalog kurmayan bir mimari iyi olarak tanımlanamazdır. Bu yüzden mimari tasarımda, yaşamların tarihlerinden ve kültürlerinden gelen bilgiler temel alınmalıdır. Dolayısıyla, Adjaye'nin mimarlığı sosyal kimlik üzerinden işlemekte ve mimar, kültürler arası iletişimi ve farkındalığı artıracak bir rolde bulunmaktadır. Tez kapsamında mimar, 2015 yılında Afro-Amerikalıların yaşadığı Harlem bölgesinde inşa edilen Sugar Hill Sosyal Geliştirme Projesi ile 2016 yılında Washington'da inşa edilen Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi üzerinden incelenmiştir.

Sugar Hill Sosyal Geliştirme Projesi **Şekil 3.37 (Web 31, 2015)** ile nitelikli konuta erişim ve evsizlik gibi problemlerin çözülmesi hedeflenmiştir. Sugar Hill Sosyal Konutları birçok atölye ve planlama toplantısı aracılığıyla yerel STK ve toplulukla işbirliği içerisinde planlanmıştır. Bu proje, yerel bağlamlara göre değişen farklı bir sosyal konut tipolojisi oluşturmaktadır. Örnek olarak içerisinde, sosyal konut işlevi için alışılmadık olarak yorumlanan kolektif ve sanatsal mekanlar bulunmaktadır [Adjaye, 2020b].

Şekil 3.35: Sugar hill sosyal geliştirme projesi.

Siyahi yaşamların kültürlerini ve yaşayış biçimlerini “onurlandırmayı” amaçlayan, Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi **Şekil 3.38 (Web 32, 2017)**, ABD’deki siyahi vatandaşların tarihini alternatif ve çoklu anlatı yoluyla sunmayı amaçlamaktadır. Müze içerisinde ziyaretçiler, yapının zemin altında kalan katlarından, üst katlara doğru hareket etmektedirler. Alt katlarda kölelik ve özgürlük temalı sergiler yer alırken, binada üst katlara çıkıldıkça pop kültürü, müzik, spor ve görsel sanatlar temalı materyaller sergilenmektedir [Adjaye, 2017].

Şekil 3.36: Ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi.

Arzu birincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Adjaye’nin eleştirileri, hâkim mimarlık yapma pratiklerinin toplumsal anlamlar yaratma konusunda sınırlı olduğu fikrine odaklanmaktadır. Mimar, mimarlık edimi içerisinde yapıların maddi ve estetik değer olarak nesneleştirdiğini ve sosyal-kültürel bağlarla bağlantısını kaybettiğini aktarmaktadır. Mimara göre, lüks binalar inşa etmek ve fantastik biçimler oluşturmaya dayalı bir mimarlık pratiği eksik ve anlamsızdır. Mimar, nitelikli mimarlık hizmetinin yalnızca üst gelir grubuna sunulan bir hizmet olduğu tespiti yapmakta ve herkese erişebilecek bir mimarlık pratiği kurgulamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda mimar, dezavantajlı olan gruplar içerisinde Afro-Amerikalı olma kimliği özelinde derinleşmiştir. Adjaye’ye göre kölelik, sosyal izolasyon ve ırkçılık geçmişi bulunan Afro-Amerikalılar , ABD’de kendi haklarını “büyük ölçüde” elde etseler bile hâlâ beyazlarla eşit olmayan bir konumda bulunmaktadır.

Solnit’e (2019) göre, uzun yıllardan beri gelen olumlu iyileştirme süreçlerinin farkında olmak ve bu iyileştirmeleri yaratan aktörleri onurlandırarak bu süreçlerin devam etmesini örgütlemek önemlidir. Bu şekilde iyileştirmelerin bir anda gerçekleşmediği ve o anda normal haline gelmiş durumların bir süreç içerisinde mücadele sonucu kazanıldığı anlaşılmış olacaktır. Adjaye de benzer şekilde, günlük yaşamda ve ekonomik pazar içerisinde siyahi insanların daha çok çaba gerektiren mücadelelerinin farkında olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Mimara göre, siyahi insanların ana akıma gelmeleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri, evsizlik durumu ve nitelsiz yaşam koşullarının bulunduğu bölgelerde yaşayan “Afro-Amerikalılar” için çok daha zordur. Siyahi insanların yoğun yaşadığı bölgelerde oluşturulan sosyal konut projeleri, komşu bölgeler tarafından genellikle kendi mahallelerinin değerinin düştüğü gerekçesiyle damgalanmakta ve ötekileştirilmektedir. Bu noktada mimar, mimarlık yoluyla pozitif bir ayrımcılık üzerinden hareket ederek insanların yaşamlarının iyileştirilmesini ve var olan problemlerin çözülmesini amaç edinmektedir **Şekil 3.39 [Web 33, 2015]**.

Şekil 3.37: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – iç ve dış mekandan fotoğraflar.

Umut birincil ilkesi üzerinden incelendiğinde mimarın, mimarlık disiplini içerisindeki maddi, kavramsal ve sosyal dönüşüm fırsatlarına odaklandığı tespit edilmiştir. Mimar, samimiyet, ortak tarih ve diyaloga dayalı bir söylem oluşturmaktadır. Katılımcılarla

diyalog kurmak, bir hikâye anlatmak, bir anlatıyı farklılaştırmak gibi farklı yöntemler, mimarın kendi mimarlık yapma biçimini anlatırken üzerinde durduğu kavramlardır **Şekil 3.40** [Web 33, 2015; Web 34, 2021]. Mimar, sosyal bir sorumluluğu olduğu düşüncesiyle hareket etmekte ve mevcut problemlerin tespiti üzerine problem çözmeye odaklanmaktadır. Mimara göre, problemleri çözmek estetiği yaratan temel bir ögeyi teşkil etmekte ve yapının formu ve cephe tasarımı bu temel üzerine kurgulanmaktadır. Adjaye, yapının cephesi ve iç organizasyonunda bu problemi nasıl yanıtladığını detaylı bir şekilde aktarmaktadır. **Adjaye’ye (2020a)** göre, insanın güvenli bir şekilde kendi olabileceği, kendini gerçekleştirebileceği, ihtiyaçlarını karşılayabileceği ve güvende olabileceği asgari insani ortam oluşturulmalıdır. Nitelikli mimarlık hizmeti, bu yaşam koşullarına sahip olmayan insanlar için daha gerekli ve önemlidir. Bu yüzden sosyal mimarlık pratikleri geliştirmeye öncelik verilmelidir.

Şekil 3.38: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – kolektif sanat mekanları – ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi – kimliği güçlendiren anlatı mekanları.

Gündelik yaşam – demokrasi ikincil ilkesi üzerinden bakıldığında mimarın, mimari tasarım içerisinde topluluğun katılımını önemseydiği tespit edilmiştir. Sugar Hill Sosyal Geliştirme Projesi’nde olduğu gibi, yapının olası kullanıcıları ile karşılıklı bir diyalog süreci başlatılmakta ve bu sayede insanların gerçek ihtiyaçları tespit edilebilmektedir. Diyalog süreci devam ettikçe, topluluk içerisindeki insanlar iletişime daha yatkın hale gelmekte ve böylece toplum, katılımcı tasarım süreçlerine teşvik edilebilmektedir. Bu noktada, mimar toplum içerisindeki bireylerin kendileri gibi olmasına ve yaşayışlarını ve ihtiyaçlarına dair bilgileri aktarmasına önem vermektedir [Adjaye, 2017, 2018].

Adjaye, bir diyalog ortamı oluşturarak çözümler oluşturmakta ve bu problemlere yanıt bulmaktadır. Bu şekilde, mimar kendi mimarlık pratiğini desteklemekte ve kendi rolünü kentli ile kurulan bu diyalog yöntemiyle esnetmektedir. Bu şekilde mimarlık disiplini içerisinde demokratik ve çok katılımlı süreçler organize edilmektedir. Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi içerisinde mimar, diyalog sürecini ve farkındalığı müze içerisindeki öğelerle birlikte daha da arttırmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, topluluğun geçmişi ve kültürü ile birlikte var olması desteklenmekte, müze ile birlikte kültürler arası empati ve etkileşim hedeflenmekte ve küçük ölçekli bir yapı yoluyla toplumsal birlikteliğin güçlenmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır. **Adjaye (2017)**, mimari tasarımlarında mikro ütopyacı pratikler gibi toplumsal iyileştirme süreçlerini gündelik yaşama temellenerek ve demokratik süreçler kurgulayarak inşa etmektedir. Bu anlamda, mimarlık pratiği içerisindeki katılımcı tasarım yöntemleri toplumun ve mimarın bilgisinin sentezlenmesi yoluyla yeni bilgiler üretmekte ve bu yolla yeni biçimler ve yöntemler ortaya çıkmaktadır.

Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde mimarın, Afro-Amerikalı kültürünü merkeze alarak toplumsal iyileştirme süreçleri yarattığı tespit edilmiştir. Afro-Amerikalıların yoğun bir şekilde yaşadığı “getto” yerleşimlerinde, sosyal yapının dışında olan, ötekileştirilmiş, suçlu olarak damgalanmış veya hiç konuta erişemeyen ya da çok niteliksiz bir konutta yaşamaya mecbur kalan insanlar yaşamaktadır. Sugar Hill Sosyal Geliştirme Projesi, buradaki insanların konuta erişebilmelerine ve ekonomik olarak gelişebilecek bir ortama sahip olabilmelerine olanak tanımaktadır **Şekil 3.41 [Web 33, 2015], [Adjaye, 2020b]**. Afro-Amerikalı alt gelir grubunda olan müzisyenler, müzik piyasası içerisinde yer almakta zorlanmakta ve genellikle bu mahallelerde yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Hem içerisinde müze yapısı barındıran hem de sanat alanlarını oluşturabileceği alanlar olarak planlayan bu sosyal konut projesi içerisinde müzisyenler eğitim verebilecekler ve bu şekilde yaşayabilecek maddi getiriye sağlayabileceklerdir. Harlem’de bulunan ve “siyahi rönesans”ın başladığı yer olarak aktarılan bu bölge içerisinde tarih ve sanat, iyileştirici süreçlerin merkezi konumundadır. Maddi olarak karşılanabilir olması gözetilerek inşa edilen bu sosyal konut projeleri, saygın ve nitelikli konutlar sunmaktadır. Böylece toplum içerisindeki herkesin, toplumun önemli bir parçası olduğu görüşü hâkimiyet kazanmakta, toplum içerisindeki sosyal eşitsizlikler azaltılabilmekte ve ekonomik sürdürülebilir bir yaşam alanı organize edilebilmektedir.

Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi, Afro-Amerikan kültürünün anlatılmamış ve ikincil bir anlatısını kurgulamaktadır. **Chimamanda Ngozi Adichie'ye (2018)** göre, siyahların tarihi, devlet tarafından tek tipleştirilmekte ve bu durum, siyahların geçmişine dair önemli ayrıntıların kaçırılmasına sebep olmaktadır. Çoklu, gerçekçi ve alternatif oluşturabilecek tarih anlatımlarıyla bu durum tersine çevrilebilir ve farklı özneler ve anlatılar tarih sayfasının içerisinde kendine yer bulabilir. **Adjaye'nin (2018)** müze binasına dair bakış açısı da bu farklılaşan ve çoklu tarihi anlatı üzerine kurgulanmıştır.

şekil 3.39: Sugar hill sosyal geliştirme projesi – iç mekan fotoğrafı.

Sosyal kimlik ve tarih kavramları mimari tasarım süreçlerinde önemli bir konumda görülmekte ve bu binaların içerisindeki hikayeler bu bilginin yayılmasına katkıda bulunacak şekilde organize edilmektedir. Mimar, küçük ölçekte organize edilen mimari yapılar sayesinde sosyal kimlik üzerinden toplumsal yönden iyileştirme için katalizör olacak süreçleri merkezine almış ve bu sayede toplumsal barışın gelişmesi için küçük ama uzun süreli etkiler planlamıştır **şekil 3.42 [Web 35, 2023; Web 36, 2012]**.

Dönüştürücü süreçler ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde mimarın, mimari tasarım süreçlerinin deneysel ve sonucu belli olmayan yapısına odaklandığı tespit edilmiştir. Adjaye, belirsiz ve topluluğun katılımıyla gelecekte farklılaşabilecek bir mimari tasarım yöntemi izlemektedir. Mimari tasarımda temel alınan çözüm bulunana kadar diyalog yolu her zaman açık görünmektedir. Mimar, o bölgenin bilgisine sahip olmanın ve inşa alanında bulunmanın değerli olduğundan bahsetmektedir. Bu şekilde katılımcılar ve mimarlar arasında bilgi aktarımı gerçekleştirilebilecek ve bilgi

demokratikleştirilmiş olacaktır. Böylece, o bölgenin bilgileri ve mevcut ilişkileri geliştirilebilecektir.

Şekil 3.40: Ulusal afro-amerikan tarihi ve kültürü müzesi – iç mekandan fotoğraflar.

Mimar, topluluğun multidisipliner bir iyileştirme sürecinin mimarlık disiplini içerisindeki bir aktörü olarak görülmektedir. **Adjaye Associates (2020a)**, genellikle kentsel alanlarda çalışmakta ve bu alanların imar normlarına göre tasarımlarını dönüştürmektedir. Bu bazı noktalarda kendi tasarımlarından ödün vermek anlamına gelmektedir. Ancak bu şekilde mevcut kentsel ve ekonomik sistem içerisinde tasarımlar inşa edilebilmektedir. Mimar, seçtikleri projelerde üst gelir grubuna hitap eden projeler de yaptıklarını aktarmakta, ancak her zaman dengeli bir çalışma formülü üzerinde çalıştıklarını belirtmektedir. Örneğin, üst gelir grubunda bulunan bir işverene yapılacak konut tasarımıyla birlikte, aynı zaman diliminde nitelikli tasarıma ulaşamayan ve mimarın ücretini ödeme imkânı zor bulunan insanlara yönelik de projeler hazırlanmaktadır. Mimar, bu şekilde kendi pratikleri içerisinde bir eşitlik kurguladıklarını söylemektedir. Bu noktada mimar, sosyal mimarlık pratiklerine yoğunlaşmış olsa da hâkim mimarlık pratiğine benzer uygulamalar da yaptığı tespit edilmiştir. Mimar, mimarlık hizmetini herkese ulaşılabilir kılmak ve yüksek gelirli projelerden elde ettiği gelirleri sosyal mimarlık projeleri için kullanmak yoluyla bir denge sağlamaktadır. Dolayısıyla, Adjaye mevcut olan sosyal ve ekonomik yapı

içerisinde bir denge kurmakta ve bu şekilde hâkim normlar içerisinde iyileştirmeler yaratabilmektedir.

İlham yaratmak – makro etki ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde Adjaye'nin, sosyal mimarlık alanında farklı bağlamlarda kullanılabilecek farklı tipolojiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Örneğin, Sugar Hill Sosyal Geliştirme Projesi'nde konut birimleri ile kültür işlevinin bulunduğu birimler arasında yeni ilişkiler kurması ve o konut bölgesini yaşayan bir alan olarak planlaması gösterilebilir. Aynı şekilde Ulusal Afro-Amerikan Tarihi ve Kültürü Müzesi'nde binanın sosyal anlamı üzerine inşa edilen sosyal mimarlık işlevi ile binanın estetik ve simgesel anlamı üzerine yoğunlaşan anıtsal mimarlık işlevi tek bir yapı bünyesinde bir araya gelmesi gösterilebilir. Bu yapı, 21. yüzyılda sosyal kimlik bağlamında oluşturulan binaların nasıl olması gerektiğine dair farklı bölgelere ilhamlar yaratma potansiyeli taşımaktadır **Şekil 3.43 (Web 33, 2015)**. Sonuç olarak, Adjaye Associates, hem mimarlık alanında, hem de multidisipliner iyileştirme süreçlerini kurgulayabilecek her alanda geliştirilebilecek farklı fikirler ve uygulama yöntemleri oluşturmuştur **Tablo 3.5**.

Şekil 3.41: Sugar Hill sosyal geliştirme projesi planı.

Tablo 3.5: David adjaye – adjaye associates sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Hâkim mimarlık pratiklerinin toplumsal anlam yaratmada yetersiz olduğu, yapıların estetik ve maddi değerlere odaklanarak sosyal-kültürel bağlarını kaybettiği, mimarlık hizmetinin yalnızca üst gelir grubuna sunulmasının eksik olduğu eleştirilmektedir.	Mimarlık disiplininin maddi, kavramsal ve sosyal dönüşüm fırsatlarına odaklanılması gerektiği eleştirilmektedir. Mimarlık pratiğinde estetik ve formun, problem çözme sürecine dayalı olarak şekillenmesi gerektiği savunulmaktadır.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Mimarın topluluk katılımını ön planda tuttuğu görülmektedir. Bu süreçler, bireylerin kendileri gibi olabilmeleri ve ihtiyaçlarını ifade etmeleri üzerine kuruludur. Bu diyaloglarla demokratik ve çok katılımlı süreçler organize etmektedir.	Bu projeler, sosyal konutlarla sanat ve tarih odaklı alanlar yaratarak, kültürel kimliklerin korunmasına ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Mimar, küçük ölçekte tasarlanan bu projelerle toplumsal barışa yönelik uzun vadeli etkilere ulaşmayı hedeflemektedir.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Mimarın katılımcı ve belirsiz süreçlerle mimari tasarımda dönüşüm yarattığı tespit edilmiştir. Üst gelir gruplarına yönelik projelerden elde edilen gelirlerle, düşük gelirli kesimlere de nitelikli mimarlık hizmeti sunarak denge kurmaktadır.	Sosyal mimarlık alanında farklı bağlamlarda kullanılabilecek çeşitli tipolojiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Örneğin, konut ve kültürel işlevleri bir araya getirmiş ve sosyal ve anıtsal mimarlık işlevlerini tek yapıda birleştirmiştir.	

3.6. Michael Maltzan Architecture

Los Angeles merkezli Michael Maltzan Architecture, kentin içerisindeki gittikçe artan evsizlik problemini çözmeyi ve sosyal ayrışmayı azaltmayı hedeflemektedir. Gelişmiş kent yapılanması içerisinde ötekileşmiş ve izole olmuş kesimleri kente entegre eden ve farklı sosyal kutuplar arasında bir bağlantı kurmayı hedefleyen mimari yapılar üretmektedirler. **Maltzan (2013)**, sosyal etkileşimlerin ve topluluk fikrinin güçlü olmadığı bir coğrafyada daha farklı bir mimarlık yapma yöntemini aramaktadır. Tez kapsamında mimar, evsizler için destekleyici ve kalıcı konutlar sağlayan projeleri New Carver Apartments ve Star Apartments üzerinden incelenmiştir.

2009 yılında inşa edilen New Carver Apartments'tır **Şekil 3.44 [Web 37, 2014]**. Bu bina evsizler için konut birimlerinden oluşmakta ve topluluğu güçlendirmek için özel ve kamusal alanları bir arada kurgulamaktadır. Los Angeles otoyolunun kenarında konumlanan ve bilinçli olarak ortak mekanlarını otoyola doğru yönlendiren mimar, farklı sosyal sınıflar arasında görsel bir iletişimi kurmak amacındadır. Mimar, bu yaklaşımını spekülatif bir mimari deney olarak yorumlamaktadır **[Maltzan, 2012b]**.

Şekil 3.42: New carter apartments.

2014 yılında inşa edilen Star Apartments **Şekil 3.45** [Web 38, 2022]. otopark işlevi olan tek katlı bir binanın yıkılmadan dönüştürülerek ve üzerine altı katlı yaşam birimi eklenerek oluşturulmuştur. Dezavantajlı gruplar ve evsizler için yaşama ve sosyalleşme alanları yaratan bu binanın dönüştürülen zemin katında ortak kullanılacak alanlar bulunmaktadır. Üst katlarda daireler ve “ortak alan katmanı” bulunmaktadır. Bu katman içerisinde oluşturulan kolektif mekanlar ve holler, binada yaşayan insanların birbirleriyle karşılaşmalarına ve güvenli bir ortam içerisinde etkileşim kurmalarına olanak sağlamak amacıyla oluşturulmuştur [Maltzan, 2012a].

Şekil 3.43: Star apartments.

Kavramsal çerçevenin birincil ilkesi olan arzu ilkesi açısından incelendiğinde, mimarın eleştirinin kent içerisindeki sınıflar arasındaki sosyal izolasyon üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genellikle Los Angeles kenti içerisinde çalışan mimar, bu şehrin içerisindeki konumlanan farklı sınıfların ne kadar uç noktalarda olduğundan yakınmaktadır. Kent içerisindeki farklı ekonomik sınıfların ötekileştirilmesi ve kentin dışarısına itilmesi, kentin içerisinde kültürel bir monotonluk üretmektedir. Aynı zamanda kent içerisindeki konutlara erişim çok sınırlı görülmektedir. Yüksek bir popülasyona sahip bir kent içerisinde konut erişiminin sınırlanması, evsizlik gibi

problemlere sebep olmakta ve kent içerisindeki eşitsizliğin derinleştiği anlamına gelmektedir.

Mimara göre, şehrin psikolojisi tekillik üzerine kurulmuştur. Los Angeles'ta yoğunlukta bulunan tek aileli evler, bir topluluk üretmekten uzaktır. Aynı zamanda, aşağılayıcı ve küçümseyici tutumlardan dolayı topluluklardan uzaklaşan evsizler ve dezavantajlı gruplar da genellikle tekil bir hayat sürmektedir. Mimara göre, kent içerisinde topluluk bilinci ve birlikte yapma ve yaşama güdüsü yeterince gelişmemiştir. Kent içinde birlikte yapılan etkinliklerde bir arada bulunulsa da bireyler arasındaki etkileşim zayıf kalmaktadır. Mimar, kent içerisindeki kamusal alanların varlığının Avrupa'daki önemli kentlerde olduğu gibi var olmadığını ve bölgede kamusal alan bilincinin zayıf kaldığını aktarmaktadır **Şekil 3.46 [Web 37, 2014] (Maltzan, 2013).**

Şekil 3.44: New carter apartments – bina içinde oluşturulan kamusal mekan.

Kavramsal çerçevenin ikinci birincil ilkesi olan umut üzerinden incelendiğinde, mimarın farklı yaşama dair kurguladığı hayallerinin, sosyal bağlantıların güçlendirilmesi ve topluluk düşüncesinin güçlenmesi üzerine odaklandığı tespit edilmiştir. Bu hayallerde farklı kültürlerde sosyal sınıfta olan insanların bir arada yaşaması ve tüm bireylerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri mekanlara ulaşmaları

ön plana alınmaktadır. Mimar, sosyal eşitsizliklerin çok derin olduğu bir kent içerisinde hâkim düşünce normlarına karşı çıkmakta ve mimarlık disiplini içerisinde etik değerleri merkeze almaktadır. Bu şekilde mimarlık disiplinin de katkısıyla her insanın, insani yaşam koşullarının üstünde yaşaması fikri önemli görülmektedir. Mimar, bu noktada mimarlık disiplinin çok derin sosyal problemler içinde bulunan insanların her problemini çözemeyeceğini, yani bütüncül bir toplumsal değişimin mümkün olmadığını, ancak iyileştirmelerin mevcut olabileceğini aktarmaktadır. Bu yaklaşıma göre, mimarlık disiplinin tek başına oluşturabileceği etkilerin sınırlarının farkında olunması gerektiği fikri önem kazanmaktadır.

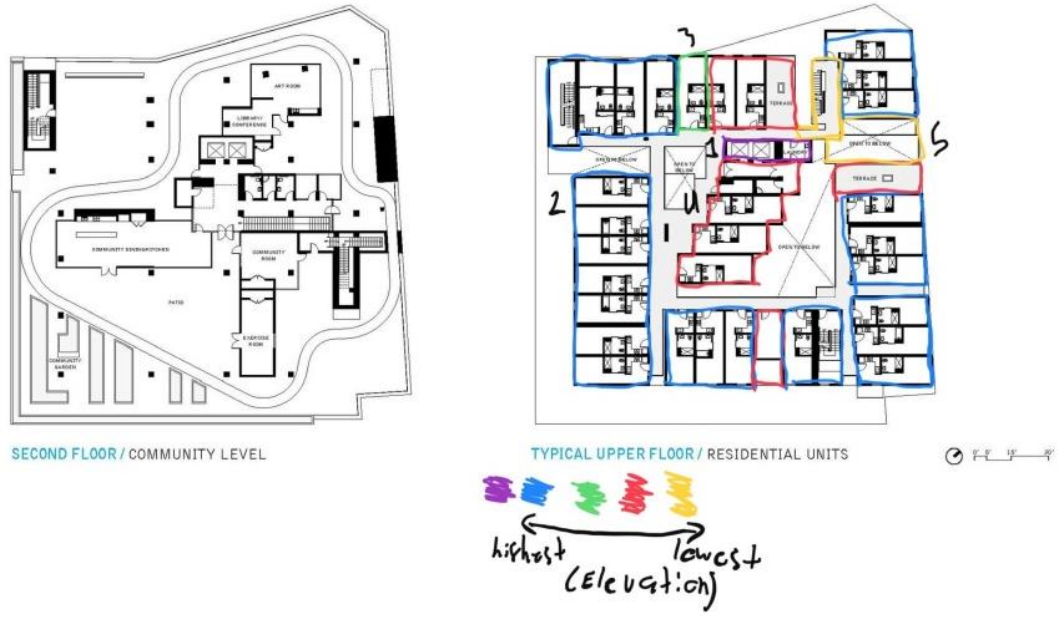
Uygulamaya yönelik ikincil ilkelerin ilki olan Gündelik yaşam – demokrasi ilkesine göre incelendiğinde, bu tasarımların belirli bir nüfusa yönelik olarak oluşturulduğu ve mümkün olduğunca katılımcı tasarım yöntemlerinin izlendiği tespit edilmiştir. Mimar, kendi tasarım sürecini tabandan tavana doğru gelişen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Toplulukla birlikte bilgi alışverişi yaparak proje geliştirmenin mümkün olduğunu düşünmekte ve bu şekilde nitel mimarlık bilgisine ulaştıklarını aktarmaktadır. Mimar, binanın kullanım aşamasında da kullanıcılarla etkileşim kurmakta, sorunlarını, başarılarını, sevdikleri veya sevmedikleri durumları ve konuta dair olası değişiklikleri tartışmaktadır. Kullanım aşamasında oluşan bu tartışmalar, binanın dinamik bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır **Şekil 3.47 [Web 38, 2022]**.

Şekil 3.45: Star apartments - katılımcı tasarım süreci.

Los Angeles'ta dışlanmış olan popölasyon içerisindeki toplulukların zayıf olduğu aktarılmaktadır. Kent içerisinde dışlanmış nüfusun, mimarlık içerisindeki katılımcı yöntemler sayesinde bir topluluk haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Güçlü olmayan veya var olmayan bir topluluk içerisinde katılımcı tasarım yöntemleri izlemenin zor olduğu aktarılmaktadır. Dolayısıyla katılımcı tasarım yöntemlerinin, insanların birbiriyle daha yoğun olduğu etkileşim kurdukları, binanın kullanım sürecinde zenginleştiğı tespit edilmiştir. Gündelik yaşam ölçeğinde bireysel ve toplumsal iyileştirmeler kurgulama amacı, bireyler arasındaki eşitliği de iyileştirmekte ve demokratik tasarım süreçlerinin çoğalmasına sebep olmaktadır.

Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ikincil ilkesine göre incelendiğinde, Michael Maltzan Architecture'ın tasarımlarında “birlikte yaşam ile mahremiyetin dengesi” ve “görünür olmak” kavramlarına odaklandıkları tespit edilmiştir. **Maltzan'ın (2016)** mimari tasarımlarında sosyal etkileşim kurmak kadar kendi özel alanına sahip olmak da önemli görölmektedir. Her iki projede de kronik evsiz insanların kendi özel alanlarına sahip olan bireyler olarak hayata devam etmeleri önceliklendirilmiştir. Mimara göre, kronik evsiz insanlar ortalama olarak yedi-sekiz yıldır sokaklarda yaşamış olan insanlardır. Mahremiyetin ve kendi özel alanının yoksunluğu, bu insanların kendilerini korumak için genellikle içe kapanmalarına ve psikolojik bir kabuk geliştirmelerine sebep olmaktadır. Bu kabuğun nazik bir süreç sonrasında kırılması için özel ve kamusal alanların bir dengesine ihtiyaç vardır. Mimar, her iki projede de özel, yarı özel, yarı kamusal ve kamusal alanları bina içerisinde organize etmeyi amaçlayarak bu dengeyi kurmaya çalışmıştır. Yatak odası ve banyo hizmetlerinin bulunduğu özel alanları, kullanıcıların birbirlerini gördükleri sirkülasyon alanları olan yarı özel-yarı kamusal alanlar takip etmektedir. Ortak mutfaklar, ortak yaşam alanları, sosyalleşme alanları, eğitim, iş ve sağlık hizmetlerini aldıkları ortak mekânlarla bina içerisinde kamusal alanlar oluşturulmaktadır. Burada kolektif mekânlar, ütopya edebiyatında genellikle klasik mimari ütopya anlayışları içerisinde genellikle ortaya çıkan özel alanların reddini içermemekte; bu kolektivizm, sağlıklı bir yaşam için mahremiyet ve birey olmak arasında bir dengeyi aramaktadır **Şekil 3.48 [Web 39, 2014].**

Şekil 3.46: Star apartments'ın kat planları – kullanıcıların birbiriyle karşılaşmaları için tasarladığı yarı kamusal yarı özel sirkülasyon alanları.

Maltzan (2012b, 2013), New Carver Apartments'da farklı bir denemede bulunmaktadır. Los Angeles kentindeki sosyal ayrışmadan dolayı farklı kutupların birbirleriyle etkileşim kuramaması problemine karşı deneysel bir tutum izlemektedir. Kent içerisindeki üst gelir grubunun kullandığı otoyolun hemen yanına inşa edilen bu bina, pencerelerin ve terasın konumları ve daire biçimi ile otoyolu manzara olarak seçmiştir. Mimara göre bu bina yoluyla, genellikle trafik probleminden dolayı statik bir durumda bulunan yolcular ve şoförler ile yıllarca evsiz olarak yaşamış binanın kullanıcıları arasında belirli bir görünürlük ortaya çıkabilir. Bu yeni anlayışa göre, kent içerisinde birbirinin farkında olmayan gruplar arasında etkileşim kurulabilir. Mimara göre bu fikirle, en azından şehrin mevcut izole olan yapısını afişe edilmiş olunmaktadır **Şekil 3.49 [Web 40, 2022]**.

Dönüştürücü süreçler ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, Maltzan'ın yapılarında yıkıcı olmak yerine dönüştürücü ve süreç içerisinde öğrenmeye dayalı bir yaklaşım izlendiği tespit edilmiştir. Mevcutta bulunan konut sorununa uygun maliyetlerle hızlı çözüm bulma arayışında olan **Maltzan (2022)**, sosyal etkileşim mekânları oluşturmak için plan düzleminde çalışmıştır. Yaşama alanları, sirkülasyon alanları ve ortak alanların konumlandırılması, özel alandan kamusal alana doğru oluşturulmuştur. Bu

açından bakıldığında, Maltzan'ın sosyal konut projeleri, plan düzlemi üzerinden toplumsal iyileştirmeler kurgulaması bakımından farklılaşmaktadır.

Şekil 3.47: New carter apartments – otoyol ilişkisi.

Star Apartments projesi, mevcutta bulunan bir binanın dönüştürülmesi ve kat olarak yükseltilmesi sonucu oluşmuştur. **Maltzan'a (2012a)** göre, Los Angeles kentinde binalar dönüştürülmek yerine çoğunlukla yıkmakta ve yerine yenisi inşa edilmektedir. Mevcut binayı yeni işlevle kente entegre etmenin önemli olduğunu belirten mimar, bu yöntemin ekonomik olarak maliyeti düşük, inşa süresi olarak hızlı ve binanın karbon ayak izi bakımından da daha düşük olduğunu aktarmaktadır **Şekil 3.50 [Web 41, 2021]**. Mevcut bina, ortak kolektif alanlar ve ticari alan olarak kullanılmakta ve kent içerisinde yaşayan insanlarla bina ve binanın kullanıcısı arasında ilişki kurulmasına olanak sağlanmaktadır.

Şekil 3.48: Star apartments – mevcutta bulunan yapının ticari işlev kazandırılarak korunması ve üzerine sosyal konut bölümlerinin inşa edilmesi.

Maltzan’ın (2021) Skid Row Housing Vakfı ile birlikte meydana getirdiği bu projeler, büyüme odaklı olmayan bakış açılarıyla mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle, mevcut ekonomik sistem içerisinde kar odaklı olmayan konut sağlayıcılarının rolü, nitelikli mimarlık hizmetinin dezavantajlı gruplara ulaşması için önemli görülmektedir. Bu şekilde, kar elde etmek üzerine dayalı bir alışveriş yerine, sosyal ve ekonomik problemleri çözebilecek bir sosyal mimarlık alanı açılmaktadır.

Mimarlık disiplini içerisindeki hâkim normların ve yönetmeliklerin mimari tasarımı kısıtlayıcı bir rolü olduğunu aktaran mimar, bu normların esnetilmesi için yönetimlerle pazarlık masasına oturulduğundan bahsetmektedir. Bu şekilde, normların dışında farklı tasarımların yapılmasının mümkün hale geldiği aktarılmaktadır.

İlham yaratmak – makro etki ikincil ilkesi üzerinden incelendiğinde, bu projelerin daha farklı konut geliştirme çalışmalarını hızlandırdığı ve evsizler için konutların ve diğer sosyal hizmetlerin sınırlı olduğu Los Angeles gibi bir şehirde olası iyileştirici projelerin başlangıcı olduğu tespit edilmiştir. Los Angeles gibi bir şehirde sosyal konut ve sosyal hizmetlerin gelişmesinin bu kadar geç bir tarihte olması, farklı sosyal sınıflar arasındaki yüksek farktan dolayı oluşmuş olabilir. **Jackson’a (2021)** ve **Hickel’a (2020)** göre, kamu tarafından organize edilen barınma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin var olduğu ülkelerde gelir açısından alt ve üst gelir grupları arasındaki fark azalmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerde toplumsal refah ve sosyal etkileşimler yüksek seviyelerde olmakta ve hayattan memnuniyet ve mutluluk gibi duygular yüksek seviyede bulunmaktadır. Araştırmalara göre, alt ve üst gelir arasındaki farkın yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik olarak “yetişememe” hissinden dolayı insanlarda huzursuzluk ve tükenmişlik duyguları daha çok yaşanmaktadır. Dolayısıyla kentsel eşitsizliklerin yüksek olduğu Los Angeles gibi gelişmiş bir şehirdeki küçük ölçekli sosyal projeler, kent içindeki eşitsizlik ve huzursuzluk konularını daha görünür bir hale getirmektedir.

Maltzan, Skid Row Housing Vakfı ile kent içerisinde beşten fazla sosyal konut projesi uygulamıştır. Bu projeler arasında sosyal hizmetler ve etkinlikler bakımından bir etkileşim bulunmaktadır. Bu şekilde, kentin içerisinde veya çevresinde yaşayan dezavantajlı grupların toplumsal etkileşimi arttırılmış, birbirlerini tanımalarına ve ağlar oluşturmalarına imkân sağlanmıştır **Tablo 3.6.**

.

Tablo 3.6: Michael maltzan architecture - sonuç tablosu.

A1. Arzu	A2.Umut	
Los Angeles'taki sosyal sınıflar arasındaki izolasyona odaklandığı görülmüştür. Farklı ekonomik sınıfların kentten dışlanması, kültürel monotonluğa ve konut erişiminin kısıtlanmasına yol açarak evsizlik gibi sorunları derinleştirmektedir.	Mimarın toplumsal bağlantıların ve topluluk bilincinin güçlendirilmesine yönelik hayaller kurduğu görülmüştür. Mimar, sosyal eşitsizliklerin derin olduğu kentlerde, mimarlık yoluyla etik değerleri ön planda tutarak herkesin insanca yaşam koşullarına ulaşmasını amaçlamaktadır.	
B1. Gündelik Yaşam – Demokrasi	B2. Küçük Ölçekli – Kısa Süreli Kurgular	
Kullanım süreci, kullanıcıların binayı kullanırken yaşadıkları deneyimlere göre dinamik bir yapıya kavuşmaktadır. Bu yöntemle, özellikle dışlanmış topluluklar arasında güçlü olmayan sosyal bağlar katılımcı süreçler sayesinde güçlenmektedir.	"Birlikte yaşam ile mahremiyetin dengesi" ve "görünür olmak" kavramlarına odaklanıldığı görülmektedir. Evsiz bireylerin hem özel alanlarına sahip olmasını hem de sosyal etkileşimi deneyimlemelerini sağlamayı amaçlamaktadır.	
B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro-Etki	
Yapılarında yıkıcı yaklaşımlardan kaçınılarak, mevcut yapıları dönüştürmeye ve süreç içinde öğrenmeye dayalı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir.	Los Angeles gibi büyük kentsel eşitsizliklerin bulunduğu bir şehirde sosyal konut ve hizmetlerin gelişmesini hızlandıran bu projeler, evsizler için sosyal hizmetlerin ve konutların yetersiz olduğu bir şehirde olası iyileştirici projelerin başlangıcıdır.	

4. TARTIŞMA

Üçüncü bölümde, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri, literatürde açıklanan mikro-ütopyacı kavramsal çerçeve yoluyla incelenmiştir. Bu pratikler, mikro-ütopyacı pratikler gibi pragmatist bir yapıya bürünerek küçük çaplı toplumsal iyileştirmeler yaratma amacı taşımaktadırlar. Farklı bağlamlar içerisinde farklı yöntemlerle, mimarlık disiplini içerisinde benzer anlamlara açılan bir alan oluşturmuşlardır. Mevcutta bulunan bağlamda iyileştirici potansiyeli olan değerleri merkeze alarak toplumsal iyileştirmeye katalizör olacak pratikler oluşturmuşlardır. **Hickel'in (2020)** tanımladığı büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde pratikleri değersiz hale getirilmiş “bireyler”, bu iyileştirici projeler içerisinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Örnek olarak Heringer'in günlük hayat içerisinde bakım faaliyetleri ve ev işleri gibi alanlarda ekonomik olarak değersizleştirilen kadınların faaliyetlerini mimari tasarımının içine dahil etmesi ve bölgede genellikle istenmeyen olarak görülen engelli bireylerin üretmelerine olanak veren mekanlar oluşturması ve Adjaye'nin sosyal kimliğinden dolayı sistem içerisinde eşit mücadele alanı olmayan Afro-Amerikalılar özelinde mimarlık pratikleri kurgulaması gösterilebilir.

Sosyal mimarlar tarafından bu projelerin, bulunduğu bölgelerde olumsuz bağımlı olma hallerini azalttığı ve suç oranı yüksek bölgelerde suç oranını düşürdüğü aktarılmaktadır. Sosyal mimarların bu projelerde kurguladıkları mekanlar; genellikle ortaklaşa kullanılabilir, birlikte öğrenme ve yapma faaliyetlerinin yapılabileceği ve sosyal etkileşimin zenginleşeceği ortamı yaratan mekanlardır. **Hari'ye (2019)** ve **Seligman (2008)** göre, anlamlı olduğunu düşünülen çalışmalarla uğraşmak ve **Schmid'e (2014)** göre güçlü sosyal etkileşimler kurmak, genellikle her türlü bağımlılığı ve yaşam içerisindeki olumsuz ve sağlıksız döngüleri yıkıcı bir etkide bulunmaktadır: “Bağımlılığın karşıtı bağ kurmaktır” (**Hari, 2019**). Küçük ölçekli sosyal mimarlık projelerinin sosyal etkileşim temelli olduğu ve hakim olan anlamlardan daha derin anlamları merkezine aldığı tespiti yapılabilir.

Sosyal mimarlık projeleri, içerisinde yaşayan kullanıcılara “ekonomik sürdürülebilirlik” kurgulama amacı konusunda ortaklaşmış görülmektedir. Bu projeler içerisinde bölge halkının kendi kendine yetebilen ekonomik bir yapıya sahip olmaları önemsenmiş ve hem projenin kendisi, hem de bu proje içerisinde ortaya çıkan farklı kurgular yoluyla iyileştirici çözümler inşa edilmiştir. Örnek olarak, Kéré'nin Burkina

Faso'daki yapılarındaki şantiyede çalışma fırsatlarının, bölgede yaşayan gençlerin çalışmak için farklı bölgelere göç etmelerine gerek kalmadan yaşamlarına devam etmelerini sağlaması, Maltzan'ın evsizler için inşa edilen sosyal konut projelerinde ticari ve iş öğrenimi alanlarını birlikte kurgulaması ve Heringer'in bölge halkının dokuma işlerini 2018 Venedik Mimarlık Bienali'nde sergiledikten sonra küresel pazarda satılmasını sağlayarak, bölge halkının kazanç elde etmesine yardım etmesi gösterilebilir **Şekil 4.1**.

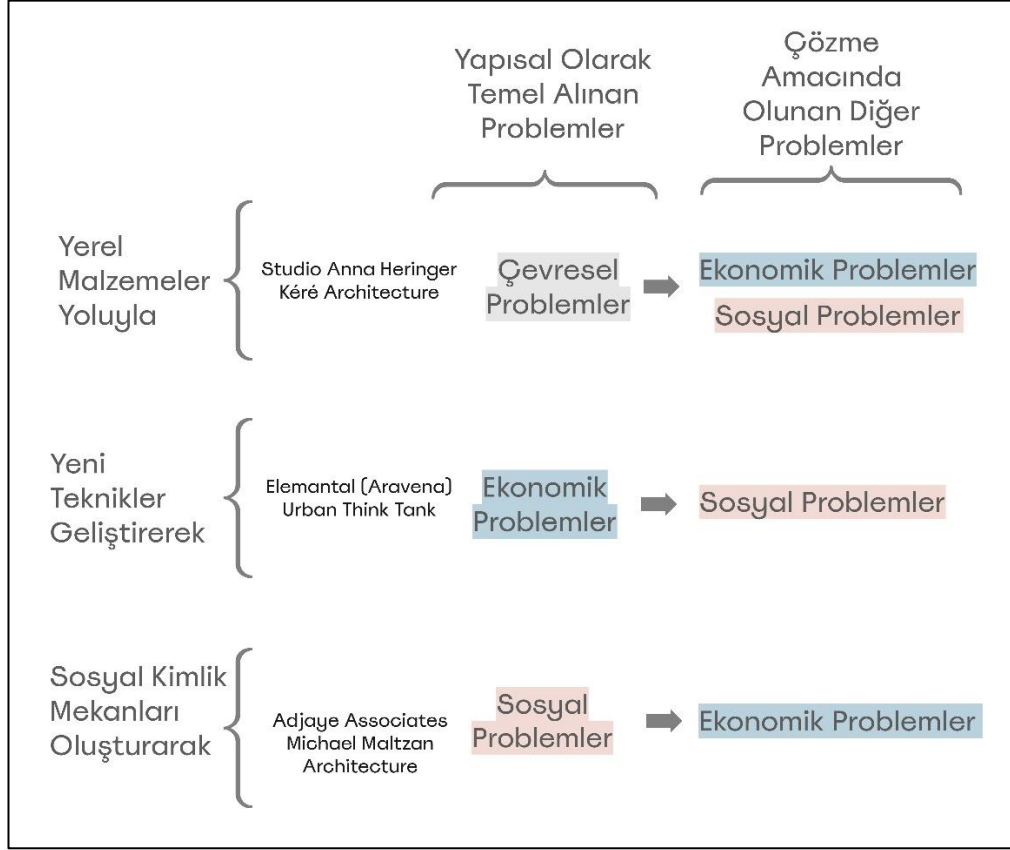
Sosyal mimarlık pratikleri, mikro-ütopyacı pratikler gibi belirsiz ve sonucu belli olmayan kurgulardır. Bir projenin iyileştirici potansiyeli kesin değildir ve çözümün kendisi sürecin içerisinde gelişmektedir. **Maltzan'a (2021)** göre, bu pratiklerin iyileştirici sınırlarının farkında olunmalı ve her problemi kesin çözebilecek bir yapıda olmadığı anlaşılmalıdır. Sosyal mimarlık projeleri, **Mauch'un (2019)** "yavaş umut" kavramında detaylandığı gibi, spesifik bağlamlarda ve ölçeklerde çalışmakta, olumlu ve olumsuz gerçeklerin farkında olarak hareket etmekte ve olası etkiler için belirli süreçleri kurgulamaktadırlar.

4.1. Temel Alınan Problemler (Mimari Mod)

Yerel malzemeler yoluyla sosyal mimarlık kategorisinde bulunan Heringer ve Kéré, ana akım mimarlık pratiğinde kullanılan geri dönüştürülemeyen ve çevreci olmayan yapı malzemelerinin kullanımını eleştirmekte ve çözümü daha yerel bağlamlarda bölge halkı tarafından benimsenen ve uzun yıllardır inşa edilen yerel malzemeler ve tekniklerin güçlendirilmesinde bulmaktadırlar. Bölgede yaşayan insanların, katılımcı tasarım ve uygulama yöntemleriyle topluluk ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesi ve daha bağımsız bir ekonomik yapı içerisinde bulunmaları da hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu kategori içerisindeki projelerin, yapısal olarak çevresel problemleri çözümünden temellenerek sosyal ve ekonomik problemleri de çözmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

Yeni teknikler geliştirerek sosyal mimarlık kategorisi içerisinde bulunan Aravena (Elemental) ve Urban Think Tank genellikle yasal olmayan bölgelerdeki insanların hem nitelikli hem de karşılayabilecekleri konutlara sahip olmalarını merkeze almış, tasarım odaklı yaklaşımlarında bölge halkının katılımını ve bilgisini önemsemiş ve kültürel, sanatsal, spor alanları ile sosyal etkileşimlerin artırılmasını ve suç oranlarının

azaltılmasını hedeflemişlerdir. Dolayısıyla sosyal mimarlığın bu kategorisi içerisindeki projelerin, yapısal olarak ekonomik problemlerin çözümünden temellenerek sosyal problemleri de çözmeye çalıştığı tespiti edilmiştir.

Şekil 4.1:Yapısal olarak temel alınan problemler.

Sosyal kimlik mekanları oluşturarak sosyal mimarlık kategorisi içerisinde bulunan Adjaye, Afro-Amerikalı olmak, Maltzan ise evsiz ve alt gelir sınıfında bulunmak kimliklerini merkeze alarak ve bu kimliklere sahip insanların yaşamlarını iyileştirmek amacını temel alarak sosyal mimarlık kurgulamışlardır. Maltzan'ın kentsel ayrışmayı ortadan kaldırmak ve kentin farklı sınıfları arasında görünürlük yaratmak için Los Angeles'ta inşa edilen projesi New Carver Apartments ve Adjaye'nin ABD içerisinde Afro-Amerikan bireylerin geçmişlerini anmak ve kültürlerini onurlandırmak için Washington'da inşa ettiği Ulusal Afro-Amerikan Müzesi, biçimleri ve anıtsal bir özellik göstermeleriyle, sosyal mimarlık alanında daha farklı örnekleri oluşturmaktadırlar. Bu mimarlar aynı zamanda, yapıların içerisinde oluşturulan iş fırsatları yoluyla, bu kimliğe sahip insanların ekonomik olarak güçlenmesini de hedeflemektedirler. Dolayısıyla sosyal mimarlığın bu kategorisi içerisindeki

projelerin, yapısal olarak sosyal problemlerin çözümünden temellenerek ekonomik problemleri de çözmeye çalıştığı tespiti yapılmıştır.

4.2. Katılımcılık (Ontolojik Mod)

Tez kapsamında incelenen sosyal mimarlar, ana akım mimarlık uygulamalarından ayrıışan pratikler oluşturmaktadırlar. Literatürde bahsedildiği gibi, hâkim düzenden farklılaşan tasarımlar bu düzenin eleştirilmesi sonucu oluşabilmektedir. Sosyal mimarlar, gündelik yaşam ölçeğinden kent ölçeğine kadar ana akım haline gelmiş tasarım normlarını sorgulayan ve eleştiren bir tutum izlemekte ve kendi farklı tasarım yöntemlerini bu eleştirdikleri alanlara alternatif oluşturacak şekilde kurgulamaktadırlar. Sosyal mimarların bu eleştirilerinden biri, hâkim ideolojik yapı içerisindeki sosyal etkileşimlerin zayıf kaldığı eleştirisidir. Mimarlar göre, büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde kâr elde etmeye ve dolayısıyla rekabet etmeye dayalı ilişkilerin dışındaki insani anlamlar kendine sınırlı bir alan bulmaktadır. Örnek olarak Maltzan, Los Angeles kenti bağlamında, eylemlerin tüketmeye ve maddi hazlara dayalı olduğunu aktarmaktadır. “Bu mekanlar bir grup olarak aynı faaliyette bulunduğumuz ancak bireysel alanlarımızda izole olduğumuz yerlerdir. Bu olgu, bu şehrin en karakteristik mekanlarının çoğunda ortaya çıkmaktadır. İster otoyolda diğer yüzlerce yolcuyla yan yana olup sadece önümüze baktığımız yer, ister sahilde geniş bir battaniyenin üzerinde yan yana olup okyanusun genişliğine doğru batıya baktığımız yer, ister sinemada oturup birbirimize değil ekrana baktığımız yer olsun, en çok paralel ve bağlantısız deneyimlerden oluşan bir alanı işgal etmeye alışkınız” [Maltzan, 2013].

Maltzan’ın kent yaşamındaki sosyal etkileşimlerin zayıf olduğuna dair bu tespiti, **Bourriaud’un (1998)** mikro-ütopyacı yaklaşıma dair tanımlamalarına karşılık oluşturmaktadır. Bourriaud'a göre mikro ütopyalarda sanat eseri, ticari veya biçimsel anlamlarının dışında, toplumsal bir anlam kazanmaktadır. Bourriaud bu yeni anlamı, sosyal etkileşimlerin yeniden canlandığı büyüme sonrası kuramına benzer bir şekilde tanımlamaktadır: “İş ve boş zaman arasındaki ilişkilerin tersine döndüğü dünya ekonomileri, herkesin birbirine temas etme şansının olduğu yerler, insanların tekrardan dostluk ve paylaşmanın ne anlama geldiğini öğrendiği yerler, profesyonel ilişkilerin bir şenlik kutlaması olarak ele alındığı yerler, insanların işlerinin görüntüleriyle sürekli

olarak temas halinde olduğu yerler” [Bourriaud, 1998]. Vieira’nın (2010) ütopycacı pratikleri gündelik yaşamdan beslenen kurgular olarak tanımlaması gibi Bourriaud (1998) da mikro-ütopycaların üretilmesi için insanlar arasındaki somut bağlantıların gerekli olduğundan bahsetmektedir. Klasik ütopycacı anlayışın temellerinden biri olan “kolektif olmak” ve “iş birliği” kavramları, mikro-ütopycacı pratiklerde de temel bir rol oynamaktadır. Bu temel rol, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri içerisinde de içselleştirilmiştir.

Tez kapsamında incelenen sosyal mimarlar, katılımcı tasarım yöntemleri izleyerek topluluk içerisindeki bağları yeniden inşa etmek veya güçlendirmek amacı taşımaktadırlar. Mimari tasarımı oluşturan bilgiler, bölgede yaşayan insanların aktif bir rol aldığı süreçler sonucunda üretilmektedir. Bunun sonucunda hem topluluğun birlikte üretmesi ve topluluk duygusunun güçlendirilmesi sağlanmakta hem de kullanıcının binaya karşı aidiyeti güçlendirilmektedir. Dolayısıyla kolektif olan alanı yeniden inşa etmeye çalışan sosyal mimarlık projeleri, topluluk içerisindeki bireylerin gündelik yaşamlarından beslenerek mevcut olabilmektedirler.

Çalışma içerisinde incelenen sosyal mimarlık kategorileri, birbirinden farklılaşan katılımcı yöntemler izlemektedirler. Birinci kategori olan “yerel malzemeler yoluyla” sosyal mimarlık kategorisi içerisinde incelenen Kéré ve Heringer, gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarında çalışmaktadırlar. Dolayısıyla içerisindeki toplulukların hali hazırda birbiriyle bütün oldukları ve sosyal etkileşimlerinin güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bu mimarlar, kırsal bölgede yerel malzeme ve tekniklerin kullanımını ve birlikte yapma süreçlerini, tasarım süreçlerinin merkezine almaktadır. Binanın işlevi doğrultusunda küçük ve basit planlar oluşmakta, binanın planı ve hatta biçimi yerel yapım yöntemlerinden ve malzemelerden etkilenmektedir. Dolayısıyla bu kategoride, mimari tasarım düzeyinde katılımcı tasarım yöntemleri daha sınırlı uygulanabilmektedir. Katılımcı süreçler, uygulama ve kullanım süreçlerinde çok daha uygulanabilir ve etkili görülmektedir.

Sosyal mimarlığın yeni teknikler geliştirerek kategorisi içerisinde seçilen Aravena ve Urban Think Tank, gelişmekte olan kentler içerisinde yasal olmayan gecekondu bölgelerinde mimarlık üretmektedirler. Bu bölgelerde bulunan suç oranlarının yüksekliği ve işsizlik gibi problemler, bu toplulukların birbirleriyle olan etkileşimlerini zayıflatmaktadır. Bu yüzden bu bölgelerde sosyal etkileşim, Kéré ve Heringer’in çalıştığı bölgelere göre daha sınırlı görülmektedir. Heringer ve Kéré’nin

mimari tasarım düzeyindeki katılımcı tasarım süreçleri bireysel değil toplumsal bilgi üretmeye dayalıyken, yeni teknikler geliştirme yoluyla sosyal mimarlık üreten bu mimarlar, topluluk içerisindeki bireylerin kendi fikirlerini daha yüksek derecede önemsemekte ve mimari tasarım aşamasında kullanılmaktadırlar. Kullanıcının fikirleri, tartışma ortamının oluşturulacağı farklı etkinliklerle ve geliştirilen yeni teknolojilerle ele alınmakta, burada kullanılan bilgiler kullanıcılara özel tasarımların mümkün hale gelmesini sağlamaktadır **Şekil 4.2.**

Katılımcı Süreçler	Yerel Malzemeler Yoluyla		Yeni Teknikler Geliştirerek		Sosyal Kimlik Mekanları Oluşturarak	
	Kere Architecture	Studio Anna Heringer	Elemental (Aravena)	Urban Think Tank	Adjaye Associates	Maltzon Architecture
Topluluk Bilinci						
Katılımcı Mimari Tasarım Aşaması						
Katılımcı Mimari Uygulama Aşaması						
Katılımcı Kullanım Aşaması						

Şekil 4.2: Topluluk bilinci ve katılımcı tasarım süreçleri.

Bu projelerde katılımcı inşa süreci, yerel malzemeler yoluyla sosyal mimarlık üreten mimarların süreçlerine göre daha zayıf işlese de güçlü görülmektedir. Bölge halkının inşa etmeye karşı bilgisi hem inşa aşamasında uygulanmakta hem de artımlı yapı modeli sayesinde kullanım süreci boyunca devam etmektedir. Kullanım aşaması boyunca bina veya mahalle bazında genişleme, katılımcı tasarım süreçleri yürütülerek devam etmektedir. Yeni teknikler geliştirerek oluşturulan sosyal mimarlık projelerinde, sosyal mimarlığın diğer iki kategorisinde bulunmayan, bölgenin

mevcutta bulunan altyapı problemlerinin çözüm süreci bulunmaktadır. Mimarların bu süreç içerisinde de olabildiğince katılımcı süreçleri götürme amacıyla oldukları görülmektedir.

Sosyal mimarlık içerisinde sosyal kimlik mekanları oluşturarak kategorisi içerisinde seçilen Adjaye ve Maltzan, gelişmiş ülkelerde kent içerisinde veya çevresinde yaşayan gelir düzeyi düşük ve kentsel ortamdan dışlanmış topluluklar için mimarlık üretmektedirler. Adjaye ve Maltzan, gelişmiş kent içerisinde ötekileştirilen ve şartları olumsuz bölgelerde yaşamaya itilen kimlikleri sosyal mimarlık vizyonlarının merkezine almışlardır. Adjaye, Afro-Amerikan kimliğine, Maltzan ise evsiz ve alt gelir grubu içerisinde olma kimliklerine yönelik iyileştirici tasarım oluşturmaktadır. Maltzan'ın çalıştığı bağlam içerisinde topluluğun var olmadığı veya insanların aralarındaki bağların çok zayıf olduğu analiz edilmiştir. Adjaye'nin çalıştığı bağlamda ise aralarındaki bağlar zayıf olsa da iletişim halinde olan bir topluluk bulunmaktadır. Dolayısıyla Maltzan, evsiz insanlar arasında bir topluluk inşa etmeyi ve bu topluluğu güçlendirmeyi hedeflemekte, Adjaye ise mevcutta bulunan topluluğu sosyal kimlik üzerinden güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal kimlik mekanları oluşturarak kategorisi içerisinde, toplulukların aralarındaki bağların zayıf olduğu bağlamda katılımcı tasarım süreçleri izlemek zorlaşmaktadır. Bu yüzden bu mimarlar, katılımcı süreçlere kullanım aşamasında önem vermektedirler. Topluluğun güçlendirildiği zamandan sonra oluşturulan bu süreçler, daha etkili olmakta ve topluluk içerisindeki etkileşimi daha da arttırmaktadır.

“Yerel malzemeler yoluyla” sosyal mimarlık kategorisinden “yeni teknikler geliştirerek” ve “sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorilerine doğru gidildikçe mevcutta bulunan topluluk bilinci azalmaktadır. Katılımcı tasarım aşaması, “yeni teknikler geliştirerek” kategorisinde önemli bir rol oynamakta, “yerel malzemeler yoluyla” kategorisindeki güçlü olan, “sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorisinde zayıf bulunan toplumsal etkileşimlerden dolayı, bu kategorilerde mimari tasarım aşaması daha zayıf bulunmaktadır. Özel olarak Maltzan'ın bağlamı, mimari tasarım aşamasında çok daha sınırlı görülmektedir.

İnşa etme bilgisi ve birlikte inşa etme kültürü bulunan topluluklarda çalışan “yerel malzemeler yoluyla” ve “yeni teknikler geliştirerek” kategorileri içerisinde katılımcı uygulama aşaması güçlü görünmektedir. Ancak “yerel malzemeler yoluyla” kategorisinin katılımcı uygulama aşamasını merkeze aldığı ve daha etkili olarak

kullandığı görülmektedir. “Sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorisi içerisinde katılımcı uygulama aşaması çok sınırlı görülmektedir.

Katılımcı kullanım aşaması ise her kategoride güçlü görülmektedir. Ancak “yeni teknikler geliştirerek” kategorisinde artımlı yapı fikrinden ve modüler teknikler kullanıldığı için ve “sosyal kimlik mekanları” kategorisinde katılımcı süreçlerin tek güçlü aşaması olarak öne çıktığı için daha etkili görülmektedir.

4.3. Mimarın Rolü (Ontolojik Mod)

Sosyal mimarlar, katılımcı tasarım süreçlerinin kendi yapılarını onayladığından bahsetmektedirler. Yapılar doğuştan kullanıcıyla yüksek bir ilişki içerisinde olmakta ve toplumsal iyileştirici süreçler oluşturmaktadır. Sosyal mimarlar, mimarlık yapma yöntemlerini bu süreçler üzerine kurgulamakta ve mimarlık disiplini içerisindeki kariyerlerini bu şekilde inşa etmektedirler.

Bourriaud’a (2005) göre, mevcut ideolojik yapı içerisinde mimarlar/sanatçılar yalnız olmaya itilmektedirler. Ancak sosyal mimarların gündelik yaşamlardan beslenerek oluşturdukları mimarlık yapma yöntemleri bu yalnızlığı bozmakta ve mimari tasarımı farklı özneler açmaktadır.

Pozitif psikoloji alanının kurucusu **Seligman’a (2008)** ve **Hari’ye (2019)** göre yaşam içerisinde mutlu olmanın en önemli faktörlerinden birisi anlamlı işler ve iyileştirici süreçler içerisinde olmaktır. **Jackson’a (2021)** göre, toplum içerisinde dezavantajlı olan kesimlerin hayatlarının iyileştirilmesi için adım atmak mutluluğa ulaşmak için önemlidir: “Sadece kendi mutluluklarından ayrı konulara başkalarının mutluluklarına insanlığın ilerlemesine hatta bir araç olarak değil başlı başına ideal bir amaç olarak takip edilen arayışlara odaklanan mutludur” [**Jackson, 2021**]. Dolayısıyla bu mimarların, kazançlarını ve popülariteleriyle birlikte büyüme sonrası bir yapı içerisinde kendilerinin ve başkalarının mutluluklarını da inşa etme amacıyla oldukları fikri tartışmaya açılabilir.

Bu bakış açısına göre mimarların kimlikleri ön plana çıkmaktadır. Kéré ve Adjaye Afrikalı kökenlerinden ilham alarak ve bu kökenleri güçlendirmek amacıyla tasarım yapmaktadırlar. Aravena ve Urban Think Tank doğdukları ülkelerdeki gecekondu problemini farklı tasarım odaklı yöntemler geliştirerek iyileştirmeyi hedeflemektedirler. Aynı şekilde Maltzan, yaşadığı kent içerisindeki eşitsizlikleri,

sosyal bölünmeyi ve evsizlik problemini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Heringer ise batı kökenli bir mimar olarak çalıştığı bağlamdan tamamen farklı bir kimliğe sahip olarak pratiklerini kurgulamaktadır. Heringer kendi ülkesinden çok uzakta bulunan bir Küresel Güney ülkesi olan Bangladeş'te bölge çapında toplumsal ve ekonomik iyileştirmeler sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Heringer'in pratikleri tamamen yerden ve bağlamdan beslenmektedir ve sosyal mimar kimliği ön plana çıkmaktadır. Örnek olarak, Kéré'nin Almanya'da inşa edilecek kütüphane tasarımı Afrika kültüründen izler taşımakta ancak Heringer'in Çin'de inşa ettiği konut yapısı, yerel teknik ve malzemelerden oluşarak yerel bağlamın dışında bir ögeyi barındırmamaktadır [Heringer, 2018]. Dolayısıyla Heringer, ait olmadığı bir bağlamda yaptığı pratiklerle, yerin bağlamına daha fazla odaklanabilmiş, uzun yıllar boyunca ötekileştirilmiş ve görmezden gelinmiş bir kültürel kimliğe sahip olan Kéré ise, Afrikalı bir sosyal mimar olarak sömürgeci yöntemleri tersine çevirmiştir.

4.4. Denge Arayışı (Mimari Mod)

Bourriaud'a (1998) göre mikro-ütopyacı pratikler, hâkim var oluşlar dışında farklı var olma biçimleridir. "Bu oluşlar bir tarafta uyumluluğu az veya çok ve açık bir şekilde global sistemin içinde yer alırken, bir taraftan da farklı bir kurgunun da olabilirliğine vurgu yaparlar" [Bourriaud, 1998]. Çalışma kapsamında incelenen sosyal mimarlık pratiklerinin, neo-liberal olguların bu kadar baskın hale geldiği ve alternatif fikirlerin kendini giderek daha fazla tüketmeye ve büyümeye dair ana akım düşünce yapılarına bıraktığı hâkim yapı içerisinde farklı bir kurguyu nasıl var ettikleri sorusu önemli görülmektedir.

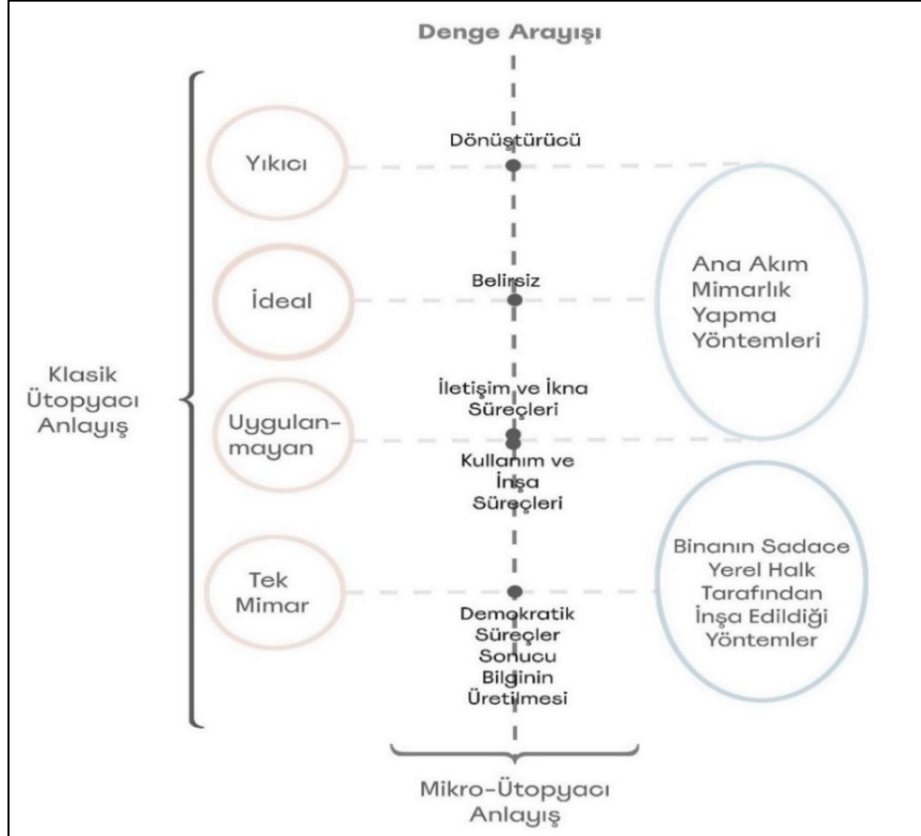
Ütopyacı düşünceye dair literatürde Ricoeur'den (1986) aktarıldığı gibi ütopyalar, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir patolojik sanrıya dönüşmemek için hâkim ideolojik yapılarla bir denge kurmalıdır. Kurulan bu denge aracılığıyla ütopyacı alternatifler bir gerçeklik zemini kazanabilmekte ve hâkim ideolojik yapılar bu şekilde dönüşebilmektedir. Üçüncü bölümde mikro-ütopyacı kavramsal çerçeve yoluyla sosyal mimarlarla yapılan incelemeler sonucunda bu pratiklerin, tasarıma dair çoğu girdide hâkim düzenin pratikleriyle yani ideolojik eyleme geçme yapılarıyla bir denge arayışında olduğu tespiti yapılabilir.

Denge kurulan birinci alan, daha iyi bir yaşama dair hayallerin gerçeklik zemini kazanması için yıkıcı olmaktan vazgeçmektir. Mikro-ütopyayı tanımlayan literatürde bahsedildiği gibi mikro-ütopyacı yaklaşımlar, klasik ütopyacı yaklaşımdan farklılaşarak mevcutta hâkim olarak bulunan ekonomik, toplumsal, kültürel ve kentsel yapıları yıkmadan, iyileştirici bir yönde dönüştürerek işlemektedirler. Sosyal mimarlar, mevcutta bulunan bağlamları tasarım süreçlerinin merkezine yerleştirmekte, bu şekilde toplumsal iyileşmeler mümkün hale gelmektedir. Örnek olarak Urban Think Tank ve Aravena'nın gecekondu bölgesinde yaşayan insanların inşa etmeye dair bilgilerini temel alarak mimarlık üretmesi, Kéré ve Heringer'in bölgenin kültürel ve toplumsal anlamlarına odaklanarak tasarımlarını oluşturmaları ve Maltzan ve Adjaye'nin dar gelirli insanların ekonomik olarak bağımsız hale gelmeleri ve güçlenmeleri için kültürel, sanatsal ve meslek öğrenim programlarını yapılarının işlevine dahil etmeleri gösterilebilir.

Denge kurulan ikinci alan, klasik ütopyacı anlayışlarda mevcut bulunan ideallerden vazgeçmektir. Sosyal mimarlar, kendi mimari tasarım yöntemlerini gerçekleştirmek için mimarlık içerisindeki rollerini esnetmekte ve yapıya dair kendi tasarı ve fikirlerinden belirli bir ölçüde vazgeçmektedirler. **Heringer (2018)** de bu duruma değinmekte ve katılımcı tasarım yöntemlerinin belirsizlik içeren bu yapısının mimarın kısmen yapıya dair yetkisini sınırlandırdığını, ancak derin bir anlamı ve farklılaşan çözümleri içeren bir mimarlık pratiğini mümkün kıldığını aktarmaktadır. Bu yöntemler sayesinde mimari tasarım süreçlerinde kullanılacak bilgi, tek bir mimarın veya mimarlık grubunun tek başına vereceği kararlardan farklılaşmakta ve süreç içerisinde üretilmektedir. Mimari tasarıma dair süreçler tamamen mimarlık alanında bilgisi sınırlı olduğu kabul edilen kullanıcıya da bırakılmamakta, iyi bir mimarlık nesnesinin ortaya çıkması için dengeleyici demokratik süreçler organize edilmektedir.

Denge kurulan üçüncü alan ise kâğıt üzerinde uygulanmayan mimari tasarımlar oluşturmak yerine, gündelik yaşamla, inşa etme ve kullanma süreçleriyle ve mevcut tasarım normlarıyla kurulan dengedir. Literatürde açıklandığı gibi **Coleman'a (2020)** göre, uygulanmayan mimari tasarım projeleri, uygulama ve kullanım süreçleri içerisinde gelişen dönüştürücü etkilerden faydalanamaz. Uygulamaya geçen mimari tasarım projeleri, gündelik yaşamdan, mevcut inşa etme teknikleri ve malzemelerle, sosyal, ekonomik ve politik değişkenlerle diyalektik bir ilişki içerisine girmekte ve gerçeklik zemini bulmak için dönüşmektedir. Bu da sosyal mimarlık pratiklerini klasik

ütopyacı anlayışların aksine uygulanabilir kılarken, ana akım mimarlık pratiğinin dışında farklı anlamlara açılan mimarlık pratikleri üretmelerine olanak sağlamaktadır. Örnek olarak, sosyal mimarların kâr elde etmeye odaklanmayan kuruluşlarla birlikte çalışmaları ve meslekteki erken zamanlarında kendi projelerini inşa etmek için para biriktirmeleri örnek olarak gösterilebilir. Başka bir örnek olarak, sosyal mimarların, belediyeler tarafından konulan ve ana akım mimarlık pratiklerini destekleyici yönetmeliklere ve normlara karşı, ekipler oluşturarak belediyeyle iletişim kanalları kurmaları, ikna etmeye çalışmaları, gerektiği zaman nihai tasarımdan ödün vererek tasarımlarını değiştirmeleri örnek olarak gösterilebilir. Urban Think Tank mimarlık grubu, gecekondu bölgesinde oluşturdukları sosyal konut projelerinin çoğu zaman yasal çerçeveye uymadığını, bazı zamanlarda uzlaşma yöntemlerinin denendiğini, kimi zamanlarda ise sosyal konut yapısının işlevini kanıtladığı zaman hükûmet tarafından yasallaştırılacak şekilde tasarımın dönüştürüldüğünü aktarmaktadır. Dolayısıyla, sosyal mimarlar, hâkim normlardan ayrışan mimarlık uygulamalarını hayata geçirmek için dengeleyici taktikler geliştirmektedirler **Şekil 4.3 Tablo 4.1 Tablo 4.2.**

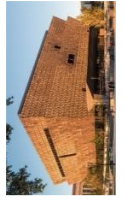

Şekil 4.3: Denge arayışı.

Tablo 4.1: Tezin kavramsal çıktısı – 1.

Ana Şema	A. Arzu	B. Umud	Bl. Gündelik Yaşam - Demokrasi	1. Yapı Fotoğrafı
Kere Architecture	Afrika'daki yerel değerlerin sömürgeci söylemlerle küçümsenmesine karşı çıkararak, batılı yöntemlerin yetersiz olduğunu savunur.	Ana akıma karşı alternatif vizyonlar sunar, radikalliği hakim yöntemleri reddetmek olarak tanımlar. Yerel değerlere dayanan, katılımcı ve duygusal bir mimarlık anlayışıyla inşa sürecine odaklanır.	Topluluğun katılımını önceliklendirir, yerel malzemeleri yeni tekniklerle birleştirir ve mimarlıkta duygusal bir dil kullanarak yapı ile kullanıcı arasındaki bağı güçlendirir.	
Studio Anna Heringer	Mimarlığın kar odaklı hale geldiğini ve alt gelir gruplarına ulaşmadığını eleştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde moderniteye bağlılık ve yerel öğelerin geri plana atılması sorunlarına odaklanır.	Mimarlıkta sürdürülebilirlik ve mutluluk arayışını ön plana çıkarmakta, aynı zamanda sosyal etkileşim ve topluluk aidiyeti gibi değerlere vurgu yapmaktadır. Mimarlık pratiği, toplumsal refah ile yakından ilişkili olmalıdır.	Yerel halkın katılımı, aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve sosyal etkileşim ve ekonomik bağımsızlık fırsatları sunar. Bu yaklaşım, mimarın demokratik bir uzlaştırıcı rol üstlenmesini sağlar.	
Elemental (Aravena)	Sosyo-ekonomik sistemdeki eşitsizlik ve sosyal konutların şehir dışında inşa edilmesi nedeniyle bu sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalan mevcut politikaları eleştirmektedir.	Tasarımın farklı sosyal ve ekonomik olguların sentezinden doğduğunu savunmakta ve tasarımın demokratik bir uzlaşma sağlayıcı rol üstlendiğini belirtmektedir.	Aravena, tasarım süreçlerinde halkın inşa bilgisi ve emeğini merkeze alarak katılımcı tasarım süreçleri düzenlemekte ve bu süreçlerde yerel halkın ihtiyaç ve isteklerine yanıt vermektedir.	
Urban Think Tank	Neo-liberal ekonomi politikalarının şehirlerde eşitsiz gelişimi artırmaması, ana akım mimarlığın ayrımcılık sürecine katkıda bulunmaması, hükümetlerin konut sorununa gerçekçi çözümler üretmemesini eleştirmektedirler.	Mimarların barınma hakkının nitelikli bir şekilde karşılanmasına odaklandıkları, kentteki kaynaklardan eşit yararlanmayı hayal ettikleri ve mimarlığın alternatif çözümler üretme gücünü vurguladıkları tespit edilmiştir.	Yerel halkın inşa etme becerilerine güven duyulmakta ve gündelik yaşamdan doğan demokratik tasarım süreçleri organize edilmektedir.	
Adjaye Associates	Hâkim mimarlık pratiklerinde yapıların estetik ve maddi değerlere odaklanarak sosyal-kültürel bağlarını kaybettikleri, mimarlık hizmetinin yalnızca üst gelir grubuna sunulmasının eksik olduğu eleştirilmektedir.	Mimarlık disiplininin maddi, kavramsal ve sosyal dönüşüm fırsatlarına odaklanılması gerektiği eleştirilmektedir. Mimarlık pratiğinde estetik ve formun, problem çözme sürecine dayalı olarak şekillenmesi gerektiği savunulmaktadır.	Mimarın topluluk katılımını ön planda tuttuğu görülmektedir. Bu süreçler, bireylerin kendileri gibi olabilmeleri ve ihtiyaçlarını ifade etmeleri üzerine kuruludur. Bu diyaloglarla demokratik ve çok katlımlı süreçler organize etmektedir.	
Michael Maltzan Architecture	Los Angeles'taki sosyal sınıflar arasındaki izolasyona odaklandığı görülmüştür. Farklı ekonomik sınıfların kentten dışlanması, kültürel monotonluğa ve konut erişiminin kısıtlanmasına yol açarak evsizlik gibi sorunları derinleştirmektedir.	Mimarın toplumsal bağlantıların ve topluluk bilincinin güçlendirilmesine yönelik hayaller kurduğu görülmüştür. Mimar, sosyal eşitsizliklerin derin olduğu kentlerde, mimarlık yoluyla etik değerleri ön planda tutarak herkesin insanca yaşam koşullarına ulaşmasını amaçlamaktadır.	Kullanım süreci, kullanıcıların binayı kullanırken yaşadıkları deneyimlere göre dinamik bir yapıya kavuşmaktadır. Bu yöntemle, özellikle dışlanmış topluluklar arasında güçlü olmayan sosyal bağlar katılımı süreçleri sayesinde güçlenmektedir.	

Tablo 4.2: Tezin kavramsal çıktısı – 2.

Ana Şema	B2. Küçük Ölçekli Kısa Süreli	B3. Dönüştürücü Süreçler	B4. İlham Yaratmak – Makro Etki	2. Yapı Fotoğrafi
Kere Architecture	Küçük ölçekli projelerle yerel gençlere iş imkanı sunarak göçü önler, topluluğu güçlendirir. Afro-fütürizmle, Afrika'nın sorunlarına yerel çözümler üretirken kültürel kimliği öne çıkarır.	Birlikte yapma ve öğrenmeye odaklanır. Katılımcı yöntemler, inşa ve kullanım süreçlerinde ön plana çıkar. Kéré, hızlı tasarımın çarpık kentleşme yarattığını savunur ve uzun vadeli mimariyi destekler.	Kéré'nin yerel kodlardan beslenen mimarisi, küresel etki yaratmaktadır. Topluluklar, yerel malzemelerle projeler geliştirirken, Kéré'nin projeleriyle Afrika kültürü Batı'da temsil edilmektedir.	
Studio Anna Heringer	Yerel malzemelerin tercih edilmesi, inşaat maliyetlerini düşürerek, yapı malzemelerinin ithalatını azaltmakta ve yerel halkın ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır.	Bilgi aktarımı süreçlerinin önemli olduğu dinamik ve belirsiz bir mimari tasarım süreci gözlemlenmektedir. Mevcut yapılarla uzlaşma stratejisi güdülmektedir.	Heringer'in mimarlık pratiği, proje alanının ötesinde etkiler yaratarak, tasarım yöntemleri ve süreçleriyle birçok ödül kazanmış ve akademik çevrelerde ilgi görmüştür.	
Elemental (Aravena)	Sosyal konutların inşa edilebilir ve satın alınabilir hale gelmesi üzerine odaklanmaktadır. Bölgenin altyapı eksiklikleri giderilip sosyal konutlar kamu desteğiyle inşa edilmektedir.	Aravena, katılımcı tasarım süreçleri yürüterek belirsizliklere ve farklı olasılıklara açık bir tasarım anlayışı benimsemektedir. Bu yaklaşım, artımlı yapı ilkesini oluşturmaktadır.	Mimar, yasadışı ve niteliksiz kentsel bölgelerin iyileştirilmesi için küresel ölçekte uygulanabilecek bir tasarım ve finansman modeli oluşturmıştır.	
Urban Think Tank	Urban Think Tank'ın niteliksiz sosyal donatılara sahip bölgelerde kolektif etkileşim alanları oluşturarak toplumsal bağları güçlendirdiği tespit edilmiştir.	Mimarların tasarımlarının gelişime açık olduğu ve süreç içinde olgunlaştığı görülmektedir. Mevcut politik ve ekonomik yapılar içinde stratejik davranarak toplumsal iyileştirici süreçler organize etmektedirler.	Geliştirdiği tekniklerin kendi bölgesi dışında da farklı topluluklara ilham olduğu tespit edilmiştir. Bu projeler, yalnızca bir bölgede kalmayarak, küresel ölçekte topluluklara ve mimarlara ilham veren modeller sunmuştur.	
Adjaye Associates	Bu projeler, sosyal konutlarla sanat ve tarih odaklı alanlar yaratarak, kültürel kimliklerin korunmasına ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Mimar, küçük ölçekte tasarlanan bu projelerle toplumsal barışa yönelik uzun vadeli etkilere ulaşmayı hedeflemektedir.	Mimarın katılımcı ve belirsiz süreçlerle mimari tasarımında dönüşüm yarattığı tespit edilmiştir. Savunmaktadır. Üst gelir gruplarına yönelik projelerden elde edilen gelirlerle, düşük gelirli kesimlere de nitelikli mimarlık hizmeti sunarak denge kurnaktadır.	Sosyal mimarlık alanında farklı bağlamlarda kullanılabilecek çeşitli tipolojiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Örneğin, konut ve kültürel işlevleri bir araya getirmiş ve sosyal ve anıtsal mimarlık işlevlerini tek yapıda birleştirmiştir.	
Michael Maltzan Architecture	"Birlikte yaşam ile mahremiyetin dengesi" ve "görünür olmak" kavramlarına odaklanıldığı görülmektedir. Eysiz bireylerin hem özel alanlarına sahip olmasını hem de sosyal etkileşimi deneyimlemelerini sağlamayı amaçlamaktadır.	Yapılarında yıkıcı yaklaşımlardan kaçınılarak, mevcut yapıları dönüştürmeye ve süreç içinde öğrenmeye dayalı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir.	Los Angeles gibi büyük kentsel eşitsizliklerin bulunduğu bir şehirde sosyal konut ve hizmetlerin gelişmesini hızlandırarak bu projeler, evsizler için sosyal hizmetlerin ve konutların yetersiz olduğu bir şehirde olası iyileştirici projelerin başlangıcıdır.	

5. SONUÇ

Bu çalışma, mimarlık disiplini içerisindeki örtük bulunan ütopycacı alanları yeniden keşfetmeyi ve yeni bir mimarlıkta ütopycaya kuramını tartışmayı amaçlamıştır. Ütopycacı düşüncenin insan var olduğu sürece devam eden bir dürtü olduğu ve dolayısıyla ütopycacı pratiklerin de doğal olarak mevcut olduğu fikrinden yola çıkılarak, ütopycaya kuramı içerisinde ütopycacı pratiklerin varlığını nasıl devam ettirdikleri araştırılmış ve **Vieira'nın (2010)** ütopycacı pratiklerin klasik ütopycacı yaklaşımlardan farklılaştığı ve pragmatist bir yapıya dönüşerek mikro-ütopyalara dönüştüğü açıklamasına ulaşılmıştır. **Wood (2007)** ve **Baurriaud'un (1998)** mikro-ütopycaya, **Mauch'un (2019)** “yavaş umut” kavramları kullanılarak kuramsal altyapı genişletilmiş ve tanımlayıcı mikro-ütopycacı kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Sosyal mimarlık alanının küçük ölçekte kurgulanan projelerinin, mikro-ütopycaya kuramı ve mimarlık disiplinlerinin ara düzleminde konumlandığı tartışılmıştır.

Tezin yöntemi olarak mantıksal tartışma yöntemi belirlenmiştir. **Groat ve Wang'a (2002)** göre, mantıksal tartışma yöntemi, farklı disiplinler arasında örtük bulunan ilişkileri ortaya çıkararak yeni anlam düzlemleri oluşturmaktadır. Bunu da bu bilgiyi mantıksal çerçeveler oluşturarak yapmaktadır. Böylece farklı disiplinler arasında yenilikçi olmaya eğilimli ilişkiler somut hale getirilebilmektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan kavramsal çerçeve kullanılarak, **Lepik'in (2010)** küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerine dair tespit edilen üç kategorisi incelenmiş ve her üç kategoriden iki mimar seçilmiştir. Bu mimarlar, yerel malzemeler yoluyla kategorisi içerisinde seçilen Anna Heringer ve Francis Kéré, yeni teknikler geliştirerek kategorisi içerisinde seçilen Alejandro Aravena ve Urban Think Tank ve sosyal kimlik mekanları oluşturarak kategorisi içerisinde seçilen David Adjaye ve Michael Maltzan'dır. İncelenen kategoriler bazında “küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin” özeti şu şekildedir:

“Yerel malzemeler yoluyla” sosyal mimarlık üreten mimarlar, gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerinde geri dönüştürülebilir yerel malzemeleri, teknikleri ve emek süreçlerini merkeze alarak çalışmalarını sürdürmektedir. Katılımcı tasarım süreçleri, uygulama ve kullanım aşamalarında daha etkili bir şekilde işlemekte ve böylece yerel değerler, aidiyet duygusu ve topluluk ruhunun güçlendirilmesi

sağlanmaktadır. Mimari tasarıma dair bilgi girdilerini yerel bağlamdan alan bu mimarlar, oldukça duygusal bir dil benimsemekte ve küçük ölçekli sosyal mimarlık pratikleri aracılığıyla toplumsal iyileştirmeleri hedeflemektedirler. Ortaklaşa inşa edilen yapılar, hem bölgede hem de çevresinde ekonomik olarak iyileştirici bir katalizör etkisi yaratmaktadır.

“Yeni teknikler geliştirerek” sosyal mimarlık pratiği yürüten mimarlar, gelişmekte olan ülkelerin kentsel bölgelerinde yasal olmayan yerleşimlerin niteliklerini artırmak için çaba göstermektedirler. Katılımcı tasarım süreçlerinde ortaya çıkan bilgiler sayesinde farklı teknikler geliştirmekte, bölgenin altyapı problemlerini çözmeye yönelik sosyal mimarlık pratikleri kurgulamaktadırlar. Katılımcı uygulama ve kullanım aşamalarıyla iç içe geçen bu süreçler, artımlı yapı gibi farklı teknikler kullanarak, kullanıcının kendi binasını inşa etmesine olanak tanımaktadır. Tasarlanan kolektif mekanlar, bölge halkının sosyal etkileşimlerini ve aidiyet duygularını artırmayı amaçlamaktadır.

“Sosyal kimlik mekanları oluşturarak” kategorisi içerisindeki mimarlar, gelişmiş ülkelerin kentsel bölgelerinde alt gelir sınıfında bulunan ya da evsiz bireylerin yaşamlarını iyileştirmek için çalışmaktadırlar. Maltzan, yalnızca evsizlik kimliği üzerinden mimarlık üretirken, Adjaye bu sınıfların Afro-Amerikan kimliklerini merkeze almaktadır. Mevcut toplulukların sosyal etkileşimlerinin zayıf olması nedeniyle, yeniden topluluk inşa etmek veya mevcut ilişkileri güçlendirmek amacıyla katılımcı kullanım süreçleri daha etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu projelerin sosyal anlamlarından biri, merkeze alınan kimliklerin geçmişlerinin, yaşam biçimlerinin ve kültürel değerlerinin doğru bir şekilde anlatılmasıdır. Alt gelir grubunda yaşayan bireylerin ekonomik olarak güçlenebilmeleri için mevcut yeteneklerini geliştirebilecekleri ve farklı iş fırsatları edinebilecekleri iş öğrenim programları tasarlanmış, bu işlevler için bina içerisinde mekanlar organize edilmiştir.

Küçük ölçekli sosyal mimarlık projeleri mikro-ütopyacı kavramsal çerçeve üzerinden incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Arzu ilkesi kapsamında, mimarların ana akım kentsel yapıları ve mimarlık pratiklerini eleştirmiş oldukları ve eleştirel arzuyu söylemleri yoluyla diğer bireylere aktarmış oldukları tespit edilmiştir.

- Umut ilkesi kapsamında, mimarların arzu ilkesi içerisinde geliştirdikleri eleştirileri sonucunda alternatif mimarlık yapma yöntemlerini hayal ettikleri ve planladıkları tespit edilmiştir.
- Gündelik yaşam – demokrasi ilkesi kapsamında, katılımcı tasarım süreçleri izleyerek mimari tasarıma dair bilgileri kullanıcıların gündelik yaşamlarından aldıkları tespit edilmiştir.
- Küçük ölçekli – kısa zamanlı kurgular ilkesi kapsamında, küçük ölçekte kurguladıkları binaları yoluyla mütevazı toplumsal iyileştirmeler kurgulamış oldukları ve, geçici, belirsiz, kısa zamanlı ve kesin çözümü barındırmayan iyileştirmelere açık bir yapı oluşturdukları tespit edilmiştir.
- Dönüştürücü süreçler ilkesi kapsamında, iyileşmelerin uzun zaman sonucunda belirginleşeceği süreçler olarak kurgulandığı ve mevcudu yıkmadan , iyi bir şekilde dönüştürmeye odaklanıldığı tespit edilmiştir.
- İlham yaratmak – makro etki ilkesi kapsamında ise bölge bazında bulunan iyileşmelerin hem yerel, hem de küresel bağlamlarda ilhamlar yarattığı ve daha büyük ölçeklere etki ettiği tespit edilmiştir.

Tezin yönteminin ana stratejisi olarak **Levitas’ın (2013)** “Yöntem Olarak Ütopya” yaklaşımı kullanılmıştır. Bu kapsamda tüm çalışma, mevcutta bulunan ütopyaları tespit etmek ve ortaya çıkarmak olarak tanımlanan “arkeolojik modu” karşılamaktadır. Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin ütopyacı özellikleri, mikro-ütopyacı pratikler olarak tespit edilmiş ve tartışılmıştır. Ütopyalar içerisindeki özneyi tespit etmeye yarayan “ontolojik mod”, tartışma bölümü içerisinde “katılımcılık” ve “mimarın rolü” bölümleri yoluyla tartışılmıştır. Ütopyaların sosyolojik ve mekânsal planlamasını araştıran “mimari mod”, tartışma bölümü içerisinde “temel alınan problemler” ve “denge arayışı” bölümleri yoluyla tartışılmıştır. Küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin “mikro-ütopyacı” stratejileri şu şekilde ortaya çıkmıştır:

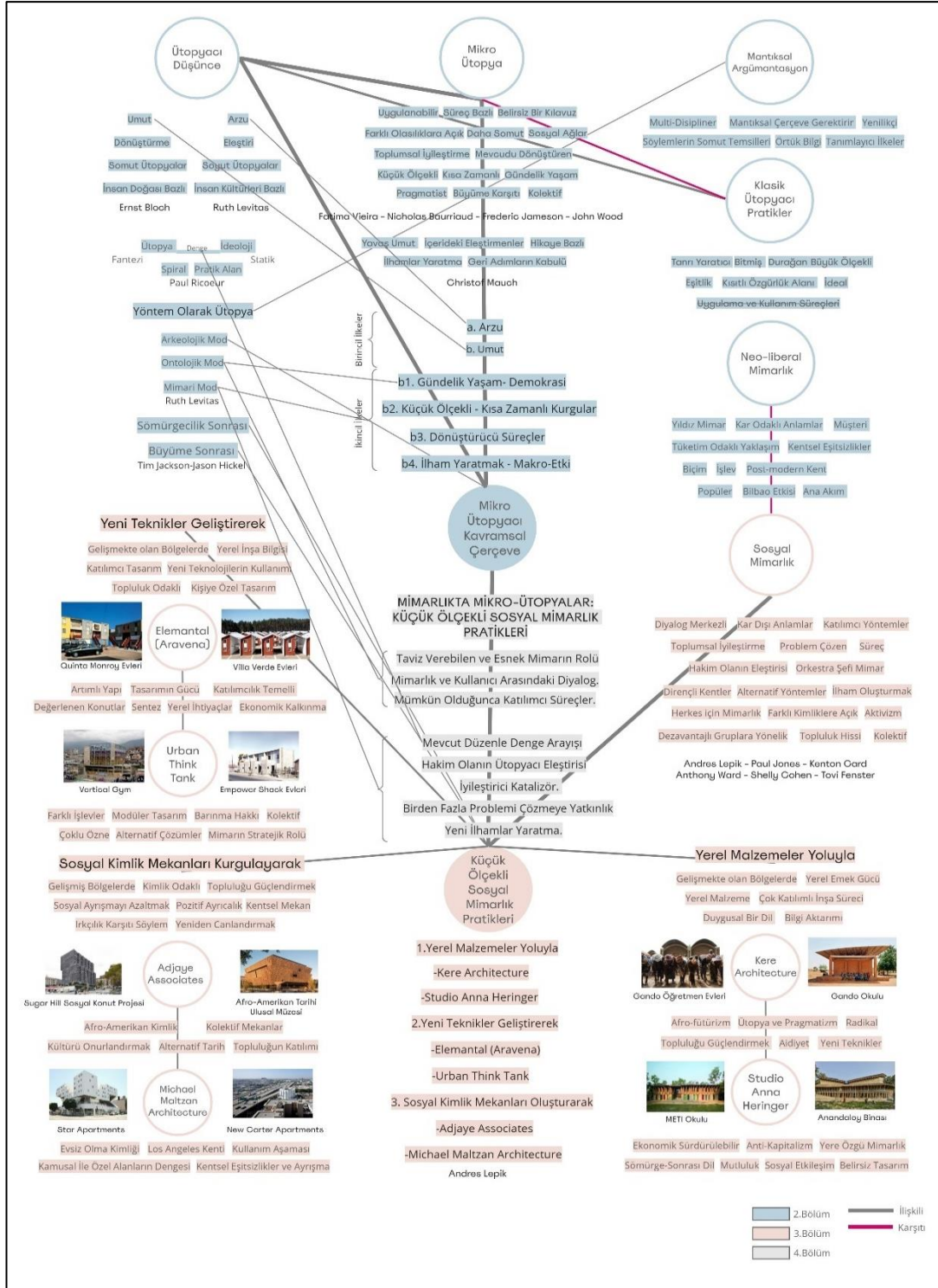
- Tasarım ve uygulama süreçlerinde taviz verebilen ve esnek bir “mimar” rolü ön plana çıkmaktadır.
- Mevcut düzenle bir denge ilişkisi kurularak, ütopyacı pratikler “uygulanabilir” hale gelmektedir.
- Tek bir problemin çözümünden temel alsalar da problemlerin birbirine bağlı yapılarından dolayı birden fazla problemi çözmeye yatkındırlar.

- Mümkin olduğunca “katılımcı” süreçler izlenmekte ve mimarlık ve kullanıcı arasındaki diyalog yoluyla var olmaktadır. Katılımcı süreçlerin hangi aşamalarda hangi başarı oranıyla geliştirilebileceği, binanın inşa edileceği bağlamla ilişkilidir.
- Kolektif eyleme geçme biçimleri teşvik edilir. Böylece gündelik yaşamdan beslenen mikro-ütopyacı pratikler var edilir. Ütopyalar biçim olarak dönüşüm geçirirse de “kolektif” olma özelliğini devam ettirmektedir.
- Sosyal mimarlık süreçlerini başlatarak, iyileştirici bir katalizör işlevi görmektedirler.

Bu çalışma, ana akım yapılar olan “neo-liberal mimarlığa” ve “anti-ütopyacı yaklaşımlara” karşı bir konum edinmektedir. Bu konum, hâkim olanın sorgulanmasıyla oluşan bir eleştiri çerçevesinde inşa edilmektedir. Ancak bu “eleştiri” alanında sıkışmamak için, eleştirilerin ötesinde “hayal etme ve eyleme geçme” örneklerine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, tezde incelenen küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin, hem “eleştiri” hem de “hayal etme ve eylem geçmeyi” barındırdığı tespit edilmiştir. Bu pratiklerin eleştiri alanını harekete geçiren iki bileşeni bulunmaktadır. Birincisi, sosyal mimarların ana akım mimari yapılara yönelik eleştirilerini incelemektir. Bu sayede, her mimarın bakış açısına göre hâkim mimarlık anlayışlarına dair eleştirel perspektifler derinleşebilmektedir. İkincisi ise, sosyal mimarlık pratiklerini incelemenin, klasik ütopyacı anlayışlar gibi mevcut duruma karşı bir “yabancılaşma” yaratmasıdır. Böylece, hâkim yapılara karşı eleştirel bir mesafe oluşturulabilmektedir. Bu pratiklerin hâkim yapıların dışında hayal etme ve eyleme geçme yönü, klasik ütopyacı anlayışın aksine, bu pratiklerin uygulanmış olmasıdır. Böylece, “gerçekleşebilir” olma çerçevesinde daha “somut” ilhamlar yaratılabilmektedir. Dolayısıyla, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin mikro-ütopyacı yönü, hem ütopyacı düşünceyi tetikleme hem de mikro-ütopyacı pratiklere sebep olmayı içermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, küçük ölçekli sosyal mimarlık pratiklerinin mimarlıkta mikro-ütopyacı yaklaşımlara karşılık geldiği tespit edilmiştir. Bu tespit, ütopya kuramı içerisinde mikro-ütopya olarak tanımlanan süreçlerle paralellik gösteren bir mimari paradigma kayması tanımlamaktadır. Böylece mimari tasarımın, ütopya kuramının yeni anlamlarıyla oluşturduğu hem teorik hem de pratik ara düzlem ortaya çıkarılmıştır

Şekil 5.1.

Şekil 5.1: Tez sonuç şeması.

5.1. Çıkarımlar ve Öneriler

Gündelik yaşamın olumlu olduğu kadar her zaman olumsuz öğeleri de barındıran doğası, hayatın içerisinde memnuniyetsizlik ve değiştirilmesi istenen yapıların yaşam

sürdükçe devam edeceğini gösterir. Bu durum, Bloch'çu anlamda “novum”un (yeni olanın) gücünü kaybetmeyeceğine işaret etmektedir [Levitas, 2013b]. Ütopyacı düşüncenin eleştirel arzuya içkin bu yapısından doğan alternatif tasarıları, yaşanılan zamana bağımlıdır ve bu nedenle her durumda zamanı geldiğinde ütopyacı niteliğini yitirecektir. Bunun gerçekleşmesi için dört yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ütopyanın ana akım haline gelip başarılı olarak “ütopya” niteliğini kaybetmesidir. İkincisi ise mevcut ideolojik yapı tarafından yutularak ütopya olma özelliğinden sapmasıdır. Üçüncüsü ise totaliter yapıların doğmasına sebep olup birer anti-ütopyaya dönüşmesidir. Dördüncüsü ise zamanın ruhuna ayak uyduramayıp eskimesi-unutulmasıdır. Klasik ütopyacı alternatiflerin, ütopya olma niteliklerini kaybetmelerinin sebebi olarak tüm maddeler gösterilmektedir. Günümüzde ütopyacı pratikler, mikro-ütopyalar olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu mikro-ütopyaların da gelecekte bir zamanda, gezegen üzerinde değişen ihtiyaçlara göre ütopyacı olma niteliğini kaybedeceği şeklinde yorumlanmalıdır.

Gezegen üzerindeki mevcut ekonomik sistemin sınırsız büyümeye dayalı yapısı, küresel iklim değişikliği sorununu derinleştirirken, önce küresel kuzey ve güney ülkeleri arasındaki, ardından da her ülkenin kendi içindeki sınıfsal yapılar arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin artmasına yol açmaktadır. Jackson’a (2021) göre, büyümeye dayalı ekonomik sistemin insanlara refah getireceği ve tekno-kapitalist çözümlerin küresel iklim değişikliği sorununu çözebileceği düşünceleri artık etkisini yitirmiştir. Aynı şekilde küresel iklim değişikliğinin “yavaş şiddeti”, değişim için yeterli etkinin yaratılamamasına ve sadece kâr elde etmeye dair çabanın devam edebilmesine olanak sağlamaktadır [Mauch, 2019]. Jackson’a göre, gezegenin yok olduğu bir gelecekte, doğal olarak büyümenin de bir anlamı kalmayacaktır. Bu yüzden daha farklı yaşama ve eyleme geçme fikirlerine zorunlu olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zorunluluk, sürdürülebilir olmayan yapı malzemelerinin kullanıldığı, kentsel eşitsizliklerin arttığı ve yapı teknolojilerinin küresel iklim değişikliğine karşı yetersiz kaldığı neo-liberal kent yapılanmasının daha radikal bir biçimde dönüşmesi gerektiği anlamına da gelmektedir.

Tez kapsamında, mevcut olmayan yeni çözümler üretmektense, halihazırdaki durum içerisinde umut verici ve dönüştürücü potansiyel taşıyan bir alana odaklanılmıştır (arkeolojik mod). Bu alan, ana akımda sınırlı bir yer bulabilen ve dolayısıyla sömürgeci bakış açıları tarafından radikal uçlara sürüklenen “doğal” olanın (zoe), yani

tezde incelenen “ötekileştirilmiş” veya “yoksullaştırılmış” bireylerin, kendi pratikleri aracılığıyla bu radikal uçlara hapsolmayı reddedip mevcut düzene alternatif uygulama yöntemleri geliştirdiği bir alandır (ontolojik mod). Sosyal mimarlık alanı ise; mimari tasarıma dair diyalogu merkezine alması, farklı özneleri bünyesinde barındırabilmesi ve süreç odaklı iyileştirmeler planlamasıyla, mimarlık disiplini içerisinde bu “kolektifliğin yeşerdiği bir alan sunmaktadır. “Büyüme sonrası” yapısı içinde yer alan bu pratikler, mutluluk, yaşamdan alınan keyif ve huzur gibi kavramları yeniden gündeme getirirken, aynı zamanda kendi sınırlarının bilincinde olarak iyileşmeler kurgulamaktadır (mimari mod).

Küresel çapta mevcut bulunan ekonomik, sosyal ve çevresel problemlerin etkisinin daha da güçleneceği olası bir gelecek kurgusunda, küçük ölçekte toplumsal iyileştirmeler geliştirmeye çalışan sosyal mimarlık uygulamalarının ana akım mimarlık pratiğini daha fazla etkileyebilme olasılığı güçlüdür. Böyle bir gelecek kurgusunda, “kentin bulunduğu bölgede bulunan yerel yapı malzemelerinin ve tekniklerinin kullanımı”, “katılımcı tasarım yöntemleri” ve kentin çeperlerinde yaşayan düşük gelir seviyesindeki bireylere pozitif ayrıcalık tanıyan mimarlık yöntemleri ön plana çıkacaktır. Yapı ölçeğindeki sosyal mimarlık pratikleri, kentsel ölçeği olumlu yönde etkileyebilme potansiyeline sahip olsa da, etkili bir dönüşüm için toplumsal ve çevresel adaleti önceliklendiren kentsel politikaların önemine dikkat çekmek gerekir.

Sosyal mimarlık pratiklerinin ana akım mimarlık pratikleri yerine ana akım haline gelmesi durumunda, sosyal mimarlığın, mimarlık disiplini içindeki mikro-ütopyacı rolünü kaybetmesi ve bir ideolojiye dönüşmesi mümkündür. Bu dönüşümle birlikte sosyal mimarlığın yerini, yeni ve farklılaşan ütopyacı pratikler alabilir.

Sosyal mimarlığın, mikro-ütopyacı yapısını kaybetmesi için bir başka olasılık, sosyal bu pratiklerin büyüme odaklı ekonomik sistem içerisinde erimeleri, olumsuz anlamda dönüşmeleri ve mevcut sistemi canlandıracak ögeler olarak çalışmalarınıdır. Sosyal mimarlık projeleri, küresel ekonomik sistemin mevcut problemlerini çözen yapılar olarak işlev görebilir ve bu sayede mevcut sorunları sistem içerisinde temel önemde gösterme çabası içinde kullanılabilir. Başka deyişle sosyal mimarlık projeleri, kendi bileşenlerinden vazgeçerek dejenere olabilir. Eşitsizliklere sebep olan ekonomik sistem devam ederken, mevcut problemlerin çözümleri belirsizlik ve ertelenme süreci içinde kalabilir.

Açıklanan iki olasılığın dengesinin kurulma ihtimali daha güçlü görünmektedir. Bazı sosyal mimarlık kurguları iyileştirici ve dönüştürücü niteliğini sürdürerek mimarlık disiplini içerisinde daha fazla önem kazanabilir ve ana akım mimarlık pratiğini, neo-liberal kentsel yapılaşmayı daha olumlu yönde dönüştürme fırsatları yaratabilir. Bazı sosyal mimarlık kurguları ise mevcut sistem içerisinde dejenere olarak, büyüme odaklı yapıların devam etmesinin bir aracısı haline gelebilir.

Sosyal mimarlık uygulamalarının etkisinin ve tanınırlığının artış gösterdiği bir mimarlık disiplini içerisinde, mimarlık eğitimi alanında bazı değişimlerin olabileceği düşünülmektedir. Mimarlık eğitiminde tartışılan ve örnek alınan mimarlar genellikle yıldız mimarlarla sınırlıdır. Bu hâkim olma eğiliminin değişmesi için, kuramsal ve uygulamaya dayalı derslerde “sosyal mimarlık” pratiklerine daha fazla yer verilebilir. Mimarlığın, sadece binanın işlevini yerine getirmek, estetik görünmek, ulusal ve küresel pazar içerisinde kar elde etmek ya da kentler için cazibe alanı oluşturmak amacıyla değil, toplumsal anlamlara ve “küçük ölçekte iyileştirmelere” de sebep olabileceği fikri daha fazla işlenebilir.

Kar veya popülerite elde etme amacını taşımayan, gerektiğinde güçlü rolünden taviz verebilen, düşünsel ve pratik olarak daha farklı mimari tasarımlar geliştirme çabasında bulunan mimar rolünün fark edilmesi, mimarlık öğrencilerinin daha toplumsal içerikli mimarlık uygulamaları geliştirmelerine olanak verebilir. Bu bağlamda, mimari tasarım stüdyolarında yürütülecek deneysel yaklaşımlar önemli hale gelebilir.

Tez kapsamında inşa edilen mikro-ütopyacı kavramsal çerçeve, mimarlık stüdyolarında deneysel yaklaşımların çerçevesini oluşturabilecek potansiyel taşımaktadır. Arzu ilkesi doğrultusunda bağlam içerisindeki problemlerin tespiti ve mevcut yapıların eleştirisi yapılabilir, umut ilkesiyle daha farklı bir yaşamın ve mimarlığın nasıl olabileceğine dair somut hayaller kurulabilir. İşin kuramsal yapısının devamında, seçilen bağlamda gruplar oluşturarak mümkün olduğu ölçüde katılımcı tasarım yöntemleri izlenebilir. Bu süreçlerde kullanılan bilgiler tasarımda temel oluşturabilir. Kullanıcı, malzemeler ve inşa etme teknikleriyle kurulacak yakın ilişki, mimarlık pratiklerine dair daha geniş kapsamlı bilgi edinimi sağlar ve iyileştirme süreçlerinin belirli bir zamana ihtiyaç duyduğu bilgisi öğrencilere aşılabilir.

Farklı bağlamlara sahip tasarımlardan biri, demokratik yöntemlerle seçilerek uygulamaya geçilebilir. Bu noktada kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan, kamu veya

özel sektörden maddi destek talep edilebilir. Böylece mimarlık öğrencileri, planlama, tasarlama, katılımcı bilgi elde etme, iletişim ve ikna süreçlerini kurgulama, uygulama ve kullanım deneyimlerini edinerek farklı bağlamlarda sosyal mimarlık çözümleri üretme fırsatı bulabilir.

Sosyal mimarlık pratiklerinin mikro-ütopyacı yönlerinin tespiti, bu pratiklerde aktif bir katılımcı olarak gerçekleştirilen farklı alan araştırmalarıyla pekiştirilebilir. Böylece bu pratiklerin gerçekçi etkileri daha iyi analiz edilebilir ve elde edilen bulgular, çalışmanın bulguları ile tartışılabilir. Mikro-ütopyacı tasarımların kesin bir çözüm olmayıp belirsiz ve uzun ömürlü olan yapısı göz önünde bulundurularak, ütopyacı bir eleştiri devreye sokulabilir ve bu pratiklerin iyileştirici etkileri daha derin araştırılabilir.

Alana bağlı bu araştırmalar Türkiye’de sosyal mimarlık yapan mimarlık gruplarının görünürlüklerini arttırabilir. Türkiye’deki mimarlık ortamı, bu tezde olduğu gibi ütopyacı yönleme tabi tutulabilir. Mevcutta bulunan sosyal mimarlık uygulamaları tespit edilip, bu mimarilere ütopya ve mikro-ütopya kuramları ile daha detaylı bakılabilir. Katılımcı tasarım süreçlerinin işleyişi, bu süreçlerden doğan bilginin mimari tasarıma katkısı, süreçte oluşan aksaklıkların çözüm yolları, değişen şehirlere ve bölgelere göre katılımcı tasarım süreçlerinin yapısı, bölge halkı ile mimarlar, uzmanlar ve varsa akademisyenler arasında mevcut olan ilişkiler araştırılabilir. Böylece bu tez içerisinde ortaya konan tartışma, daha özel bir bağlama açılarak derinleştirilebilir.

KAYNAKLAR

Abensour, M. (1999). "William Morris: The politics of romance", *Revolutionary romanticism*, 125-161.

Adichie, C, N. (2018). "I Became Black in America", *JSTOR-Daily*, <https://daily.jstor.org/chimamanda-ngozi-adichie-i-became-black-in-america/>. Erişim Tarihi: 20.03.2024

Adjaye, D. (2017). <https://www.dezeen.com/2017/02/20/david-adjaye-smithsonian-national-museum-african-american-history-culture-new-photography/>. Erişim Tarihi: 10.07.2024

Adjaye, D. (2018). "Place, Identity, and Transformation", Talks at Google.

Adjaye, D. (2020a). <https://www.adjaye.com/who-we-are/approach/>. Erişim Tarihi: 10.07.2024.

Adjaye, D. (2020b). <https://www.adjaye.com/work/sugar-hill-mixed-usedevelopment>. Erişim Tarihi: 10.01.2024

Akbalık, E. (2017). "Küresel coğrafyalarda mimarlık nesneleri ve yıldız mimarlar", *Maltepe Üniversitesi, Doktora Tezi*.

Althusser, L. (1970). "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", çev. Alp Tümertekin, *İstanbul: İthaki Yayınları*.

Aravena, (2011a). "My architectural philosophy? Bring the community into the process", TED Talks.

Aravena, A. (2011b). "Alejandro Aravena's low-cost housing solutions", *Design Indaba Conference Talks*.

Aravena, A. (2021). <https://arquitecturaviva.com/works/viviendas-villa-verde-10>. Erişim Tarihi: 17.07.2024

Aravena, A. (2023). <https://www.izmirmimarlikmerkezi.com/projeler/quinta-monroy>. Erişim Tarihi: 17.07.2024

Aravena, A. (2022a). "Norman Foster and Alejandro Aravena on Social Housing" *Future of Cities*", *Conversations Series*, Norman Foster Foundation Youtube Kanalı.

Aravena, A. (2022b). <https://www.re-thinkingthefuture.com/case-studies/a7429-villa-verde-project-by-alejandro-aravena-low-cost-housing/>. Erişim Tarihi: 20.06.2024

Aga Khan Architecture Awards. (2007). <https://www.anna-heringer.com/vision/>. Erişim Tarihi: 17.05.2024

- Bloch, E. (1959). "Umut İlkesi". Cilt 1, İletişim Yayınları.
- Bourriaud, N. (1998). "İlişkisel estetik", Bağlam Yayıncılık.
- Brillembourg, A. (2016). "Empower Shack As Project", KTH Arkitekturskolan Lecture.
- Cevizci, A. (2012). "Felsefe sözlüğü", Say yayınları.
- Coleman, N. (2020). "Can Architecture Really Do Nothing? Lefebvre, Bloch, and Jameson on Utopia". In: D. Bell, B. Zacka, Editors, "Political Theory and Architecture", Bloomsbury Publishing.
- Cohen, S., Fenster, T. (2021). "Architecture of care: social architecture and feminist ethics", The Journal of Architecture, 26(3), 257-285.
- Çörekçioğlu, H. (2015). "Modernite ve ütopya", İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Engels, F., Marx, K. (1932). Die deutsche Ideologie, Contumax GmbH & Company KG.
- Finch, P. (2006), "Handmade School, Rudrapur, Banglades by Anna Heringer", The Archirectural Review.
- Groat, L. N., Wang, D. (2002). "Architectural research methods". John Wiley & Sons.
- Hari, J. (2019). "Kaybolan Bağlar: Depresyonun Gerçek Nedenleri ve Beklenmedik Çözümler". (BE Aksoy, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2000). "Umut mekânları", Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2005). "Neoliberalizmin kısa tarihi", İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heringer, A. (2017). "Aga Khan Program Lecture: Anna Heringer, "The warmth and wisdom of mud buildings", TED Talks.
- Heringer, A. (2018). "Aga Khan Program Lecture: Anna Heringer, "Architecture is a Tool to Improve Lives", HarvardGSD Lecture.
- Heringer, A. (2020). <https://www.anna-heringer.com/vision/>. Erişim Tarihi: 18.07.2024
- Heringer, A. (2021). "Anna Heringer Presents: Architecture Is A Tool To Improve Lives", Harlyn Thompson Lecture.
- Hickel, J. (2020). "Azı Karar Çoğu Zarar", Metis Yayınları.
- Horváth, G. (2016). "The ambiguity of micro-utopias. In: M. R. Monterio, M. M. Kong, M. J. Pereira, Editors, Utopia (s)-Worlds and Frontiers of the Imaginary", CRC Press.

Jackson, T. (2021). "Büyüme Sonrası: Kapitalizmden Sonra Yaşam", Ayrıntı Yayınları.

Jameson, F. (2009). "Diyalektiğin Birleştirici Güçleri", İthaki Yayınları.

Jencks, C. (2002). "The new paradigm in architecture: The language of post-modernism", Yale University Press.

Jones, P., Card, K. (2011). "Constructing "social architecture": The politics of representing practice", Architectural Theory Review, 16(3), 228-244.

Kamau, M. (2018). <https://www.dezeen.com/2018/04/06/afrofuturism-different-narrative-architecture-design-fashion-africa>. Erişim Tarihi: 18.07.2024

Kéré, F. (2012). <https://www.kéréarchitecture.com/>. Erişim Tarihi: 18.07.2024

Kéré, F. (2013). "Diebedo Francis Kéré: Nasıl kil ve halk ile inşa edilir", TED Talks.

Kéré, F. (2023). <https://www.arkitera.com/haber/iki-dunya-arasinda-bir-mimar-diebedo-francis-Kéré/>. Erişim Tarihi: 18.07.2024

Kéré, F. (2024). "Francis Kéré: African Architect on Sustainability and Why World Has Become 'Cheap'", Bloomberg Television Interview.

Kumar, K. (1993). "News from Nowhere: The renewal of utopia". History of Political Thought, 14(1), 133-143.

Lepik, A. (2010). "Small scale, big change: New architectures of social engagement", The Museum of Modern Art.

Levitas, R. (1990). "The concept of utopia", Peter Lang.

Levitas, R. (2003). "On Dialectical Utopianism. History of the Human Sciences", 16(1), 137-150.

Levitas, R. (2013a). "Some Varieties of Utopian Method". Irish Journal of Sociology, 21(2), 41-50.

Levitas, R. (2013b). "Utopia as Method". Palgrave Macmillan UK.

Macharia, O. (2018). <https://www.dezeen.com/2018/04/06/afrofuturism-different-narrative-architecture-design-fashion-africa>. Erişim Tarihi: 18.07.2024

Maltzan, M. (2012a). <https://www.mmaltzan.com/projects/star-apartments/>, Erişim Tarihi: 19.01.2024

Maltzan, M. (2012b). <https://www.mmaltzan.com/projects/new-carver-apartments/>, Erişim Tarihi: 19.01.2024

- Maltzan, M. (2013). "The Possibility of the Public". LOTUS INTERNATIONAL, 152, 30-31.
- Maltzan, M. (2016). "Social Transparency: Projects on Housing". Columbia Books on Architecture and the City.
- Maltzan, M. (2021). "Los Angeles - The Architecture of Michael Maltzan", The 2021 Housing Assembly: Creating Socially Valuable Housing.
- Maltzan, M. (2022). https://www.theplan.it/eng/whats_on/zumtobel-group-then-and-now-interview-with-michael-maltzan-for-the-star-apartments-project. Erişim Tarihi: 20.01.2024
- Marshall, G. (2003). "Sosyoloji s zl   ", Oxford University Press.
- Mauch, C. (2019). "Slow Hope", RCC Perspectives, 1, 1-43.
- Meier, P., (1981). "William Morris: The Marxist Dreamer", Science and Society, 45 (2): 239-241.
- More, T. (1516). "Utopia (Mina Urgan'ın incelemesiyle)", İş Bankası Kültür Yayınları.
- Morris, W. (1890). "Hiçbir Yerden Haberler", İthaki Yayınları.
- Moylan, T. (1986). "Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination", Ralahine Utopian Studies, Peter Lang.
- Papanek, V., (1972). "Design for the real world: making to measure", Thames and Hudson.
- Ricoeur, P. "Lectures on Ideology and Utopia", Columbia University Press, New York, 1986.
- Schmid, W. (2014). "Arkadaşlıktaki saadete dair".  ev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seligman, M. (2008). "Martin Seligman'dan pozitif psikoloji  zerine", TED Talks.
- Solnit, R. (2019). "Bu Kimin Hikayesi, Eski  atışmalar, Yeni Tartışmalar", Minotor Kitap.
- Stavrides, S. (2016). "M şterek Mekan: M şterekler Olarak şehir", Sel Yayınları.
- Tafuri, M. (1979). "Architecture and utopia: Design and capitalist development". MIT press.
- Tan, P. (2017). "Mimarlık ve M şterekleşme Pratikleri". Ege Mimarlık, 97(3), 24-29.

Urban Think Tank, (2012) “Bringing Vertical Gyms to Cities Around the World” Clinton Global Initiative Youtube Kanalı

Urban Think Tank, (2017a). <https://www.dezeen.com/2017/12/28/empower-shack-urban-think-tank-low-cost-housing-khayelitsha-south-africa>. Erişim Tarihi: 01.03.2024

Urban Think Tank, (2017b). <https://architizer.com/projects/empower-shack/> Erişim Tarihi: 05.03.2024

Urban Think Tank, (2022). <https://architizer.com/projects/vertical-gym-in-venezuela>. Erişim Tarihi: 05.06.2024

Urban Think Tank, (2024) “An Architecture of Equity, Urban Think Tank Empower Video”, Urban Think Tank Youtube Channel.

Urgan, M. (2000), "Utopia İncelemesi". In: More, T. (1516). "Utopia" (Mina Urgan'ın incelemesiyle), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Vieira, F. (2010). "Ütopya Kavramı". In: G. Claeys, Editor, "Cambridge Edebiyat Araştırmaları: Ütopya Edebiyatı". İş Bankası Kültür Yayınları.

Ward, A. (1996) "The Suppression of the Social in Design: Architecture as War". In: T. A. Dutton, L. H. Mann, Editors, "Reconstructing Architecture: Critical Discourses and Social Practices", University of Minnesota Press.

Web 1, (2013). <https://link.springer.com/book/10.1057/9781137314253>. Erişim Tarihi: 15.10.2024

Web 2, (2018). <https://www.amazon.com/News-Nowhere-WilliamMorris/dp/1684222001>. Erişim Tarihi: 15.10.2024

Web 3, (2021). <https://www.kéréarchitecture.com/work/building/gando-primary-school-3>. (Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 4, (2022). <https://www.kéréarchitecture.com/work/building/gando-teachers-housing>. (Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 5, (2023). <https://www.artforum.com/features/mimi-zeiger-on-the-architecture-of-diebedo-francis-Kéré-244409/>. Erişim Tarihi: 25/07/2024).

Web 6, (2022). <https://www.holcimfoundation.org/about/news/awards/global-gold-prize-winner-diebedo-francis-Kéré-celebrated-in-his>. Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 7, (2020). <https://xxi.com.tr/i/el-emegi-okul>. Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 8, (2020). [Architect Francis Kéré: How design can drive social change | World Economic Forum \(weforum.org\)](https://www.weforum.org/articles/2020/07/20/Architect-Francis-Kéré-How-design-can-drive-social-change) //. (Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 9, (2023). <https://archidose.blogspot.com/2004/11/primary-school.html>. (Erişim tarihi: 25/07/2024).

Web 10, (2020). <https://www.anna-heringer.com/projects/reti-school-bangladesh//>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 11, (2020). <https://www.anna-heringer.com/projects/anandaloy/>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 12, (2018). <https://www.youtube.com/watch?v=zej6WPr28ik&t=763s>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 13, (2021). <https://www.re-thinkingthefuture.com/know-your-architects/a1007-anna-heringer-15-iconic-projects/>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 14, (2021). <https://www.architectural-review.com/buildings/bamboo/building-with-bamboo-trans-himalayan-practices>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 15, (2023). <https://www.zrs.berlin/en/project/reti-school-handmade/>. (Erişim tarihi: 15/04/2023).

Web 16, (2023). <https://www.izmirmimarlikmerkezi.com/projeler/quinta-monroy>. (Erişim tarihi: 08/01/2024).

Web 17, (2013). <https://www.archdaily.com/447381/villa-verde-housing-elemental>. (Erişim tarihi: 08/01/2024).

Web 18, (2018). <https://www.youtube.com/watch?v=3evZ6cd86vU>. (Erişim tarihi: 08/01/2024).

Web 19, (2020). <https://www.archdaily.com/939759/how-community-participation-can-assist-in-architectural-and-urban-post-disaster-reconstruction>. (Erişim tarihi: 08/01/2024).

Web 20, (2021). <https://arquitecturaviva.com/works/viviendas-villa-verde-10>. (Erişim tarihi: 08/01/2024).

Web 21, (2011). https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2010/smallscalebigchange/projects/quinta_monroy_housing.html. (Erişim tarihi: 09/01/2024).

Web 22, (2013). <https://www.archilovers.com/projects/98968/vertical-gym.html>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 23, (2018). <https://www.arkitera.com/haber/guney-afrikanin-konut-sorununa-urban-think-tank-cozumu/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 24, (2012). <https://tecne.com/contextos/intervencion-urbana-en-grotao/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 25, (2017). <https://www.dezeen.com/2017/12/28/empower-shack-urban-think-tank-low-cost-housing-khayelitsha-south-africa/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 26, (2016). https://www.youtube.com/watch?v=GBFJbD3_Cc8&t=2675s. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 27, (2021). <https://www.uttdesign.com/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 28, (2021). <https://www.instagram.com/urbanthinktank/p/CWvnjARsNiO/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 29, (2013). <https://gimnasiovertical.wordpress.com/vertical-gym-prototype/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 30, (2014). <https://www.dezeen.com/2014/03/07/empower-shack-urban-think-tank-housing-south-africa-slums/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 31, (2015). <https://www.telegram.com/story/news/local/north/2015/01/04/for-124-families-affordable-new/35602837007/>. (Erişim tarihi: 20/05/2024).

Web 32, (2017). <https://www.dezeen.com/2017/02/20/david-adjaye-smithsonian-national-museum-african-american-history-culture-new-photography/>. (Erişim tarihi: 13/06/2024).

Web 33, (2015). <https://www.archdaily.com/774725/sugar-hill-development-adjaye-associates>. (Erişim tarihi: 13/06/2024).

Web 34, (2021), <https://www.nationalgeographic.com/science/article/photographs-african-american-museum-opening-washington-dc>. (Erişim tarihi: 13/06/2024).

Web 35, (2023). <https://wamu.org/story/23/12/20/the-idea-of-a-national-african-american-museum-went-back-100-years-before-its-opening/>. (Erişim tarihi: 13/06/2024).

Web 36, (2012). <https://www.arkitera.com/haber/adjaye-associatesin-afro-amerikan-tarih-ve-kultur-muzesi/>. (Erişim tarihi: 13/06/2024).

Web 36, (2012). <https://www.mmaltzan.com/projects/new-carver-apartments/>. (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Web 37, (2014). <https://nextcity.org/features/the-design-solution-for-homelessness-Skid-Row-Housing-Trust>. (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Web 38, (2022). <https://www.archilovers.com/projects/217046/star-apartments.html>, (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Web 39, (2014). <https://hathawaystudio.blog/2020/01/20/star-apartments-micheal-maltzan-la-2014/>. (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Web 40. (2022), <http://ideasgn.com/new-carver-apartments-michael-maltzan-architecture/>. (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Web 41. (2021), <https://archestudy.com/the-star-apartments-by-michael-maltzan/>. (Erişim tarihi: 09/07/2024).

Wood, J. (2007). "Design for micro-utopias: Making the unthinkable possible", Routledge.

ÖZGEÇMİŞ

Özen ÖNEN, 2015 yılında başladığı Doğuş Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümünü 2019 yılında onur derecesiyle tamamladı. Mezun olduktan sonra mimari projelerde ve tasarıma yönelik sivil toplum kuruluşlarında katılımcı olarak yer aldı. 2021 yılında başladığı yüksek lisans eğitimine Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında devam etmektedir.

TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR

Önen Ö., Boyacıoğlu, C., (2024), “Küçük Ölçekli Sosyal Mimarlık Pratiklerinin “Mikro-Ütopya” Kavramı Üzerinden İncelenmesi”, 8. GTÜ Lisansüstü Araştırmalar Sempozyumu, 126, 30-31 Mayıs.